

การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

โดย

นายระพีพัฒน์ เกษโกศล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2557

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

โดย

นายระพีพัฒน์ เกษโกศล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2557

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**MANAGEMENT OF FOLK IDENTITY TOURISM IN KOH SAN CHAO COMMUNITY
TALING CHAN DISTRICT BANGKOK**

By

Mr. rapeepat ketkosol

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Cultural Resource Management

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2014

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการท่องเที่ยว
วิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” เสนอโดย นายระพีพัฒน์
เกษโกศล เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ
จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณี โรจน์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์สุรพล นาถะพินธุ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ศาสตราจารย์พิเศษพิสิฐ เจริญวงศ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณี โรจน์)

...../...../.....

53112334: สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

คำสำคัญ: การท่องเที่ยววิถีถิ่น / การจัดการแหล่งท่องเที่ยว / ชุมชนเกาะศาลเจ้า

ระพีพัฒน์ เกษโกศล การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: รศ.สุภาภรณ์ จินตคามณี โรจน์. 157 หน้า.

การศึกษาเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของย่านนี้อย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน จากการศึกษาพบว่าชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นชุมชนชาวสวนดั้งเดิมของย่านบางกอกหรือกรุงเทพมหานครที่ยังคงความโดดเด่นและมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในช่วง 7 ปี ที่ผ่านมา ชุมชนเกาะศาลเจ้าเขตตลิ่งชันนี้ ได้มีผู้นำคนสำคัญคือ นายทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ มองเห็นศักยภาพของพื้นที่และทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่า จึงได้ เริ่มจัดการพัฒนาพื้นที่ในการเป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยววิถีถิ่น พร้อมกับกระตุ่นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน โดยร่วมกันฟื้นฟูชุมชน โดยใช้กิจกรรมทางการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือเพื่ออนุรักษ์สภาพแวดล้อม วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้ โดยให้การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นำเสนอเรื่องราววัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชาวสวนที่สะท้อนวิถีความเป็นไทยในรูปแบบที่เรียกว่า “การท่องเที่ยววิถีถิ่น”

จากการศึกษาพบว่าชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า น่าสนใจ พบเห็นได้ยากในเขตเมืองหลวง บรรยากาศวิถีชุมชนสอดคล้องกับความต้องการของผู้คนในสังคมเมืองที่โหยหาอดีต จึงทำให้ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีถิ่นที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างเห็นพ้องกับการพัฒนาที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามทุกวันนี้ชุมชนยังขาดอำนาจในการต่อรองการจัดการการท่องเที่ยว เนื่องจากยังต้องพึ่งพาการเข้ามาของนักท่องเที่ยวทางเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม แต่ด้วยศักยภาพของผู้นำ คนในชุมชน จุดเด่นของพื้นที่ระบบนิเวศน์ของความเป็นเกาะเล็ก ๆ และพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่ยังมีแหล่งเรียนรู้อีกมาก การพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง จึงควรพัฒนาการท่องเที่ยวควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างบูรณาการ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการขับเคลื่อนสร้างศักยภาพคนในชุมชนผ่านกิจกรรมการพัฒนาที่หลากหลาย เพื่อยกระดับชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีถิ่นที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร และเป็นชุมชนต้นแบบด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อชุมชน

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2557

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

53112334: MAJOR: CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

KEY WORD: FOLK IDENTITY / TOURISM MANAGEMENT

RAPEEPAT KETKOSOL: MANAGEMENT OF FOLK IDENTITY TOURISM IN KOH SAN CHAO COMMUNITY TALING CHAN DISTRICT BANGKOK. THESIS ADVISOR: ASST. PROF. SUPAPORN JINDAMANEEROI, PhD 157 pp.

The study on “Folk identity Tourism Management in Koh San Chao Community, Taling Chan District, Bangkok Metropolis” was a qualitative research focusing on the tourism management in Koh San Chao Community and the neighboring areas in Taling Chan District, Bangkok Metropolis to find the way for tourism development in this neighborhood creatively and sustainably. Koh San Chao Community is found from the study as the traditional orchard farmer’s community in Bangkok that still remains its remarkable and unique culture. During the past 7 years, Mr. Taweesak Wangchan, the important leader of this Taling Chan community has seen the potentiality of the area and the value of its cultural resources and therefore began the management of area development as the learning resource and folk identity tourism. At the same time, there has been an encouragement concerning the community participation and realization of the value and importance of the environment and the existing cultural heritage in the community by helping to restore the community using tourism activity as a tool to preserve the environment, lifestyle and culture of the community based on the sustainable tourism, portraying the stories of cultures, traditions and lifestyles of orchard farmers that reflected the way of Thai being called “folk identity tourism.”

It is found from the study that Koh San Chao Community and the neighboring areas had their valuable and interesting cultural uniqueness that was hard to find in the metropolis. The atmosphere of folk identity in this community was in harmony with the need of city people yearning for the past and made Koh San Chao Community and its neighboring areas become a presently very popular place for folk identity tourism. Most people in the community had all been agreeing with the developments so far. However, the community lacked the power of negotiation these days concerning tourism management since they were still very much dependent on the boat transfers from Klong Lad Mayom Floating Market, the only way for tourists to get access to the neighborhood. Anyway, there were still many more learning places with the potentials of the leader, the members of the community, the strong points of the areas, the eco-system of being an islet and the neighboring areas. Therefore the development of folk identity tourism in integrative ways by giving importance to creating the learning process and propelling for human potential in the community through various development activities, in order to upgrade Koh San Chao Community and its neighboring areas as Bangkok’s important learning places and the prototype community for the tourism management by the community for the community.

Program of Cultural resource management

Graduate school, Silpakorn University

Student’s signature

Academic Year 2014

Thesis Advisor’s signature

กิตติกรรมประกาศ

กว่าจะเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ ข้าพเจ้าได้ผ่านความยากลำบากที่สุดครั้งหนึ่งในช่วงชีวิต ด้วยหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบเรื่องการท่องเที่ยวของเมืองหลวงทั้งด้านการอนุรักษ์ การพัฒนาการท่องเที่ยว และการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม ยิ่งนานวันก็ยังมีเครือข่ายเพิ่มเติมอย่างกว้างขวาง จากภารกิจในหน้าที่ราชการและความคาดหวังของพี่น้องชาวเครือข่ายการท่องเที่ยว ทำให้ขาดสมาธิที่แน่วแน่ในการจัดทำวิทยานิพนธ์ไปเป็นเวลานาน ทั้งที่ข้าพเจ้าเองได้เข้าไปปฏิบัติงานในชุมชนเกาะศาลเจ้าอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ แต่ไม่มีโอกาสเก็บข้อมูลตามหลักวิชาการได้มากนัก เพราะมุ่งเน้นกิจกรรมที่สร้างการรับรู้คุณค่าของทรัพยากรที่ชุมชนมี บางครั้งต้องทำงานหนักพร้อมกับค้นคว้าตำราเอกสารวิชาการควบคู่กัน ไป จนล้มป่วยไปครั้งเดือน ทั้งที่ไม่เคยเจ็บป่วยมาเป็นเวลาหลายปี ข้าพเจ้าจึงพักงานวิจัยไว้ชั่วคราว จนกระทั่งวันหนึ่งมีเพื่อนรุ่นน้องได้พูดให้คิดว่า ข้าพเจ้าทำงานหนักเกินไป ควรจะหาเวลาและตั้งใจทำวิทยานิพนธ์ให้เสร็จ จะได้ไปสอนหนังสือช่วยสร้างคนแบบข้าพเจ้าให้ออกมาช่วยชาติบ้านเมืองอย่างที่ข้าพเจ้ามุ่งหวังไว้ ซึ่งเป็นคำพูดที่โดนใจจนเกิดมานะลุกขึ้นมาวางแผนและเริ่มการทำวิจัยอย่างจริงจัง และบุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่ง คือรองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตมาณีโรจน์ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของข้าพเจ้า ที่คอยกระตุ้นเตือน ชี้แนะ ให้คำปรึกษา และกระทำทุกอย่างเท่าที่อาจารย์คนหนึ่งจะกระทำกับศิษย์เพื่อเกื้อหนุนให้เกิดปัญญาจนมองเห็นแนวทางก้าวเดินสู่ความสำเร็จทางการศึกษาได้ ถึงขนาดที่เดินทางไปพักผ่อนในต่างประเทศ ท่านยังปรารถนากับคนใกล้ตัวว่าอยากเห็นข้าพเจ้าประสบความสำเร็จการศึกษามาก ท่านยังได้ชี้แนะให้คำปรึกษาทุกเรื่อง คอยตรวจทาน ติดตาม แก้ไข ชี้แนะข้อบกพร่องในงานวิจัยอย่างใกล้ชิด บางครั้งเดินทางลงพื้นที่ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจด้วยตัวท่านเอง จนงานข้าพเจ้าก้าวหน้าในระยะเวลาอันสั้น และต้องกล่าวถึงเพื่อนร่วมชีวิตของข้าพเจ้าคือคุณศิริวรรณ ปลื้มมาก ที่ช่วยเหลือทุกทุกอย่างทั้งการนัดหมาย ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลเป็นเพื่อน ช่วยค้นหนังสือ พิมพ์งาน ตรวจทาน ให้ความเห็นด้วยความห่วงใย จนนาทีสุดท้ายของการทำงานจนงานศึกษาประสบความสำเร็จ กล่าวได้เต็มปากเต็มคำว่า “ขาดเธอ ขาดใจ”

ข้าพเจ้าตั้งใจให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ช่วยสร้างความเข้าใจให้คนเห็นคุณค่า ความหมายของพื้นที่วัฒนธรรม และให้ความสำคัญกับ “คนใน” ซึ่งเป็นหัวใจของการดำรงอยู่ของย่านวัฒนธรรม โดย “คนนอก” ควรกำหนดบทบาทที่เหมาะสมของตน และควรจะสนับสนุนให้ “คนใน” มีความเข้มแข็งจัดการท้องถิ่นด้วยตนเองให้เกิดความยั่งยืน นำไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป ดังเช่นคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ผู้นำชุมชนเกาะศาลเจ้าได้กระทำเป็นตัวอย่างไว้ ท้ายที่สุดนี้ข้าพเจ้าขอให้ความดีงามและประโยชน์ที่อาจมีขึ้นจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นกุศลผลบุญแด่ นายเป็รื่อง เกษ โกศล และนางทองคำ เกษ โกศล ซึ่งเป็นปู่และย่าของข้าพเจ้าที่ได้เลี้ยงดู อบรม ให้การศึกษาข้าพเจ้าตั้งแต่วัยเด็ก จนเติบโตก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ราชการและทำประโยชน์ให้สังคม เชื่อว่าท่านทั้งคงมีความสุข ภาคภูมิใจหลานชายคนนี้อยู่บนสรวงสวรรค์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	4
ขอบเขตพื้นที่การศึกษา.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
2 แนวคิด วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดในการศึกษา.....	7
องค์ประกอบของการท่องเที่ยว	8
หลักการการจัดการการท่องเที่ยวยั่งยืน	12
ความสำคัญของการท่องเที่ยว.....	14
วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
งานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของย่านตลิ่งชัน	
และการท่องเที่ยว	16
งานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนเกาะศาลเจ้า	20
งานการจัดการท่องเที่ยวย่านอื่น ๆ	22
3 ขั้นตอนการศึกษา.....	24
พื้นที่ศึกษา	24
กลุ่มประชากรที่ศึกษา.....	25
วิธีการรวบรวมข้อมูล.....	27
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา.....	29
การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล	30
การนำเสนอข้อมูลและสรุปผล	30

บทที่	หน้า
4 การท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.....	31
ความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง	34
ที่ตั้งและสภาพทั่วไปของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.	34
พัฒนาการของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง	35
ทรัพยากรที่มีคุณค่าของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง	39
ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์	39
ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านนิเวศวัฒนธรรม	53
ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ	63
ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา.....	67
การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่ผ่านมา	74
สภาพการณ์ก่อนการเกิดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง (พ.ศ.2547 – มีนาคม พ.ศ.2553).....	75
การเกิดและการเติบโตของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ระยะแรก (เมษายน พ.ศ. 2553 – กันยายน พ.ศ. 2554)...	79
ภาวะชะงักงันของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง (ตุลาคม พ.ศ. 2554 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555)	90
การฟื้นตัวของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องระยะที่ 2 (มีนาคม พ.ศ. 2555 – ปัจจุบัน)	92
การวิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า	100
ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า	101
การวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนโอกาสและอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยว ของชุมชนเกาะศาลเจ้า.....	109
ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า ของชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ผ่านมา.....	118

บทที่	หน้า
5	122
แนวทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง.....	122
แนวคิดด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนกับการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่น	122
ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร	
ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า	
และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง	124
ฐานทุนและโอกาสของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่ใช้	
ในการจัดการ.....	129
แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง	
และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง	130
6	141
สรุปผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า	
และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร.....	141
อภิปรายผล	142
ข้อเสนอแนะ.....	147
รายการอ้างอิง	153
ประวัติผู้วิจัย	156

สารบัญญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	บ้านสองบุตรีจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า.....	3
2	ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งและขอบเขตชุมชนเกาะศาลเจ้า.....	5
3	คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ผู้นำท้องถิ่นในการฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้ากับโครงการ ไหว้ครุนาฏศิลป์โขนละคร	21
4	แผนที่เครือข่ายคลองย่านตลิ่งชัน	32
5	แผนที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง	34
6	แผนที่เก่าแสดงลำคลองและอาณาเขตตลิ่งชัน สมัยรัชกาลที่ 5	37
7	วัดจำปาซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า มีสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 3.....	41
8	เหรียญหลวงปู่ช่วงที่ชาวตลิ่งชันให้ความศรัทธา.....	47
9	ศาลเจ้าพ่อจ้อยริมคลองบ้านไทร ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในท้องถิ่น.....	49
10	คุณสุริย์ จุลเสวก ชี้ให้ดูบ้านพระยาสิริจุลเสวกที่เคยใช้ เป็นที่หลบภัยสงครามของชาวพระนคร	52
11	ผู้คนย่านคลองบางระมาดบางส่วนยังคงวิถีชีวิตชาวน้ำ ใช้เรือค้าขายอาหาร พืชผัก	54
12	การค้าขายในตลาดมหานาค ที่ชาวคลองบางระมาดเคยนำผลผลิตจากสวนฝั่งธนไป จำหน่ายช่วงก่อนมีการจัดตั้งตลาดค้าส่งที่ปากคลองตลาด	60
13	บรรยากาศโดยรอบชุมชนแวดล้อมด้วยต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น	63
14	งานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อยจะมีการแสดงละครชาติเร่ถวายเจ้าพ่อจ้อย.....	65
15	การแทงหยวกและแกะสลักมันสำปะหลังประดับฉัตรเบญจาของ คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ แสดงฝีมือช่างสายสกุลช่างวัดจำปา.....	69
16	สภาพคลองบ้านไทรด้านเหนือชุมชนเกาะศาลเจ้าเต็มไปด้วยเศษสวะ ก่อนเริ่มการฟื้นฟูชุมชน	77
17	บรรยากาศการจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อย ปี 2553 ร่วมกับกิจกรรม “สัมผัสงานศิลป์ชิมขนม ชมวัด”	80
18	เศียรครุบนชั้นสองของบ้านสองบุตรี และการสร้างบรรยากาศ แบบไทยที่น่าอบอุ่น	83
19	บ้านโฮมเสตย์ไม้แบบชนบทของคุณไพฑูรย์ สว่างจันทร์	86

ภาพที่	หน้า
20	เครื่องแขวนที่ทำจากแป้งพวงฝีมือนักคิด หว่างจันทร์และนำไปแสดงผลงาน ในงานตลาดน้ำวิถีไทยคลองผดุงกรุงเกษม..... 87
21	ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้ารับเสด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีฯ เมื่อคราว ประสบเหตุอุทกภัย ปี 2554..... 91
22	สาธิตภูมิปัญญาการแทงหยวกให้นักศึกษาจากประเทศออสเตรเลียได้ชม 93
23	ทางมะพร้าวสานเป็นหมวก และกระเช้าใส่ของ..... 94
24	ตลาดน้ำวัดจำปาอยู่ระหว่างการปรับปรุง ภายหลังจากย้ายออกจากบริเวณวัดจำปา มาอยู่ริมคลองบ้านไทร 97
25	คณะศึกษาดูงานลงเรือจากบ้านแม่จวบข้ามคลองบ้านไทร 99
26	เรือทัวร์นำนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมวิถีชุมชนเกาะศาลเจ้า..... 103
27	ทำน้ำหน้าศาลเจ้าพ่อยุ้ยสะท้อนภาพสังคมชาวน้ำในอดีต..... 105
28	วิถีวัฒนธรรม และบรรยากาศที่รุ่มรื่นสร้างความประทับใจให้กับผู้มาเยี่ยมชม 110
29	นักท่องเที่ยวชื่นชมบรรยากาศวิถีไทยกับสายน้ำย่านคลองบางระมาด 114
30	ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีวัฒนธรรม และภูมิโนเวศน์ที่น่าสนใจ..... 137
31	แสดงองค์ประกอบ และกระบวนการการพัฒนาของชุมชน ต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ 139

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนเกาะศาลเจ้าตั้งอยู่ในพื้นที่เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนคงที่ยังรักษาวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมของตนไว้เป็นอย่างดี แม้จะอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของย่านตลิ่งชันที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็ว

ชุมชนเกาะศาลเจ้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเขตตลิ่งชัน ตั้งอยู่บริเวณริมคลองบางระมาด แวดล้อมไปด้วยลำคลองถึง 3 สาย คือ คลองบางระมาด คลองบ้านไทร และคลองลัดวัดจำปา และเชื่อมต่อกับคลองภายนอกที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวได้ทุกทิศทาง คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าเดิมใช้การเดินทางด้วยเรือเป็นหลัก เพราะไม่มีถนนเข้าถึง และบางครั้งก็ใช้วิธีเดินตัดทุ่งนาทางด้านเหนือเพื่อไปขึ้นรถไฟที่สถานีชุมทางตลิ่งชัน พื้นที่ชุมชนเดิมเป็นสวนผลไม้ทั้งหมด ในราว พ.ศ. 2480 เมื่อการค้าขายบริเวณชุมชนเกาะศาลเจ้า และย่านคลองบางระมาดมีการขยายตัวมากขึ้น เริ่มมีพ่อค้ามารับซื้อผลิตผลในชุมชน มีชาวสวนผักจากแถบคลองมหาสวัสดิ์นำผักมาขาย จึงเกิดตลาดการค้าในพื้นที่ชุมชน บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อยในชุมชนเกาะศาลเจ้า ซึ่งเป็นจุดบรรจบของคลองบางระมาด และคลองบ้านไทรกลายเป็นตลาดน้ำอีกแห่ง รองจากตลาดน้ำปากคลองบางระมาด หน้าศาลเจ้าพ่อจ้อยนอกจากมีตลาดแล้วยังกลายเป็นชุมทางและท่าเรือขนส่งผู้คนเข้าไปยังฝั่งพระนคร ทำให้บริเวณใกล้ศาลเจ้าแห่งนี้กลายเป็นย่านค้าขายเล็ก ๆ

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของชุมชนเกาะศาลเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของย่านตลิ่งชัน คือการก่อสร้างทางหลวงสายบางกอกน้อย – นครชัยศรี หรือถนนบรมราชชนนี ที่เปิดใช้ใน พ.ศ. 2527 และถนนกาญจนาภิเษก ที่เปิดใช้ใน พ.ศ. 2538 ที่ทำให้มีถนนนอกเข้ามาขว้างซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียง และเมื่อมีการก่อสร้างถนนเข้าสู่วัดจำปา เมื่อ พ.ศ. 2541 ทำให้คนในชุมชนเกือบทั้งหมดเลิกใช้เรือในการเดินทางและหันมาใช้รถยนต์ส่วนตัว และรถสองแถวสายท่าน้ำรถไฟ – วัดจำปาแทน อีกทั้งยังมีนักลงทุนได้มากขึ้นซื้อที่ดินด้านทิศเหนือของชุมชนด้านถนนบรมราชชนนี และด้านทิศตะวันออกจนเกือบหมดสิ้น และก่อสร้างเป็นหมู่บ้านจัดสรร โอปล้อมชุมชนเกาะศาลเจ้าด้วยกำแพงสูง ทั้งทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้

สภาพการณ์ของชุมชนเกาะศาลเจ้าในช่วง พ.ศ. 2552 เริ่มมีบรรยากาศเงียบเหงาขาดความมีชีวิตชีวา มีขยะลอยในคลอง การค้าขายในชุมชนก็ซบเซา ทำให้ คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ (ทวีศักดิ์ หว่างจันทร์, 2557) ในฐานะ “คนใน” ที่ถือกำเนิดในชุมชนเกาะศาลเจ้า และสนใจในเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนเป็นทุนเดิมเกิดความตระหนักรู้ จึงลุกขึ้นมา เริ่มต้นงานด้านการฟื้นฟูชุมชน ด้วยการดำเนินงานเรื่องสิ่งแวดล้อม และการรักษาคลอง ชักชวนคนภายนอกที่รู้จักมานั่งเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมให้มาท่องเที่ยวในชุมชนและเกาะศาลเจ้า เมื่อ พ.ศ. 2553 จึงเกิดการฟื้นฟูชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสนับสนุน ต่อมาได้มีการประสานงานกับกองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ในการจัดกิจกรรมฟื้นฟูงานประเพณีและส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้วยการจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออุ้ย และจัดกิจกรรมอนุรักษ์ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ขึ้นเป็นครั้งแรกส่งผลช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัว มองเห็นสิ่งที่มีคุณค่าภายในมากขึ้นหลังจากนั้นคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ (ทวีศักดิ์ หว่างจันทร์, 2557) ได้จัดทำบ้านตนเองคือ “บ้านสองบุตรี” ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ บอกเล่าประวัติความเป็นมาของวงศ์ตระกูลของตน และญาติในตระกูล ได้แก่ ตระกูลหว่างจันทร์ สว่างจันทร์ และช่างปั้นช่างเขียน และเล่าเรื่องราวการใช้ชีวิตในอดีตของคนในชุมชนผ่านข้าวของเครื่องใช้ของเล่นของที่ระลึกต่าง ๆ และเชื่อมโยงการท่องเที่ยวไปยังวัดจำปา และอีกหลายบ้านในชุมชนเกาะศาลเจ้าซึ่งต่อมาเปิดบ้านรับนักท่องเที่ยวให้เข้าเยี่ยมชม นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาบ้านให้เป็นบ้านพักโฮมสเตย์ในชุมชนอีก

การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า ระยะแรก ที่เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2553 ได้มีผู้ประกอบการการท่องเที่ยวขึ้นอย่างชัดเจน โดยประสานกับตลาดน้ำคลองลัดมะยมจัดเรือนำนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมชุมชนเกาะศาลเจ้าโดยใช้เรือหางยาว ทำให้ชุมชนเกาะศาลเจ้ากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้ที่มีผู้คนสนใจมากขึ้นตามลำดับต่อมา และมีการก่อตั้งตลาดน้ำวัดจำปาขึ้นในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2554 โดยวัดจำปา คนในชุมชนเกาะศาลเจ้า และเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานด้านการศึกษา

หลังจากจัดการท่องเที่ยวได้หนึ่งปีเศษเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปลาย พ.ศ. 2554 ชุมชนเกาะศาลเจ้าและย่านตลิ่งชันได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมขังสูงในราว 1 เมตร ถนนโดยรอบพื้นที่ย่านตลิ่งชันถูกตัดขาด ต้นไม้และพันธุ์ไม้เสียหายตายลงจำนวนมาก ตลาดน้ำคลองลัดมะยมเองก็ถูกน้ำท่วมเป็นระยะเวลากว่า 3 เดือนเช่นกัน ทำให้การท่องเที่ยวบริเวณนี้ได้หยุดลงชั่วคราว ต่อมาประมาณต้น พ.ศ. 2554 ได้มีการฟื้นฟูพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและตลาดน้ำวัดจำปา ประชาชน

จึงหันกลับมาท่องเที่ยวอีกครั้งหนึ่ง กิจกรรมเดินเรือเที่ยวชมวิถีชุมชนเกาะศาลเจ้าของตลาดน้ำคลองลัดมะยมเริ่มนำนักท่องเที่ยวกลับมาอีกครั้ง นักท่องเที่ยวเพิ่มจำนวนมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้ชุมชนเกาะศาลเจ้าโดยคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ (ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์, 2557) จึงได้ชักชวนคนในชุมชนหันมาเปิดบ้านมากขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชม เรียนรู้ พร้อมทั้งอุดหนุนสินค้าต่างๆ เพิ่มมากขึ้น จนปัจจุบันมีบ้านที่เปิดรับนักท่องเที่ยวและทำกิจกรรมกับนักท่องเที่ยว 11 บ้าน และมีแหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง คือ บ้านเครื่องหอม ทำให้ปัจจุบันการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 1 บ้านสองบุตรีจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า
(จากการถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อ 9 กันยายน 2556)

จากการดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวของคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ผ่านมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2552-2558 จนปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมในวันเสาร์ และวันอาทิตย์ วันละกว่า 500 คน สื่อมวลชนได้นำเสนอข่าวสารผ่านรายการ โทรทัศน์ที่มีชื่อเสียงหลายรายการ อาทิ รายการค้ำคืนกับชูปตาร์ ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 รายการลายกนก สถานีเนชั่นทีวี รายการตลาดสดสนามเป้าสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 และมีนักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เข้ามาศึกษาหาความรู้ จัดทำรายงานอย่างต่อเนื่อง อาทิ เรื่องภูมิปัญญาในชุมชน ของนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เรื่องของดีในชุมชน ของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่องการท่องเที่ยวชุมชน ของนักศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

เมื่อมีการจัดท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนก็เริ่มมีความเห็นเกิดขึ้น คือ กลุ่มแรกดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยว มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของคนในชุมชนเป็นหลัก และกลุ่มที่สองดำเนินกิจกรรมโดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรม วิถีชีวิตในท้องถิ่นเป็นหลัก กลุ่มแรกนั้นต่อมาได้มีการจัดตั้งตลาดน้ำวัดจำปาเมื่อ พ.ศ. 2554 แต่ต่อมาประสบปัญหาการค้าขายสินค้าที่รายได้ไม่มากเท่าที่ควร เนื่องจากนักท่องเที่ยวนิยมเยี่ยมชมศาลเจ้าพ่อจู้ย บ้านสองบุตร ร้านกาแฟ บ้านเครื่องหอม บ้านโฮมสเตย์ บ้านสวนหมอค้อย และบ้านตระกูลทองใบ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าริมคลองบางระมาด และพื้นที่เกี่ยวเนื่องทางด้านเหนือของชุมชน

สถานการณ์การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าในปัจจุบัน คนในชุมชนมีความตื่นตัวภาคภูมิใจในวัฒนธรรม วิถีชุมชน ช่วยกันรักษาให้ดียิ่งขึ้น และมีรายได้จากการจัดการการท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวที่ดีต้องให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ที่จะต้องยกระดับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยสร้างความเข้าใจ และเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้การท่องเที่ยวในชุมชนมีความยั่งยืนต่อไป ปัจจุบันชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องกำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว ด้วยเป็นการท่องเที่ยววิถีชีวิต วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์สืบสาน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยรอบ การจัดการท่องเที่ยวทุกวันนี้เกิดขึ้นโดยการจัดการจากคนในที่มีความสามารถ จึงควรศึกษาการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เพื่อศึกษาให้เห็นตัวอย่างการพัฒนาจากภายใน และเพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนให้เป็นอย่างเหมาะสมและยั่งยืน เป็นต้นแบบแก่การพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่เกิดจากคนใน เพื่อคนใน

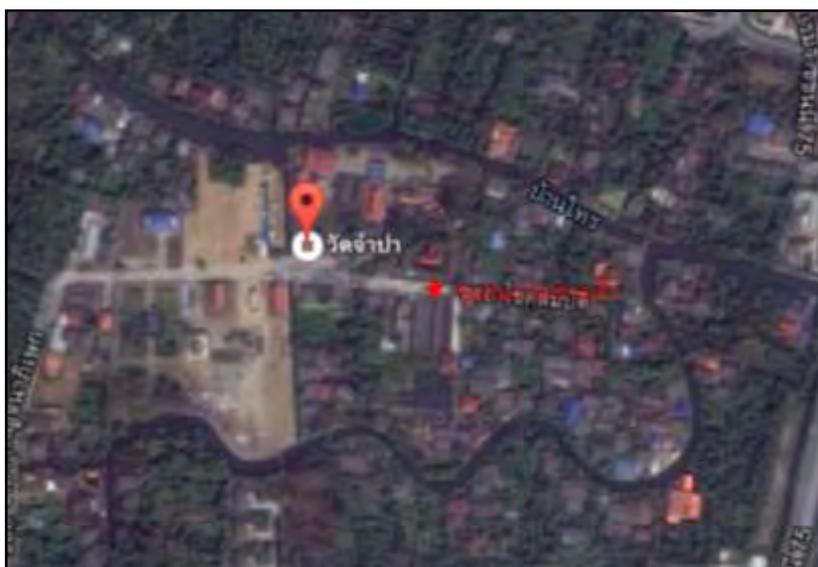
2.2 เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้

3. ขอบเขตพื้นที่การศึกษา

ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วน คือพื้นที่ที่มีลำคลองล้อมรอบคล้ายเกาะ และพื้นที่ด้านเหนือของเกาะ มีเนื้อที่โดยรวมประมาณ 200 ไร่

3.1 ชุมชนเกาะศาลเจ้า หมายถึง พื้นที่ที่มีคูคลองล้อมรอบ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ หมู่ 5 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ 120 ไร่ โดยใช้คู คลอง ที่โอบล้อมพื้นที่ชุมชนทั้ง 4 ด้าน คลองบ้านไทรทางด้านเหนือ คลองบางระมาดทางด้านตะวันออกและด้านใต้ และคลองลัดวัดจำปาทางด้านตะวันตก

3.2 พื้นที่เกี่ยวเนื่อง หมายถึง พื้นที่ด้านเหนือของชุมชนเกาะศาลเจ้า บริเวณหมู่ 9 แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร และพื้นที่ด้านใต้ของชุมชนเกาะศาลเจ้า ริมคลองบางระมาดของกลุ่มเรือญาติตระกูลจุลเสวก มีเนื้อที่ประมาณ 80 ไร่ โดยใช้แนวกำแพงหมู่บ้านจัดสรรที่เกิดขึ้นภายหลังเป็นแนวกำหนดขอบเขตการศึกษา

ภาพที่ 2 ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งและขอบเขตชุมชนเกาะศาลเจ้า

ที่มา: Google Map, ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงที่ตั้งและขอบเขตชุมชนเกาะศาลเจ้า, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2557, เข้าถึงได้จาก <https://www.google.co.th/maps/place/วัดจำปา>

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

4.1 ได้ความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นเชิงอนุรักษ์ และการพัฒนาของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องในฐานะชุมชนต้นแบบ

4.2 ได้แนวทางการพัฒนาทรัพยากรที่มีคุณค่าของชุมชน เพื่อชุมชน

4.3 นำผลการศึกษาไปพัฒนาสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกรักถิ่นผ่านหลักสูตรท้องถิ่นศึกษา การสร้างสังคมอุดมปัญญาแก่ผู้มาเยี่ยมชมผ่านการท่องเที่ยววิถีถิ่นเพื่อการเรียนรู้

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

การท่องเที่ยววิถีถิ่น หมายถึง การจัดการการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์และการดำรงอยู่ของวิถีวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของท้องถิ่น โดยนำเสนอเรื่องราว คุณค่า ของสถานที่ วัตถุสิ่งของ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต รูปแบบการดำเนินชีวิต รวมถึงกิจกรรม และเรื่องราวอื่น ๆ ที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่นและมีคุณค่าของท้องถิ่นนั้น โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการจัดการของคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

บทที่ 2

แนวคิด วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาเรื่องการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ได้ศึกษาแนวคิด วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ พื้นที่ศึกษา ห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ พิพิธภัณฑสถานจากการอภิปรายในเวทีวิชาการ เวทีวิชาการ การประชุม การสัมมนา โดยสิ่งที่นำมาศึกษา ได้แก่ หนังสือ บทความ รายงาน การศึกษา สื่อวิทยุ สิ่งพิมพ์ สื่อวีดิทัศน์ เพื่อเป็นข้อมูลในการนำมาพิจารณา

1. แนวคิดในการศึกษา

1.1 แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ในการศึกษาเรื่องการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า ดำเนินงานอย่างมีเป้าหมาย นำไปสู่ทิศทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสม จึงขอใช้ศึกษาแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ศึกษาความหมาย ความสำคัญ องค์ประกอบ เพื่อเกิดความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวก่อนเป็นในเบื้องต้น แล้วจึงศึกษาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเรื่องความหมาย หลักการ และประโยชน์ของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป ดังนี้

การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจการงานประจำของมนุษย์ ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ โดยทั่วไป 3 ประการ คือ เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติ ไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราว เป็นการเดินทางต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ และเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ได้ ที่ไม่ใช่เป็นการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ แต่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่น เพื่อพักผ่อนในวันหยุด เพื่อวัฒนธรรมหรือศาสนา เพื่อการศึกษา เพื่อการกีฬา และบันเทิง เพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ และเพื่อเข้าร่วมประชุมหรือสัมมนา เป็นต้น (มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทยเสนอต่อกรุงเทพมหานคร, 2548: 2-5) ซึ่งสอดคล้องไปในทางเดียวกับข้อเสนอขององค์กรท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (IUOTO) ที่นำเสนอในองค์การสหประชาชาติ ว่าด้วยการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อ พ.ศ.2506 ซึ่งธนภุต สังข์เฉย (2550: 38-39) ได้อ้างถึงที่กำหนดว่าการเดินทางในการท่องเที่ยว

ถือเป็นการเดินทางในลักษณะชั่วคราว มิใช่การพำนักระยะยาว หรือเป็นการถาวร และวัตถุประสงค์ในการเดินทางต้องมิใช่เพื่อการประกอบอาชีพ

ขณะที่บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549: 2) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่ามีวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางเพื่อให้เกิดความกระปรี้กระเปร่า สร้างสุขภาพทางการและจิตใจให้ดีขึ้น โดยได้เน้นย้ำถึงเรื่องการสร้างประสบการณ์และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับผู้คนใหม่ ๆ และสิ่งแวดล้อมที่แปลกใหม่ และให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวที่ก่อเกิดสติปัญญาและความเฉลียวฉลาด

2. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว หรือบางครั้งเรียกว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผสมผสานสินค้าและการบริการประเภทต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ปรากฏในรูปแบบการบริการในธุรกิจต่าง ๆ เช่น การบริการนำเที่ยว การบริการขนส่ง การบริการที่พักแรม โดยชนกฤต สังข์เฉยได้แบ่งองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 2 องค์ประกอบ ซึ่งสอดคล้องกับที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาวิทยาการจัดการ ได้กล่าวไว้ในเอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาวิทยาการจัดการ, 2545: 91-111) ดังนี้

องค์ประกอบหลักของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เป็นวัตถุดิบที่ใช้ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีคุณค่าที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น เป็นสิ่งที่มีคุณค่า สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน และธุรกิจใอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในการให้บริการและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

องค์ประกอบสนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารทางการท่องเที่ยวเพื่อใช้ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ความปลอดภัย การอำนวยความสะดวกในการเข้าเมือง โครงสร้างพื้นฐานที่มีความพร้อม และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชน (ชนกฤต สังข์เฉย, 2550: 49-52)

การท่องเที่ยวจึงเป็นเรื่องของการเดินทางออกไปยังถิ่นที่อยู่ประจำไปยังสถานที่อื่นด้วยความสมัครใจเพื่อความผ่อนคลายจิตใจหรือแสวงหาความรู้ โดยไม่ได้กำหนดเงื่อนไขว่าจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมใด ๆ เพื่อสัมผัสคุณค่าและสร้างประสบการณ์ในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น ๆ และการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยช่วยพัฒนาความเจริญ ระบบสาธารณสุขปโลก กระตุ้นให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียน ทำให้เกิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความสุข ความรอบรู้ และความสัมพันธ์อันดีของผู้คนในต่างวัฒนธรรม โดยมีการกำหนดแหล่งท่องเที่ยวออกเป็นประเภทธรรมชาติ ประเภทศิลปวัฒนธรรม ที่มีการสร้างสรรค์พัฒนาในโอกาสพิเศษ ทั้งในด้านกิจกรรมหรือการพัฒนาความพร้อมของสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานของเมืองเพื่อดึงดูดความน่าสนใจเป็นการเฉพาะ และแหล่งท่องเที่ยวที่มีความพิเศษแปลกใหม่มีเรื่องราวที่เป็นเอกลักษณ์น่าสนใจและตอบสนองการสร้างเสริมประสบการณ์ตรงให้กับผู้มาเยี่ยมชม ทั้งนี้ มีองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยว คือ นักท่องเที่ยว ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ธุรกิจในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยจำเป็นต้องมีการสนับสนุนข้อมูลข่าวสาร การเสริมสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและการคุ้มครองความปลอดภัย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการสนับสนุนร่วมมือกันระหว่างองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว

ทั้งนี้ ชุมชนเกาะศาลเจ้านับว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ที่มาเยี่ยมชม ทั้งในด้านความบันเทิงใจ ความผ่อนคลาย และให้ความรู้เรื่องราวของวิถีวัฒนธรรมในชุมชน

หากมีการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมก็จะช่วยสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทั้งในเรื่องของการกระจายรายได้ การจ้างงานในธุรกิจของชุมชน การบำรุงรักษาพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ สร้างความตระหนักรู้ในคุณค่ามรดกวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และสร้างความภาคภูมิใจของคนในชุมชนเพื่อช่วยกันอนุรักษ์ รักษาสิ่งเหล่านี้ให้คงอยู่ต่อไป ขณะที่นักท่องเที่ยวก็ได้รับประสบการณ์และความรู้ลึกซึ้งประทับใจในวิถีความเป็นไทย โดยที่ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม มีการสร้างสรรค์กิจกรรมที่น่าสนใจในวาระต่าง ๆ และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจเรียนรู้ สัมผัสถึงคุณค่าที่มีอยู่ในชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่น่าสนใจ นอกจากนี้ ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีศักยภาพที่สามารถดึงดูดความน่าสนใจของทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง

ในแบบหมู่คณะหรือการเดินทางด้วยตนเอง ซึ่งนับเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวอยู่เกณฑ์สูง เหมาะสมที่จะมีการพัฒนาส่งเสริมต่อไป

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การจัดการการท่องเที่ยว แม้ว่าจะก่อให้เกิดผลดีที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในหลายประการ แต่ขณะเดียวกันก็มีการนำต้นทุนหรือทรัพยากรทางการท่องเที่ยวมาใช้อย่างขาดความระมัดระวัง ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบในด้านต่าง ๆ จนมีการทบทวน และกำหนดแนวความคิด และรูปแบบเพื่อเป็นกรอบในการดำเนินการที่เรียกว่า การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเกิดขึ้นในการประชุมนานาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแบบยั่งยืน ณ เมืองแวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา หรือที่เรียกว่า Global'90 Conference เมื่อ ค.ศ.1990 ต่อมาการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nation, Conference on Environment and Development : UNCED) หรือ Earth Summit ที่นครริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อเดือนมิถุนายน 2535 ทำให้เกิด “แผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21” นับเป็นแผนแม่บทของโลกสำหรับการดำเนินการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.1.1 ความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน องค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organizayion) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ดังนี้

...การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และชุมชน เจ้าของบ้านที่นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมเยือน ในขณะเดียวกันก็มีการปกป้องและเสริมสร้างโอกาสให้คนรุ่นต่อไป การท่องเที่ยวแบบนี้จะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรในลักษณะที่ตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพ ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการดำรงรักษาวัฒนธรรม กระบวนการทางนิเวศที่จำเป็นความหลากหลายทางชีวภาพและระบบต่าง ๆ ที่สนับสนุนค้ำจุนชีวิต...

โดยเป็นการให้ความสำคัญกับชุมชนเจ้าของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวไม่น้อยไปกว่าตัวนักท่องเที่ยว ในฐานะที่เป็นผู้ดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวและอาจได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวทั้งในด้านบวกและด้านลบ และมองการณ์ไกลถึงการส่งมอบมรดกให้กับคนรุ่นต่อไปในอนาคตข้างหน้า ทั้งนี้ ต้องมีการจัดการที่ตอบสนองประโยชน์อย่างหลากหลายควบคู่กัน ไปด้วยดูแลรักษาวัฒนธรรมและระบบนิเวศที่อยู่โดยรอบให้คงอยู่

ขณะที่ รายงานการวิจัยกลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจจัดบริการการท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศ : กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต (มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทร์วิโรฒ, 2553:16) ได้กล่าวถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนว่า หมายถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสามองค์ประกอบของการท่องเที่ยว คือ องค์ประกอบทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐศาสตร์ และด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนควรมีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในระดับที่เหมาะสมที่สุด กล่าวคือมีการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยที่ยังคงสามารถรักษาระบบนิเวศวิทยา และมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและหลากหลายทางชีววิทยา

2. มีการคำนึงถึงและอนุรักษ์ไว้ซึ่งสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบริเวณพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งครอบคลุมทั้งวัฒนธรรมการดำรงชีวิต คุณค่าของประเพณีที่สืบทอดมา ตลอดจนความเข้าใจในความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมระหว่างเจ้าของพื้นที่และผู้มาเยือน

3. ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐศาสตร์และสังคมในระยะยาวร่วมกับกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย การกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ความมีเสถียรภาพของการจ้างงาน ความมั่นคงของโอกาสในการหารายได้ของชุมชนเจ้าถิ่น และการขจัดความยากจน

โดยรายงานชิ้นนี้เน้นความสำคัญของการสร้างความสมดุลในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในหลายลักษณะ ทั้งในด้านการใช้ทรัพยากรกับการอนุรักษ์ทรัพยากร การดำรงรักษาวัฒนธรรมของชุมชนควบคู่กับเข้าใจในพื้นฐานวัฒนธรรมที่แตกต่างของผู้มาเยี่ยมชม และการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการธุรกิจกับชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งถ้ามีการจัดการสิ่งเหล่านี้อย่างเหมาะสมลงตัว ทุกฝ่ายได้ประสานประโยชน์ร่วมกัน สิ่งที่มีคุณค่าได้รับดำรงรักษาให้คงอยู่ ก็จะนำไปสู่การพัฒนาที่ท้องถิ่นยั่งยืนต่อไป

ขณะที่มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย (2548: 2-5) มองการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนว่า ควรให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวควรให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง เพื่อให้มีการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจของท้องถิ่น และให้ชุมชนได้รับผลตอบแทนที่ยั่งยืนที่เกิดจากการท่องเที่ยว

สอดคล้องกับบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 2) ที่ให้ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่า ต้องมีการจัดการอย่างดีเยี่ยม และสร้างธุรกิจท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ เพื่อดำรงไว้

ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่น ได้รับผลตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมุ่งเน้นให้เกิดการเข้ามาของผู้เยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอมากกว่าเน้นจำนวนในเชิงปริมาณ

ดังนั้น การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสมดุลในทุกมิติอย่างผสมผสาน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยี่ยมชม โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ควบคู่การดำรงรักษาไว้ให้คงอยู่อย่างเหมาะสม โดยคนในท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยว และสร้างโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

2.2 หลักการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 8-9) ได้กล่าวถึงความคิดของ Shirley Eber (1992) ที่ได้กำหนดหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเป็น 10 ประการ ไว้ว่า

1. การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using Resource Sustainable) เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างพอดีเท่าที่จำเป็นและประหยัด เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรให้มีการใช้ยาวนานขึ้น
2. การลดการบริโภคและของเสียที่เกินความจำเป็น (Reducing Over Consumption and Waste) เป็นการลดการบริโภคที่มากเกินความจำเป็นและการลดของเสียเพื่อช่วยลดค่าใช้จ่าย ในการทำนุบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว และเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยวด้วย
3. การรักษาความหลากหลาย (Maintaining Diversity) เป็นการรักษาความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของการท่องเที่ยวด้วย
4. การรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าอยู่ในการวางแผน (Integrating Tourism into Planning) เป็นการรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับแผนพัฒนาแห่งชาติและแผนพัฒนาท้องถิ่นอื่นทั้งมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment – EIA) ซึ่งการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมหมายถึงการใช้หลักวิชาการในการคาดการณ์เกี่ยวกับผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบของการดำเนิน โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมทุกด้านทั้งด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อหาทางป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด อันจะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว

5. การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (Supporting Local Economics) เป็นการรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาควบคู่ไปกับด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยทำให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อมด้วย

6. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involving Local Communities) เป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ซึ่งไม่เพียงแต่สร้างผลประโยชน์ตอบแทนให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการการท่องเที่ยวด้วย

7. การปรึกษากันระหว่างผู้เกี่ยวข้องและสาธารณชน (Consulting Stakeholders and the Public) เป็นการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างรัฐบาล ผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กร และสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้าร่วมงานกันในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งร่วมแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์

8. การฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) เป็นการฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นทุกประเภททุกระดับให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจะช่วยยกระดับของการบริการท่องเที่ยว

9. การตอบสนองการตลาดท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) เป็นการจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวอย่างพร้อมมูลเพื่อเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยว ให้เข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งเป็นการช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

10. การวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ (Undertaking Research) เป็นการวิจัยและติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ให้กับแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวรวมถึงนักลงทุน

หลักการทั้งเนื้อหาใกล้เคียงกับหลักการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของ วอลเตอร์ เจมสัน (2549: 8) แต่มีหลักการบางประการที่เสริมเพิ่มเติม ในด้านการเสริมสร้างลักษณะเด่นอัตลักษณ์ของชุมชนพื้นที่ การมุ่งเน้นผลประโยชน์ชุมชน คุณค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากร การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การกำหนดแผนงานในระยะยาวให้มีความต่อเนื่อง และการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และสร้างหลักเกณฑ์ในการประเมินอย่างเหมาะสม

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นการบูรณาการการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่น โดยคำนึงการใช้ทรัพยากรที่เป็นต้นทุนในการดำเนินการกับการปกป้องรักษาอย่างความสมดุล มีการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งในการดำเนินงานจำเป็นต้องอาศัยความรู้ ข้อมูล แนวคิด วิธีการที่เหมาะสม พัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพ โดยขับเคลื่อนงานจาก “คนใน” ให้ประชาชนมีส่วนร่วม และการสนับสนุนจาก “คนนอก” ภาครีต่าง ๆ

2.3 ความสำคัญของการท่องเที่ยว วอลเตอร์ เจไมสัน (2549: 5) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยว ในแง่ของประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อันเป็นฐานคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวยั่งยืน ดังนี้

2.3.1 ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวทำให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม และกระตุ้นให้เกิดอุตสาหกรรมภายในประเทศที่มีศักยภาพในทางเศรษฐกิจ เป็นแหล่งที่มาของเงินตราต่างประเทศ ตลอดจนการนำมาซึ่งการลงทุนและเงินสะพัดเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น และยังสร้างความหลากหลายให้กับระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่น ช่วยเพิ่มรายได้จากการเก็บภาษีที่ได้รับจากนักท่องเที่ยว สร้างโอกาสการจ้างงานในธุรกิจชุมชน เพิ่มโอกาสในการทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับสินค้าและบริการ สร้างสินค้าทางการท่องเที่ยวใหม่ๆ และยังช่วยปรับปรุงโครงสร้างระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

2.3.2 ผลประโยชน์ด้านสังคม เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นจากการพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่หลากหลาย อันเกิดจากการท่องเที่ยวที่ใช้หลักการในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ก่อให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกด้านนันทนาการและวัฒนธรรม ซึ่งให้ประโยชน์ทั้งกับคนในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังช่วยให้พื้นที่สาธารณะได้รับการพัฒนาและปรับปรุงให้ดีขึ้นผ่านกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ช่วยสร้างความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น สร้างโอกาสในการกระชับความสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสารระหว่างคนจากต่างวัฒนธรรม

2.3.3 ผลประโยชน์ด้านวัฒนธรรม ช่วยสร้างความสำนึกความตระหนักในเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถสร้างรายได้เพื่อนำไปใช้ในการทำนุบำรุงแหล่งโบราณคดี สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และการคงอยู่ของวัฒนธรรม การละเล่น ประเพณี กิจกรรมพื้นบ้านต่าง ๆ

ของชุมชน ช่วยส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและประสบการณ์ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ทั้งนักท่องเที่ยวพลคนท้องถิ่น สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี และ ศิลปหัตถกรรมดั้งเดิม

2.3.4. ผลประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อม ช่วยส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ต่าง ๆ ที่อาจมีผลตอบแทนน้อยในด้านเกษตรกรรม ช่วยส่งผลให้อาณาบริเวณที่เกิดกิจกรรมทางการ ท่องเที่ยวยังคงมีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติธรรมชาติ สวนสาธารณะหรือในพื้นที่เขตอนุรักษ์ธรรมชาติ อาจถูกจัดสรรให้มีมากขึ้น ทำให้ระบบนิเวศได้รับการปกป้อง เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังช่วยกระตุ้นสังคมตื่นตัวในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว และกระตุ้น ให้ผู้คนเกิดจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อม

สอดคล้องกับปริชา แดงโรจน์ (2544: 30-31) ที่กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยว และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจของโลก มีส่วนสำคัญใน การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลายเป็นสินค้าหลักในหลาย ประเทศ เป็นแหล่งรายได้เงินตราต่างประเทศที่สำคัญ ส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น และสร้างงาน สร้างอาชีพให้ประชาชนจำนวนมาก โดยมองว่าการท่องเที่ยวยังมีความสำคัญในการประชาสัมพันธ์ ชื่อเสียงของประเทศให้เป็นที่รู้จักในสังคมโลก ส่งผลดีในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองระหว่างประเทศเป็นอย่างดี การท่องเที่ยวจึงถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการช่วย พัฒนาประเทศ พัฒนาความเจริญไปสู่ภูมิภาค ทั้งระบบสาธารณูปโภค ธุรกิจบริการ และสิ่ง อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ก่อให้เกิดความเติบโตทางเศรษฐกิจ เกิดรายได้เป็นเงินตราระหว่าง ประเทศ กระตุ้นให้วงจรเศรษฐกิจภายในประเทศหมุนเวียน และเกิดการอนุรักษ์มรดกทาง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ สร้างสรรค์ความเจริญของสังคมให้ เกิดแก่ท้องถิ่น ช่วยบรรเทาการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง

ธนกฤต สังข์เฉย (2550: 41-44) ได้มีมุมมองต่อความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่าจะช่วยการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในการดึงดูดนักท่องเที่ยว หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยว จึงได้ตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องการการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม รวมทั้งป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการศึกษาที่กำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

การท่องเที่ยวยั่งยืนเป็นการท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาด้านต่าง ๆ อย่างสมดุล คำนี้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม เปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับการนำหลักการของการท่องเที่ยวยั่งยืนมาเป็นกรอบแนวคิด และแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ต้องการฟื้นฟูและอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง

3. วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทั้งในพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนเกาะศาลเจ้า พื้นที่ชุมชนใกล้เคียงในย่านตลิ่งชัน และกรุงเทพมหานคร และศึกษาเนื้อหาในวรรณกรรมเกี่ยวกับเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวว่ามีเนื้อหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวว่าสอดคล้องหรือขัดแย้งกับการดำเนินงานของชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ได้จัดทำอยู่ และได้ศึกษาวรรณกรรมที่นำเสนอเรื่องราวของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชนในชุมชนเกาะศาลเจ้า และในพื้นที่ย่านตลิ่งชันว่ามีความสำคัญอย่างไร ซึ่งประกอบด้วย วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

3.1 งานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของย่านตลิ่งชัน และการท่องเที่ยว

สุกัญญา สุจฉายา (2554) ศึกษาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมในวิถีชีวิตของชาวสวนคลองบางระมาด โดยใช้พื้นที่ศึกษาในแขวงบางระมาด ในด้านความเชื่อ โดยชี้ให้เห็นเกี่ยวกับประเพณีในรอบปีทั้ง 12 เดือน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต พิธีกรรมของชาวสวน อำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องการปลุกเรื้อน เรื่องราวเกี่ยวกับการทำสวน พันธุ์พืช วิธีการทำสวน เครื่องมืออุปกรณ์ และวิถีชีวิตของชาวสวน และแหล่งระบายผลผลิตของชาวสวน นอกจากนี้ ได้กล่าวถึงประเพณีบางอย่างที่ได้เลิกปฏิบัติ และกล่าวถึงการทำสวนในครั้งอดีตและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในย่านบางระมาด และปัญหาในการทำสวนจากการที่ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป และการถูกเอารัศเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

งานเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวย่านตลิ่งชัน โดยมณีวรรณ ผิว نیم และคณะ (2546) ศึกษา การพัฒนาการและผลกระทบของการท่องเที่ยว กรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำ (ตลาดน้ำดำเนินสะดวก และตลาดน้ำตลิ่งชัน) พบว่าการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยให้ตลาดน้ำยังสามารถคงอยู่ แต่คงอยู่ในลักษณะที่ต่างจากเดิมซึ่งการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก และตลาดน้ำตลิ่งชัน ทั้งในด้านบวกและด้านลบ เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งขยะ มลพิษ การแออัดของการคมนาคม ขณะเดียวกันก็มีส่วนทำให้มีการปรับปรุงพื้นที่ในชุมชนให้ดีขึ้น ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ทำให้เกิดอาชีพและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน แต่รายได้ส่วนใหญ่ก็ยังตกอยู่กับผู้ประกอบการรายใหญ่จากภายนอกชุมชน ผลกระทบต่อสังคม การท่องเที่ยวทำให้เกิดทั้งความร่วมมือและความขัดแย้งกันในชุมชน เกิดการเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ส่วนผลกระทบต่อวัฒนธรรม วิธีการค้าขายกันเองในชุมชนลดลง เปลี่ยนเป็นการมุ่งการค้าขายกับนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่ก็ส่งผลดีให้มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งให้เห็นว่าการท่องเที่ยวของตลาดน้ำนั้นเป็นกิจกรรมเฉพาะตัวที่มีศักยภาพเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวจากการจัดการที่ดีจะก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ มากมาย นำไปสู่ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาภาคและรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบตลาดน้ำที่เหมาะสม ทั้งข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย โดยเสนอให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน การสร้างรูปแบบตลาดน้ำที่เหมาะสม และมีเอกลักษณ์ของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการพัฒนา และมีมาตรการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมขนาดของพื้นที่และศักยภาพของชุมชน และข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติต่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งในส่วน of ชุมชน ผู้ประกอบการ และหน่วยงานภาครัฐ

โครงการชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน ย่านตลาดน้ำตลิ่งชันและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง โดยรองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตมณี โรจน์และคณะ (2550) นอกจากทำการศึกษาพื้นที่ย่านตลิ่งชันในด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา ภูมิปัญญา ประเพณี วิถีชีวิต วัดต่าง ๆ แล้ว ยังได้เสนอแนะการพัฒนา กิจกรรมทางการท่องเที่ยวทั้งทางเรือ และทางจักรยาน ไปยังสถานที่ท่องเที่ยวย่านตลิ่งชันที่มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ โดยศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวตลาดน้ำในพื้นที่ตลิ่งชัน จำนวน 3 ตลาด ได้แก่ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม และตลาดน้ำวัดสะพาน และนำเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตลาดน้ำทั้ง 3 ตลาด และมีการจัดทำกิจกรรมพัฒนาพื้นที่ต้นแบบที่น่าสนใจ ได้แก่ การจัดศึกษาดูงาน การจัดทำแผนปฏิบัติการ

ท่องเที่ยวย่านดั่งชั้น การจัดกิจกรรมแนะนำพื้นที่โครงการ การจัดทำป้ายชี้ทาง การพัฒนาสินค้าและบริการ ถือเป็นงานวิจัยเชิงพัฒนาที่มีใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนชุมชน เป้าหมายอย่างบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติได้อย่างน่าสนใจ (กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว ร่วมกับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการชุมชนท่องเที่ยว

พลอยชมพู ฐิติยาภรณ์ (2553) ศึกษาการสื่อสารชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนคลองลัดมะยม พบว่าการสื่อสารของชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชนมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนคลองลัดมะยมสามารถพัฒนาตนเองได้ จากการศึกษาจากกลุ่มธุรกิจที่มาจากวันซื้อที่ดินในพื้นที่ ก็กลับมาประสบความสำเร็จในการพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน การสื่อสารของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติและวิถีชุมชนชาวคลอง จนเกิดอัตลักษณ์ของชุมชนและตอกย้ำจุดเด่นให้กับสินค้าการท่องเที่ยว ส่วนการสื่อสารขององค์กรภายนอกชุมชนก็มีบทบาทที่สำคัญในการระดมทุนเพื่อการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน บทบาทในการสร้างเครือข่ายให้ชุมชนเพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ และบทบาทในการสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาและอุปสรรคในบางประการที่ส่งผลให้ประสิทธิภาพในการสื่อสารยังคงอยู่ในวงแคบ ตลอดจนปัญหาเชิงเทคนิคต่าง ๆ โดยการศึกษาได้ เสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการจัดโครงสร้างผู้รับผิดชอบฝ่ายต่าง ๆ ให้ชัดเจน การพัฒนาบุคลากรขึ้นมาเป็นสื่อบุคคลที่มีประสิทธิภาพ การพัฒนาความรู้ความสามารถของคนในชุมชนในการผลิตสื่อของตนเองให้สื่อสารไปได้กว้างขวาง โดยมีการเลือกใช้สื่อที่หลากหลายเพื่อลดข้อจำกัดของสื่อบางประเภท ขณะเดียวกันก็ให้ความเห็นว่า ควรดำเนินการพัฒนาชุมชนควบคู่กับการปลูกจิตสำนึกความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันเพื่อให้ตระหนักในการที่จะร่วมมือพัฒนาและอนุรักษ์ชุมชนท่องเที่ยวให้ยั่งยืน

จิตรา อนุศาสนนันท์ (2555) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวและการจัดการตลาดน้ำคลองลัดมะยม พบว่าตลาดน้ำคลองลัดมะยมตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์คูคลอง และเป็นแหล่งจำหน่ายผลิตผลชาวบ้านท้องถิ่น จากการเติบโตและการขยายตัวของตลาดพบว่าคนในท้องถิ่นเริ่มมีความเสียเปรียบในแง่การรักษาโอกาสและการรักษาผลประโยชน์ของคนในท้องถิ่น เนื่องจากมีผู้ค้านอกชุมชนเข้ามาค้าขายในตลาดน้ำคลองลัดมะยมเพิ่มมากขึ้น โดยได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาและจัดการตลาดน้ำคลองลัดมะยม ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการของ

ผู้บริหารตลาดน้ำแต่ละ โชน การจัดการพื้นที่ตลาดน้ำเพื่อคงสภาพพื้นที่ตลาดน้ำแบบท้องถิ่นไว้ การพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนท้องถิ่นให้มีความรู้ในการประชาสัมพันธ์ และเป็นผู้นำชมในท้องถิ่น การพัฒนาสินค้าให้มีรูปแบบที่น่าสนใจโดยใช้วัตถุดิบของท้องถิ่น การพัฒนาป้ายสื่อความหมาย และเสนอแนะให้หยุดขยายพื้นที่สวนเป็นสถานที่จอดรถเพื่อเป็นการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามา มากจนเกิดความแออัดในตลาด และรักษาพื้นที่สวนที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนไว้

วิษุตา ทองแดง และศรัณย์ ทองปาน (2555) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของย่านตลิ่งชัน อดีตในหนังสือ ชุมทางตลิ่งชัน ย่านเก่า[ก่อน]กรุงเทพฯ โดยใช้เอกสารหลักฐานของย่านตลิ่งชัน ที่เคยปรากฏเมื่อหลายร้อยปีก่อน สภาพของการทำนาก่อนจะเปลี่ยนแปลงมาสู่การทำสวน ชาวนา กลุ่มชุมชนชาวจีนในย่านการค้าริมน้ำ เรื่องราวของลำคลองสายหลักในย่านตลิ่งชันที่ใช้เป็น เส้นทางสัญจรของคนในท้องถิ่น และการพัฒนาการของพื้นที่ตลิ่งชันที่เริ่มความเจริญขึ้น มี สถานศึกษา การสร้างทางรถไฟ การปรับเปลี่ยนจากสวนผลไม้ไปเป็นสวนผัก จนกลายเป็นย่านที่มี แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมในย่านตลิ่งชัน มีการกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่และพิธีกรรมที่น่าสนใจ และนำเสนอข้อมูลของวัดและเกร็ดตำนานต่าง ๆ ในย่านตลิ่งชัน ทำให้ตลิ่งชันเป็นพื้นที่ที่ยังมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ให้ได้เข้าไปสัมผัส

สุภาภรณ์ จินตคามณี โรจน์ (2555) ได้ศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของย่านตลิ่งชัน โดยเขียนไว้ในบทความ ย่านตลิ่งชัน: ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลง ศึกษาการ เปลี่ยนแปลงของพื้นที่ตลิ่งชัน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จากวรรณคดีนิราศ “กำสรวล สมุทร” ที่กล่าวถึงเส้นทางเดินทางจากพระนครศรีอยุธยาผ่านมายังย่านบางกอก และพื้นที่ย่าน บางระมาด ที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่เป็นย่านปลูกผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่อดีต การศึกษาการทำสวนแบบยกร่องซึ่งสอดคล้องกับระบบนิเวศ กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คน ในช่วงยุคปลายกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาจนถึงการสถาปนากรุงเทพมหานคร มีการตั้งถิ่นฐานเป็น ชุมชนในคลองสายต่าง ๆ ในย่านตลิ่งชัน ภายหลังมีการเข้ามาของชาวจีนเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า และ การเข้ามาของคริสตชนจีนในย่าน ศึกษาการประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ สวนผักและการทำนา ในพื้นที่ต่าง ๆ ของตลิ่งชัน ผลไม้ที่มีชื่อเสียงของพื้นที่ นอกจากนี้ เรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงใน ย่านตลิ่งชันเมื่อเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี 2485 และในภายหลังอีกหลายครั้ง รวมถึงการตัดถนนเข้ามา ในพื้นที่ ทำให้เกิดหมู่บ้านจัดสรร และการเปลี่ยนพื้นที่เกษตรสวนผลไม้ดั้งเดิมกลายเป็นแหล่ง ที่อยู่อาศัย

3.2 งานศึกษาเกี่ยวกับชุมชนเกาะศาลเจ้า

3.2.1 งานประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาเกี่ยวกับพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า

ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ (2545) ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรมวัดจำปาอันเป็นวัดสำคัญในชุมชนเกาะศาลเจ้าโดยงานวิจัยได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมา แบบแผนรูปแบบ องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมภายในวัดจำปา ซึ่งได้รับอิทธิพลตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 มีการวางกลุ่มอาคารตามลักษณะจักรวาล มีองค์ประกอบของอาคารสำคัญในบริเวณวัด ได้แก่ อุโบสถ เจดีย์ย่อมุม ชุ่มประตู่และกำแพงแก้ว ศาลาการเปรียญ มีประติมากรรมตกแต่งเป็นถ้วยชามและตุ๊กตากระเบื้องเคลือบ และได้กล่าวถึงประเพณีสำคัญของวัดจำปาในอดีต

ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ (2554: 23-28) ได้กล่าวถึงชุมชนเกาะศาลเจ้า ในบทความจากบางระมาดถึงเกาะศาลเจ้า วารสารเมืองโบราณ ว่าชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ริมคลองบางระมาด ซึ่งเป็นย่านประวัติศาสตร์เก่าแก่มีเรื่องราวย้อนไปถึงยุคกรุงศรีอยุธยา โดยบอกเล่าที่มาของภูมินามสถานที่สำคัญในท้องถิ่น สถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ คือ วัดจำปา ศาลเจ้าพ่อจู้ย – เจ้าพ่อกุมภกรรณ เรื่องราววิถีชีวิตการทำงาน ในอดีต เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น บุคคลสำคัญ และภูมิปัญญาที่โดดเด่นของชุมชนเรื่องการแทงหยวก

ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ (2554: 29-38) ได้กล่าวถึงเรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้า ในบทความ งานศิลป์กลุ่มช่างวัดจำปา วารสารเมืองโบราณ ว่าชุมชนเกาะศาลเจ้ามีการสืบทอดการถ่ายทอดงานศิลป์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งงานศิลปะ งานเขียน งานปั้น งานแทงหยวก และงานบายศรีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยยกผลงานสำคัญที่กลุ่มช่างวัดจำปาเคยสร้างผลงานไว้ในระดับชาติ ซึ่งงานแทงหยวกเป็นงานช่างที่โดดเด่นที่สุด ครูช่างที่มีฝีมือมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาสเอกลักษณ์ของงานแทงหยวกกลุ่มช่างวัดจำปาอยู่ที่การออกแบบลายเป็นภูมิจักรวาล มีลวดลายแตกต่างกัน โดยได้ให้ความรู้ด้านองค์ประกอบโครงสร้าง เทคนิคของงานแทงหยวกในส่วนต่าง ๆ เรื่องราวของการสืบทอดและการเสื่อมความนิยมของงานแทงหยวกในชุมชนจนเหลือผู้สืบทอดเพียงจำนวนน้อยคน

จากวรรณกรรมที่กล่าวมาข้างต้น ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนเกาะศาลเจ้า และย่านตลิ่งชันว่าเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร มีลำคลองสายหลักเป็นเครือข่ายหล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนและการคมนาคมเข้าสู่เขตเมืองชั้นใน มีการประกอบอาชีพทางการเกษตร คือการทำนาข้าว ปลูกผลไม้ และฝักนานาชนิด เป็น

ที่ตั้งของศาสนสถานเก่าแก่จำนวนมาก มีประเพณีวิถีชีวิตของชาวชุมชนที่สะท้อนสภาพสังคม วิถีความเป็นไทย และความผูกพันกับสายน้ำ โดยการศึกษาส่วนใหญ่จะศึกษาข้อมูลของพื้นที่ตลิ่ง ชั้นในภาพรวมตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในภาพรวม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเกาะศาลเจ้า ก็ได้ให้รายละเอียดเฉพาะในส่วนของวัดจำปา และศาลเจ้าพ่อจ้อย ภูมิปัญญาเรื่องงานแทงหยวกของกลุ่มช่างวัดจำปา ซึ่งการศึกษาจะครอบคลุมพื้นที่หมู่ 5 แขวงบางระมาดเท่านั้น โดยที่เรื่องราวของ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ในชุมชนเกาะศาลเจ้ายังไม่ได้มีการศึกษา ความสำคัญและความเป็นมา

3.2.2 งานการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า

ทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ (2545) ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรม วัดจำปาอันเป็นวัดสำคัญของชุมชนเกาะศาลเจ้า และมีความน่าสนใจในคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมภายในวัด โดยเสนอแนวทางการจัดการด้านการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรมวัดจำปาไว้ว่า การพัฒนาวัดต้องยึดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมทางศาสนา ต้องใช้เทคโนโลยีผสมผสานกับงานทาง สถาปัตยกรรมไทยประเพณี การพัฒนาอาคารและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในเขตอนุรักษ์ ต้องยึดหลักการอนุรักษ์โบราณสถานแหล่งที่ตั้ง การพัฒนาเป็นการแก้ปัญหาที่แท้ที่เป็นสาเหตุ ของการทำลายโบราณสถาน นอกจากนี้ ได้เสนอว่าในการพัฒนาสถาปัตยกรรมวัดจำปาต้องควบคู่ กับส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมภายในวัด

ภาพที่ 3 คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ ผู้นำท้องถิ่นในการฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้ากับ โองการ ไหว้ครูนาฏศิลป์ โจนละครเป็น โองการที่สืบทอดต่อจากนายเกษพระราม คุรุ โจนในรัชกาลที่ 3

(จากการถ่ายภาพของคุณสร้อยสรวง แสนสุรศิลป์ เมื่อ 18 เมษายน 2556)

ในการศึกษาด้านการจัดการการท่องเที่ยวพบว่า การศึกษาทั้งหมดจะอยู่ในพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม เช่น ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำวัดสะพาน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม เท่านั้น ซึ่งไม่ได้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการในพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าแต่อย่างใด มีเพียงงานของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรมวัดจำปาที่เกี่ยวข้องในแง่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเพียงเท่านั้น แต่สถานที่ท่องเที่ยวในจุดอื่น ๆ และทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในด้านอื่น ๆ ไม่ได้มีการกล่าวถึงในแง่ของการจัดการแต่ประการใด

3.3 งานการจัดการท่องเที่ยวอื่น ๆ

ประภาพร บำรุงไทย (2556) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการเชิงอนุรักษ์ตลาดลาดชะโด ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองลาดชะโด อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ของชาวจีนแต่จิวที่เคยค้าขายอยู่บนแพริมน้ำในอดีต ตลาดลาดชะโดมีการก่อสร้างอาคารตลาดบนบกในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยพ่อค้าชาวจีน 4 ตระกูล อาคารมีลักษณะใต้ถุนสูง เป็นเรือนแถวไม้ราว 90 ห้อง พัฒนาการของตลาดมีการศึกษาตั้งแต่การกำเนิดในยุคค้าขายด้วยเรือนแพริมคลองยุคที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการสัญจรจากทางน้ำมาเป็นทางบก ซึ่งทำให้ตลาดชบเซาลง และยุคที่เกิดกระแสการท่องเที่ยวตลาดน้ำและตลาดริมน้ำใน พ.ศ. 2551 จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนอีกแห่งของพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบปัจจัยหลายด้านที่ส่งผลต่อการจัดการเชิงอนุรักษ์ตลาดลาดชะโดที่มีหลายฝ่ายเข้ามามีบทบาททั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาควิชาการ แต่การจัดการยังขาดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน และขาดการประสานงานที่ดี จึงก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านวิถีและระบบเศรษฐกิจชุมชน มีการขายสินค้าที่ขาดอัตลักษณ์ ซึ่งพบเห็นได้ตามแหล่งท่องเที่ยวทั่วไป ทำให้ตลาดไม่ได้รับความนิยม ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่น เช่น มีการสร้างเกสต์เฮาส์ริมน้ำที่ขาดความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับคลองและตลาด ผลกระทบด้านลักษณะสถาปัตยกรรม เช่น มีการสร้างสะพานข้ามคลองที่ใช้วัสดุเป็นคอนกรีตไม่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่น นอกจากนี้ การศึกษาด้านปัจจัยทรัพยากรทางวัฒนธรรม พบปัญหาการจัดการแบบแยกส่วน ขาดแผนแม่บทที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่น ระบบเศรษฐกิจ และสถาปัตยกรรมของตลาดเข้าด้วยกัน โดยได้เสนอแนะการจัดการในมิติต่าง ๆ ได้แก่ มิติด้านความร่วมมือในการบริหารจัดการ มิติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มิติการดูแลสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาท้องถิ่น มิติการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิต และมิติการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การศึกษาเรื่องการจัดการเชิงอนุรักษ์ตลาดลาชะโดซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะตลาดการค้าดั้งเดิม แต่ปรับบทบาทมาเป็นตลาดเพื่อการท่องเที่ยวโดยเน้นประเด็นเรื่องอนุรักษ์รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไม่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ท้องถิ่น และการขาดแผนงานและการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ค้ำพอ โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนา ซึ่งมีความแตกต่างกับชุมชนเกาะสาละแก้วในพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นสวนผลไม้ริมคลองและปรับบทบาทเป็นพื้นที่ด้านการท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ โดยชุมชนเป็นผู้มีบทบาทในการบริหารจัดการ แต่มีแนวคิดในการทำงานที่ขัดแย้งกัน ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้กระจายอย่างทั่วถึงเป็นธรรม และไม่ได้ใช้โอกาสในการยกระดับไปสู่การท่องเที่ยวที่มีรูปแบบเฉพาะอย่างเหมาะสม

บทที่ 3 ขั้นตอนการศึกษา

พื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าแห่งนี้ เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ เก่าแก่ ที่มีการสืบทอดการดำรงอยู่ยาวนานแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีภูมิปัญญา ประเพณี สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า เป็นพื้นที่สีเขียวที่โอบล้อมด้วยคลองที่ให้ความเงียบสงบ เหมาะแก่การศึกษา เรียนรู้ในเรื่องวิถีชุมชนของไทยในอดีตที่เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในย่านตลิ่งชัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเพียงเล็กน้อย ชุมชนเกาะศาลเจ้า ปัจจุบันได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว และมีการเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้าสู่สาธารณะอย่างกว้างขวาง แนวโน้มที่จะมีคนจำนวนมากเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังชุมชนเพิ่มมากขึ้น อันอาจนำมาซึ่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของวิถีวัฒนธรรมในชุมชน จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเพื่อหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมเพื่อดำรงไว้ซึ่งวิถีวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่ดี

ดังนั้น การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า ผู้ศึกษาได้กำหนดระเบียบวิธีการศึกษา ได้แก่ พื้นที่ศึกษา กลุ่มประชากรที่ศึกษา วิธีการรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล การนำเสนอข้อมูลและสรุปผลตามลำดับ ดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา

การศึกษการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า เขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร ของศึกษาพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

1.1 ชุมชนเกาะศาลเจ้า ซึ่งมีขนาดพื้นที่ประมาณ 120 ไร่ ตั้งอยู่ฝั่งใต้ของคลองบ้านไทร อยู่ในหมู่ 5 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน มีลักษณะภูมิฐานคล้ายเกาะ มีคลองโอบรอบทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

ทิศเหนือ	จรดคลองบ้านไทร
ทิศตะวันออก	จรดคลองบางระมาด
ทิศตะวันตก	จรดคลองวัดวัดจำปา
ทิศใต้	จรดคลองบางระมาด

เป็นพื้นที่ที่มีศูนย์กลางของชุมชนทั้งวัด ศาลเจ้า ห้องสมุด ที่ทำการชุมชน ลานสาธารณะ บ้านถ่ายทอควมปัญหา การค้าเก่า ร้านขายของชำ ลานจอดรถ ท่ารถสองแถวประจำทาง ซึ่งสามารถเชื่อมกับภายนอกได้ด้วยการคมนาคมทางบกและทางน้ำ

1.2 พื้นที่เกี่ยวเนื่อง หมายถึงพื้นที่ที่ถัดจากชุมชนเกาะศาลเจ้าออกไปด้านเหนือและด้านใต้ พื้นที่ประมาณ 80 ไร่ เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยสวนผลไม้ สถานที่ท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้จำนวนมาก อยู่ทางฝั่งเหนือของคลองบ้านไทร โดยด้านเหนือของชุมชนเกาะศาลเจ้านี้ อยู่ในหมู่ที่ 9 แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน ประกอบด้วย ร้านกาแฟ บ้านสาธิตภูมิปัญญา บ้านโฮมสเตย์ บ้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ขนมไทย พืช ผัก ผลไม้ บ้านเรียนรู้วิถีชุมชน นอกจากนี้ ด้านใต้ของชุมชนเกาะศาลเจ้า มีสถานที่ท่องเที่ยวเพียงแห่งเดียวคือบ้านกลุ่มเครื่องดนตรีตระกูลจุลเสวก

2. กลุ่มประชากรที่ศึกษา

การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าเขตตลิ่งชัน มีกลุ่มประชากรที่ศึกษา 2 กลุ่มหลัก เพื่อให้สอดคล้องกับขอบเขตพื้นที่และเนื้อหาที่กำหนดไว้ คือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และนิเวศวัฒนธรรม และทรัพยากรบุคคล

2.1 ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และนิเวศวัฒนธรรม ได้แก่ สิ่งก่อสร้าง วัตถุ วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ เรื่องราว หรือกิจกรรมที่มีคุณค่าในท้องถิ่น อาทิ วัดจำปา ศาลเจ้าพ่อจู้ย บ้านเรือนไทย การแทงหยวก การทำอาหาร การแทงหยวก การทำเป็๋งพวง และเรื่องราวในอดีต ส่วนทรัพยากรทางนิเวศวัฒนธรรม ได้แก่ พื้นที่เฉพาะที่แสดงถึงความหลากหลายทางชีวภาพ และสภาพแวดล้อมภายในชุมชนเกาะศาลเจ้า อาทิ คลอง ต้นไม้ สวนผลไม้

2.2 ทรัพยากรบุคคล ในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยบุคคล 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ บุคคลภายในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง และกลุ่มที่ 2 คือ บุคคลจากภายนอกชุมชน

2.2.1 กลุ่มบุคคลภายในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ประกอบด้วย

1. ในพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า ผู้นำด้านการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า จำนวน 3 คน คือ พระครูสุนทรจริยาภิรม เจ้าอาวาสวัดจำปา คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ ผู้ริเริ่มฟื้นฟูชุมชนและก่อตั้งกลุ่มจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นคนแรก คุณวรรณรา บุญยืน แกนนำในการก่อตั้งตลาดน้ำวัดจำปา

2. เจ้าของบ้านและสมาชิก ในบ้านที่มีส่วนในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า จำนวน 2 ราย คือ คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ คุณเจริย หว่างจันทร์

3. ผู้บริหารหรือผู้ค้าในตลาดน้ำวัดจำปา จำนวน 3 ท่าน คือ คุณวรรณรา บุญยืน คุณพัฒนา ชาญใช้จักร คุณคำฟอง ทองทิง

4. ประชาชนทั่วไปในชุมชนเกาะศาลเจ้า จำนวน 2 ท่าน คือ คุณลำเจียก โชติกะสุภา คุณบัวลอย สุขน้อย

2.2.2 กลุ่มประชากรที่อยู่ในพื้นที่เกี่ยวเนื่องของชุมชนเกาะศาลเจ้า

1. เจ้าของบ้านและสมาชิกในบ้านที่มีส่วนในการจัดการท่องเที่ยวพื้นที่ต่อเนื่องนอกชุมชนเกาะศาลเจ้า จำนวน 12 คน คือ คุณสาลินี มั่นทะวงษ์ คุณภักดี หว่างจันทร์ คุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์ นาวาเอกบุญตัน บุญจันทร์ คุณสาวิตรี ปั้นประดิษฐ์ คุณนิภา จุลเสวก คุณจินตนา ทองใบ คุณสมศักดิ์ ขำมี คุณสมพงษ์ ทองใบ คุณสมบุญ ทองใบ คุณสำภา ขำมี และคุณสุรีย์ จุลเสวก

2. สมาชิกที่ทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมริมคลองบ้านไทร จำนวน 1 ราย คือ คุณปิยธิดา แอบเนียม บ้านแม่จวบ

3. ผู้นำชุมชนที่ได้รับการแต่งตั้งจากการราชการได้แก่ ประธานชุมชนวัดจำปา จำนวน 1 ราย คือ คุณสุนทรี ผดุงนาค กรรมการชุมชนวัดจำปา

4. ประชาชนทั่วไปในชุมชนเกาะศาลเจ้า จำนวน 4 ราย ได้แก่ คุณลำเจียก โชติกะสุภา คุณบัวลอย สุขน้อย คุณสุรีย์ จุลเสวก และคุณบุญเรือน ศุภกาญจนะ

2.2.3 กลุ่มบุคคลภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. ผู้บริหารตลาดคลองลัดมะยม ผู้จัดให้บริการการท่องเที่ยว คือ คุณชวนชูจันทร์

2. หน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในชุมชนเกาะศาลเจ้าในด้านท่องเที่ยว วัฒนธรรม ประกอบด้วย คุณศิริวรรณ ปลื้มมาก นักพัฒนาการท่องเที่ยวชำนาญการ และคุณชุลีพร ศรีสุวรรณ นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ ด้านการพัฒนาท้องถิ่น คือ คุณราชศักดิ์ ขำสังข์ นักพัฒนาสังคมปฏิบัติการ

3. บุคคลากรจากสถานศึกษาที่เข้ามาศึกษา วิจัย หรือเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน จำนวน 2 ราย ได้แก่ คุณวัลลี นวลหอม และคุณยุวรี โชคสวนทรัพย์

4. เครือข่ายการท่องเที่ยว จำนวน 2 ราย ได้แก่ คุณสุวัน แวพลอยงาม และคุณอนุชา เกื้อจรูญ

5. นักท่องเที่ยว จำนวน 50 ราย ได้แก่ นักท่องเที่ยว เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงมุมมอง ความพอใจ ความเข้าใจ ความต้องการที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน

3. วิธีการรวบรวมข้อมูล

การศึกษาข้อมูลในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ ห้องสมุด หน่วยงานในพื้นที่ หน่วยงานปกครองท้องถิ่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ วิทยุ โทรทัศน์ โดยข้อมูลที่ศึกษารวบรวม ได้แก่ เอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ รายงานการศึกษารายงาน การศึกษาข้อมูลภาคสนาม โดยการลงสำรวจข้อมูลในพื้นที่ การสัมภาษณ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การสังเกตการณ์ การสำรวจทางสอบถาม และการจัดประชุมเสวนา

ในการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าได้รวบรวมข้อมูลตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดออกเป็น 2 แนวทาง คือ

3.1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Study) โดยการศึกษารวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาข้อมูล รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิด วิธีการ และข้อมูลต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษาและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลต่าง ๆ นั้นได้จาก หนังสือ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในรูปแบบต่าง ๆ

3.1.2 ศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม (field study) ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ การสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์

3.1.2 การสำรวจพื้นที่ (Field Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามในช่วงเดือนเมษายน 2553 – เมษายน 2556 และช่วงเดือนตุลาคม 2557 – เดือนเมษายน 2558 จากในพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง และสถานที่ท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงตามที่กำหนดไว้ในพื้นที่ศึกษา โดยสำรวจวัด ศาลเจ้า บ้านเรือน คลองโดยรอบชุมชน ต้นไม้ สวนผลไม้ อาชีพ กิจกรรมการท่องเที่ยว การคมนาคม นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม

3.1.3 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Observation) ได้แก่ การสังเกตการณ์สภาพแวดล้อมภายในชุมชน การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ การใช้เวลาว่าง การเดินทาง การเดินทาง การเข้าร่วมประเพณีและกิจกรรมทางสังคม กิจกรรมการท่องเที่ยว ตลาดการค้าดั้งเดิม และการค้าในรูปแบบใหม่ พฤติกรรมผู้มาเยี่ยมชม พฤติกรรมของคนในชุมชนต่อผู้มาเยี่ยมชม โดยสังเกตนักท่องเที่ยวที่มาจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม กลุ่มที่เข้ามาศึกษาดูงานทางด้านวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชน การจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อย การจัดกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน การสังเกตนักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมตามจุดท่องเที่ยว

3.1.4 การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่าง (In-depth Interview) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ริเริ่มในการฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้า และผู้นำด้านการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า สมาชิกในกลุ่มด้านการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า ผู้ดำเนินกิจกรรมด้านการ

ท่องเที่ยว ผู้นำชุมชนที่ได้รับการแต่งตั้งจากการราชการ เจ้าอาวาสวัดจำปา ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเกาะศาลเจ้า เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่ปฏิบัติงานในชุมชนเกาะศาลเจ้า ในด้านท่องเที่ยว วัฒนธรรม และการพัฒนาท้องถิ่น ผู้ที่เข้ามาศึกษา วิจัย หรือเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน แนวคำถามจะเป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Question) เพื่อรับทราบข้อมูล ความคิดเห็น ได้อย่างกว้างขวาง ครอบคลุม โดยไม่จำกัดกรอบความคิด

3.1.5 การจัดเวทีสนทนา / การสัมมนากลุ่มย่อย โดยการจัดเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือจัดการสัมมนากลุ่มย่อยกับคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ต่อเนื่อง ในประเด็นเรื่องทรัพยากรทางการท่องเที่ยว และการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่น

ครั้งที่ 1 มีการพูดคุยเรื่องแนวคิดในการทำการท่องเที่ยววิถีถิ่น รูปแบบกิจกรรม ที่ควรใช้พื้นที่ของแต่ละบ้านเป็นที่ทำกิจกรรม โดยไม่เปลี่ยนแปลงวิถีหรือสร้างสิ่งรกรุงรังขึ้นมา

ครั้งที่ 2 มีการสนทนากลุ่มเรื่องการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวของบ้านสว่าง จันท์กับบ้านเพื่อนบ้านในพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

ครั้งที่ 3 มีการสัมมนากลุ่มย่อยเรื่องการอนุรักษ์ภูมิปัญญา และวิถีไทยในย่านบางระมาด และฝั่งธนบุรี

ครั้งที่ 4 มีการสนทนาข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้านวิถีชาวสวน การปลูกเรือน และประเพณี

ครั้งที่ 5 การสนทนาการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยววิถีถิ่นให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

3.1.6 การใช้แบบสอบถาม (Questionnaire survey)

โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชมที่เข้ามาเยี่ยมชมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางผ่านการจัดการท่องเที่ยวโดยมีผู้นำชม หรือไม่มีผู้นำชม และเดินทางมาด้วยตนเอง โดยไม่ผ่านการจัดการของบริษัทหรือกลุ่มท่องเที่ยวใด โดยรวมถึงคณะทัศนศึกษา คูงานด้วยจำนวน 50 ราย โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 5 ข้อ คำถามได้แก่ เพศ อายุการศึกษา อาชีพ รายได้ ลักษณะคำถามเป็นแบบเลือกตอบ

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้เยี่ยมชมในการเข้าถึงคุณค่าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ การรับรู้ข้อมูลชุมชน วัตถุประสงค์ของการเยี่ยมชม

รูปแบบการเดินทาง ระยะเวลา และสถานที่ในการเยี่ยมชม กิจกรรมที่ได้สัมผัส การรับรู้และการให้ให้ความสำคัญเนื้อหาที่ชุมชนนำเสนอ

ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนโดยกำหนดคำถามที่ครอบคลุมประเด็นที่ศึกษา 5 ประเด็น ได้แก่

1. กิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ การบรรยายเล่าเรื่องราวของชุมชน การสาธิตภูมิปัญญา การจับจ่าย ซื้ออาหารการกินของที่ระลึก และการเดินทางชมบรรยากาศ
2. ด้านความพึงพอใจต่อทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ วัด บ้านเรือน คลอง ต้นไม้ สภาพแวดล้อม วิถีชุมชน อัญมณี อาหารการกิน
3. ด้านสิ่งที่เป็นข้อดีที่ต้องการให้ปรับปรุงแก้ไข ได้แก่ เวลาในการเยี่ยมชม สถานที่ในการเยี่ยมชม ทรัพยากรในการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก อัญมณีไม้ตรี ระบบนิเวศ
4. ด้านการจัดการประชาสัมพันธ์ ได้แก่ ทำที่ต่อการกลับมาเยือน โดยใช้มาตรวัดทัศนคติตามวิธีของลิเคิร์ท แบ่งออกเป็น 5 ระดับ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อยน้อยที่สุด เท่ากับระดับคะแนน 5, 4, 3, 2 และ 1 ตามลำดับ

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดเพื่อแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ

โดยการใช้แบบสอบถามครั้งนี้ กำหนดแหล่งท่องเที่ยวในจุดสุดท้ายของเส้นทางท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนก่อนที่จะเดินทางกลับสู่ด้านหน้าทางเข้าชุมชน เป็นจุดทำแบบสอบถาม เพื่อให้ผู้ทำแบบสอบถามได้สัมผัสกับสถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรม และบรรยากาศภายในพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องอย่างครบถ้วนเสียก่อน และการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับนักท่องเที่ยวใช้เวลาในการทำแบบสอบถามไม่เกิน 5 นาที เหมาะสมกับเงื่อนไขที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องเดินทางกลับกับคณะทัวร์

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

4.1 แนวคำถามเพื่อประกอบคำสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อมุ่งเน้นรายละเอียดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ ตามที่ได้กำหนดไว้ในขอบเขตเนื้อหา

4.2 สมุดจดบันทึกภาคสนาม

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการบันทึกข้อมูล ได้แก่ เครื่องมือบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ ฯลฯ

5. การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสาร (Document Study) การลงภาคสนาม (Field Study) มาวิเคราะห์โดยจำแนกหมวดหมู่ ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ประเด็นแรกคือการแสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา และคุณค่าที่น่าสนใจของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชน ประเด็นที่สองคือการชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนที่เสี่ยงต่อภาวะความเสื่อมสลายดับสูญ ประเด็นที่สามคือการดำเนินฟื้นฟู พัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ จนนำมาสู่การจัดการท่องเที่ยวชุมชนในปัจจุบัน และนำมาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือแนวคิดด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม และแนวคิดด้านการท่องเที่ยวยั่งยืน

6. การนำเสนอข้อมูลและสรุปผล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลด้วยการเขียนบรรยายความเชิงวิเคราะห์ (Descriptive) โดยการนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจ รวบรวมข้อมูล และการสังเกตการณ์จากประสบการณ์จริง และการวิเคราะห์เพื่ออธิบายถึงสภาพของชุมชนเกาะศาลเจ้า พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกาะศาลเจ้าสถานการณ์ปัจจุบัน คุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยว แนวคิดวิธีการของกลุ่มที่ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวในชุมชน กิจกรรมทางการท่องเที่ยว พฤติกรรมของผู้มาเยี่ยมชมเยือน ระบบการจัดการ การกระจายผลประโยชน์ ผลกระทบจากการท่องเที่ยว สภาพปัญหา และวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อนำไปสู่การหาแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมในชุมชน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ที่ยั่งยืน สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอื่น ๆ ได้ต่อไป

บทที่ 4

การท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

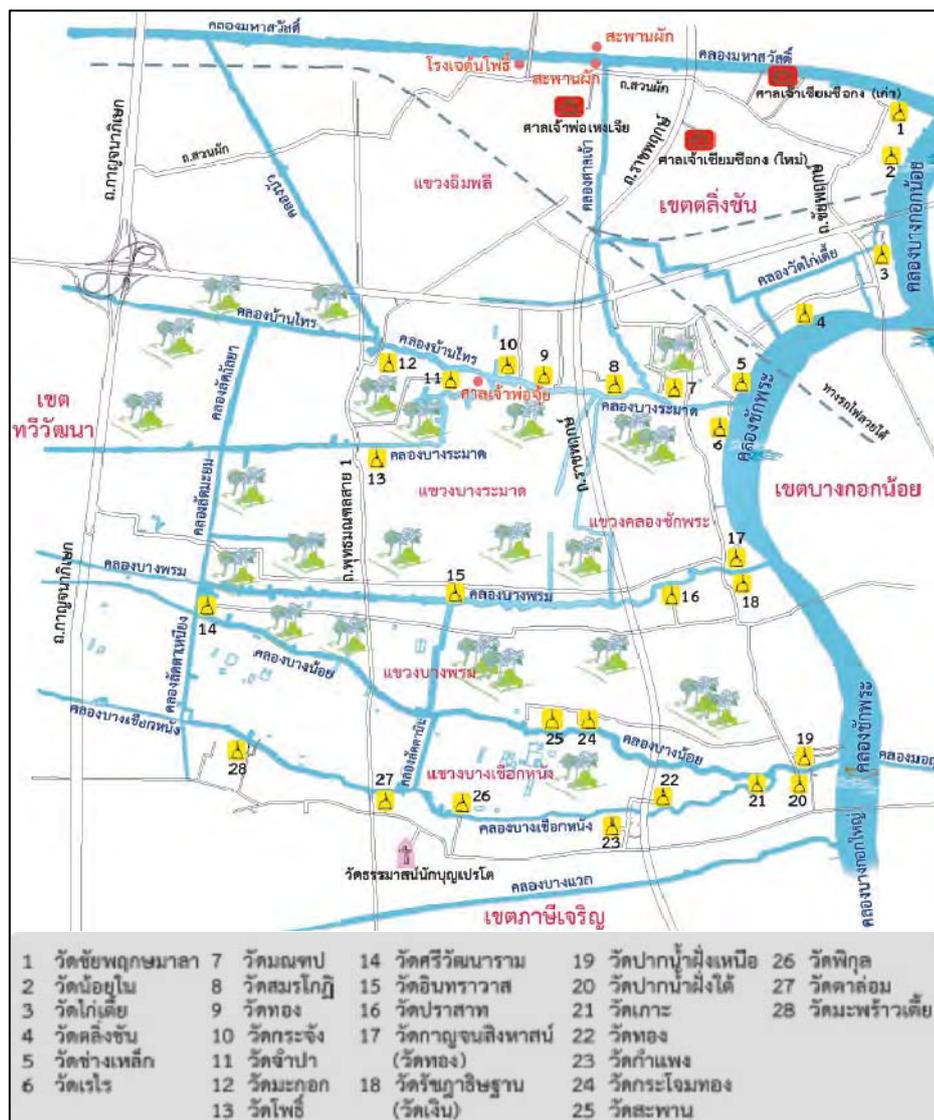
ย่านตลิ่งชันเป็นย่านชุมชนเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร มีความเป็นมา กว่า 500 ปี ประกอบด้วยคูคลองเป็นจำนวนมาก ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเพาะปลูก จึงมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก มีการสร้างวัด ศาลเจ้า ย่านการค้าริมน้ำ ก่อให้เกิดวิถี วัฒนธรรมที่น่าสนใจ ต่อมาเมื่อมีเหตุการณ์น้ำท่วมและการสร้างเส้นทางคมนาคมจำนวนมาก ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ วิถีชุมชน และสภาพแวดล้อม และเกิด กระแสการท่องเที่ยวชุมชนเกิดขึ้นทั่วประเทศ ชุมชนเกาะศาลเจ้าซึ่งเป็นชุมชนในย่านตลิ่งชันที่ ยังคงรักษาวิถีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี และมีการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่กำลัง ได้รับความนิยม ซึ่งได้สร้างผลกระทบต่อคนในชุมชนทั้งในด้านบวกและด้านลบ จึงควรที่จะศึกษา ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง และการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนี้เพื่อนำไปสู่การกร การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่ยั่งยืนต่อไป

ชุมชนเกาะศาลเจ้า ตั้งอยู่ริมคลองบางระมาดในพื้นที่เขตตลิ่งชัน ทางด้านฝั่งตะวันตก ของกรุงเทพมหานคร โดยบริเวณชุมชนเกาะศาลเจ้ามีลักษณะเป็นเกาะมีคลองล้อมรอบ ได้แก่ คลองบางระมาด คลองบ้านไทร และคลองลัดวัดจำปา ซึ่งบริเวณนี้เป็นชุมชนเก่าแก่กว่า 100 ปี มี ศูนย์รวมจิตใจคือวัดจำปา และศาลเจ้าพ่อจุก มีเรือสวนผลไม้เก่าแก่ มีผู้คนอยู่อาศัย มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวบ้านสวนจนทุกวันนี้ แสดงให้เห็นถึงวิถีถิ่นชาวย่านคลองบางระมาด

ส่วนพื้นที่เกี่ยวเนื่อง คือพื้นที่ด้านเหนือและด้านใต้ของชุมชนเกาะศาลเจ้าซึ่งยังคงมี การรักษาระบบนิเวศน์ของความเป็นบ้านสวนอยู่อย่างดี ดังนั้น เมื่อชุมชนมีการพัฒนานำทรัพยากร ทั้งนิเวศน์วัฒนธรรม และภูมิวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลักษณะเด่นและเป็นอัตลักษณ์ที่น่าสนใจของ บริเวณย่านนี้มาสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวในช่วง 7 ปีที่ผ่านมา ทำให้การท่องเที่ยว วิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบัน

จากการที่ย่านตลิ่งชันเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีลำน้ำล้อมรอบหลายสาย ดินมีความอุดม สมบูรณ์จากแร่ธาตุที่ทับถมเป็นตะกอนและอยู่ใกล้ทะเล ดินจึงมีสภาพลึกลับลึกเค็มเหมาะสมกับ การปลูกผลไม้ จึงมีเรียกบริเวณนี้ว่า “สวนโนบางกอก” มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ลักษณะสวนเป็น

แบบขร่องสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศที่ระดับน้ำมีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา ส่วนที่ห่างไกลออกไปจากแนวแม่น้ำเส้นเดิมทางทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ชุมชนดั้งเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณปากคลองที่เชื่อมกับแนวคลองชักพระ ภายหลังมีผู้คนอพยพภัยสงครามปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และยุคการสถาปนากรงธนบุรีจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เข้าไปตั้งหลักแหล่งกันมากขึ้น

ภาพที่ 4 แผนที่เครือข่ายคลองย่านดลิ่งชัน

ที่มา: สุภรณ์ จินตาคมโรจน์, “ย่านดลิ่งชัน: ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลง” วารสารบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี 11, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2555): 200.

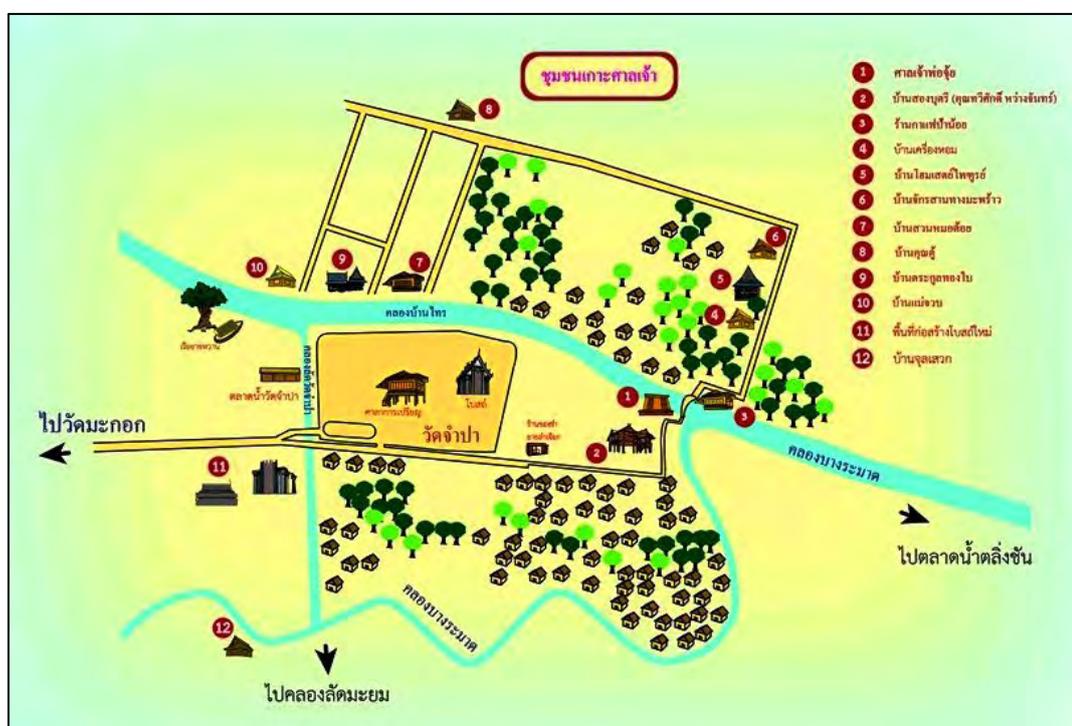
เมื่อราว 70 ปี ที่ผ่านมาจึงมีผู้คนไปอยู่ในพื้นที่ตอนในของคลองสายต่าง ๆ จนผู้คนหนาแน่นขึ้น แถบย่านคลองบางระมาดจะเป็นสวนผลไม้ แถบย่านคลองบางพรหมจะเป็นท้องนาซึ่งยังคงมีร่องรอยของศาลแม่โพสพ ส่วนคนจีนที่ประกอบการค้าและปลูกผักจะตั้งถิ่นฐานบริเวณปากคลองบางเชือกหนัง และคลองมหาสวัสดิ์ คนในย่านตลิ่งชันส่วนใหญ่เป็นชุมชนคนไทยจึงมีการสร้างวัดเป็นจำนวนมาก มีศาลเจ้าของคนจีนอยู่ที่ย่านคลองมหาสวัสดิ์ และในอดีตมีชุมชนจีนคริสต์อยู่ริมคลองบางเชือกหนัง (สุภาภรณ์ จินตคามณี โรจน์, 2555) นอกจากนี้ ยังมีการขุดคลองลัดเชื่อมต่อกองเหล่านี้ในแนวเหนือ-ใต้ เพื่อย่นระยะการเดินทางและช่วยชักน้ำเข้าสู่เรือกวาน อาทิ คลองลัดมะยม คลองลัดตาเหนียว คลองลัดกันยา สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่จนเกิดผลิตผลทางการเกษตรที่มีชื่อเสียงทั้งกระท้อน มะม่วง ละคร ในอดีตวิถีของผู้คนจึงพึ่งพาสายน้ำทั้งการอุปโภค บริโภค และการเดินทางด้วยเรือเป็นหลัก ผู้คนประกอบอาชีพทำสวนผัก สวนผลไม้ ถือเป็นพื้นที่ผลิตอาหารให้คนกรุงสืบเนื่องมา

จนกระทั่งเมื่อราว 7 ปีที่ผ่านมา คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าท่านหนึ่ง คือ คุณทวีศักดิ์ หวางจันทร์ ได้บุกเบิกเริ่มต้นทำการฟื้นฟูชุมชนให้กลับมามีชีวิตด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูวัฒนธรรมวิถีชุมชน จนนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมชุมชนเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนมีรายได้มากขึ้น ชุมชนเกาะศาลเจ้า ปัจจุบันมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จัก

ทุกวันนี้ ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เป็นชุมชนเก่าแก่ที่เปี่ยมคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และยังสามารถดำรงวิถีไทยแบบสังคมลุ่มน้ำภาคกลาง คนในชุมชนเริ่มตระหนัก เห็นคุณค่าของการพัฒนาชุมชนด้วยการนำการจัดการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือ คนในชุมชนเริ่มต้นตัว เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูวิถีชุมชน และมีองค์กรจากภายนอกที่ได้ตระหนักเห็นความสำคัญและเข้ามาสนับสนุนจนชุมชนเกาะศาลเจ้า และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง จนปัจจุบันชุมชนเกาะศาลเจ้าได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยววิถีถิ่นที่โดดเด่นมากในกรุงเทพมหานครในขณะนี้ ดังนั้น การศึกษาการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในย่านนี้จึงควรศึกษาทำความเข้าใจชุมชนในมิติความเป็นมาของชุมชนเกาะศาลเจ้า และคุณค่า ความสำคัญของทรัพยากรในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง และการวิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ดังต่อไปนี้

1. ความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

1.1 ที่ตั้งและสภาพทั่วไปของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง มีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร อยู่ทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร บริเวณชุมชนล้อมรอบด้วยลำคลองสายสำคัญที่แยกจากคลองชักพระ ซึ่งเป็นเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของแขวงบางระมาด และแขวงฉิมพลี คลองบางระมาดเป็นลำคลองที่แยกจากคลองชักพระไปทางทิศตะวันตก เข้าสู่พื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าบริเวณหมู่ 5 แขวงบางระมาดและไหลผ่านเป็นเส้นทางคดเคี้ยวไปทางทิศใต้ของชุมชนผ่านบริเวณหมู่ 9 แขวงบางระมาดเชื่อมต่อกับคลองลัดวัดจำปา ผ่านชุมชนบริเวณหมู่ 6 ล้อมรอบด้วยหมู่บ้านจัดสรร ถนนบรมราชชนนี และแนวบ้านเรือนของชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ริมคลอง มีบ้านเรือนประมาณ 200 หลังคาเรือน ประชากรราว 800 คน (ทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์, 2558 และชุลีพร ศรีสุวรรณ, 2558) ดังนั้นอาณาบริเวณของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องมีอาณาเขต ดังนี้

ภาพที่ 5 แผนที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

(จัดทำโดยผู้วิจัย, 2558)

ทิศเหนือติดที่ดิน	จรดหมู่บ้านนันทวัน และพื้นที่เอกชนริมถนนบรมราชชนนี
ทิศตะวันออก	จรดคลองบางระมาด
ทิศตะวันตก	จรดคลองลัดวัดจำปา
ทิศใต้	จรดแนวคลองบางระมาด

สภาพแวดล้อม โดยรวมของชุมชนเกาะศาลเจ้านั้น เต็มไปด้วยบ้านทรงไทย บ้านไม้ เรือนพื้นดินยกพื้นสูง มีอายุราว 60-80 ปี และบ้านก่ออิฐถือปูนตามยุคสมัยปัจจุบัน บ้านที่ปลูกสร้างในยุคแรกๆ จะปลูกติดริมคลองมีอาณาบริเวณ ในยุคต่อมาจะปลูกสร้างบ้านถัดเข้าไปในพื้นที่สวน สร้างด้วยปูนยกพื้นสูงจากระดับคลองประมาณ 1 เมตร อยู่ห่างจากคลองเป็นลำดับ บ้านที่ปลูกสร้างในช่วง 40 ปี ลงมาจะอยู่ประชิดกันมากขึ้น และกระจุกตัวไปทางด้านฝั่งใต้ของชุมชน ส่วนทางฝั่งเหนือของคลองบางระมาดในแขวงฉิมพลี มีสภาพเป็นชุมชนชาวสวน ในอดีต การคมนาคมมีเพียงทางเดินเท้าผ่านไปตามแนวที่ดิน ประชากรไม่มีความหนาแน่นนัก บรรยากาศโดยรวมมีความเงียบสงบ อากาศปลอดโปร่ง มีร้านค้าขายเครื่องดื่ม อาหาร ของใช้ที่จำเป็น ส่วนใหญ่เป็นร้านขนาดเล็ก เพื่อบริการคนในชุมชนเป็นหลักเพียง 7 ร้าน คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยในพื้นที่สืบเนื่องมาแต่บรรพบุรุษ มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือญาติ รู้จักมักคุ้นกันทุกครัวเรือน มีการเข้าร่วมกิจการงานบุญประเพณี ตลอดจนกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนเป็นอย่างดี อยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย

การคมนาคม ปัจจุบันสามารถเข้าถึงชุมชนเกาะศาลเจ้าได้โดยทางรถยนต์ โดยมาทางถนนบรมราชชนนี ถนนพุทธมณฑลสาย 1 เข้าซอยวัดจำปา เมื่อถึงวัดแล้ว ต้องเดินเท้าจากด้านหลังวัดเข้าไปในชุมชนระยะทาง ลึกสุดราว 200 เมตร รถโดยสารประจำทาง เข้าถึง จำนวน 13 สาย จากทางเข้าด้านถนนบรมราชชนนีที่ถนนฉิมพลี แล้วต่อรถสองแถวทำนั้ารถไฟ-วัดจำปา และยังมีรถสองแถวโดยสารขนาดเล็กประจำทาง วิ่งจากทำนั้ารถไฟ ช้าง โรงพยาบาลศิริราช บางขุนนนท์ ถนนรัชกาลที่ 1 ถนนบรมราชชนนี ถนนฉิมพลี สุดระยะวัดจำปา อีกหนทางหนึ่ง คือ การเดินเท้า จากซอยบรมราชชนนีข้างหมู่บ้านนันทวัน ระยะทางถึงชุมชน ราว 500 เมตร จากวัดมะกอก ด้านถนนฉิมพลี ระยะทาง 800 เมตร และจากซอยวัดทอง คลองบางระมาด ผ่านวัดกระจิง ระยะทาง 1 กิโลเมตร

1.2 พัฒนาการของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

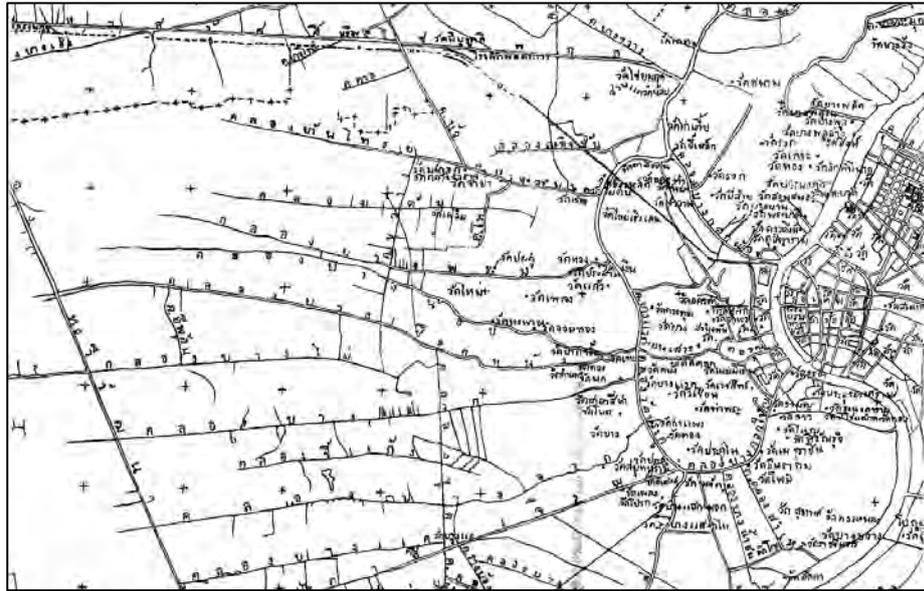
กำเนิดชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ก่อนที่จะมีการขุดคลองลัดในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077 - พ.ศ. 2089) นั้น ลำน้ำเจ้าพระยาเมื่อไหลผ่านพระนครศรีอยุธยาลงมาทาง

ย่านบางกอกจะไหลคดโค้งไปมา วกอ้อมพื้นที่ต่าง ๆ เป็นระยะทางที่ไกล เมื่อมาถึงเมืองบางกอกแม่น้ำไหลไปทางทิศตะวันตกไหลผ่านมายังย่านบางระมาด ดังที่ปรากฏเรื่องราวบันทึกไว้ในวรรณกรรมโคลงกำสรวลสมุทร สันนิษฐานว่าแต่งตั้งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นราวรัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ โดยกล่าวถึงที่ตั้งชุมชนย่านตลิ่งชันตามเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าหลายแห่ง ตั้งแต่ตอนเหนือในแถบนนทบุรีลงมาจนถึงลำคลองตอนใต้เมืองบางกอกลงมา ได้แก่ บางกูด บางพลู บางเขน บางระมาด บางฉนัง บางจาก บางนางนอง

จากการที่ย่านพื้นที่เมืองบางกอกอยู่ในเส้นทางไหลผ่านของแม่น้ำ คูคลองต่าง ๆ ที่นำแร่ธาตุ สารอาหารแผ่นดินตอนบนมาตกตะกอนสะสม และดินมีลักษณะพิเศษ เรียกว่า “ล็กจืด ล็กเค็ม” จากธาตุอาหารและน้ำเค็มจากทะเลที่หนุนเป็นครั้งคราว ทำให้ดินเมืองบางกอกมีความอุดมสมบูรณ์ทำให้พืชพันธุ์เติบโตได้ดี ส่งผลดีต่อการเพาะปลูกผลไม้ ทั้งกล้วย อ้อย ขนุน มะพร้าว มะพร้าว หมากร และของสวนชนิดต่าง ๆ จนมีชื่อเสียงมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง บันทึกของราชทูตชาวฝรั่งเศส เดอ ลา ลูแบร์ ที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231) ด้วยเหตุนี้จึงผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ การเกษตรตลอดจนการผลิตเครื่องมือ เครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตเช่นการปั้นหม้อในแถบบางฉนังหรือบางเชือกหนัง และขยายตัวไปตั้งถิ่นฐานทั่วไปตามลำคลองสายหลัก ในยุคแรกผู้คนที่อยู่อาศัยยังมีจำนวนน้อย ไม่หนาแน่น ต่อมาภายหลังมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยกันมากขึ้น รวมทั้งมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและใช้ภูมิปัญญาปรับสภาพพื้นที่ราบลุ่มที่น้ำท่วมผลผลิตได้ง่ายให้เหมาะสมแก่การเพาะปลูก คือการทำ “สวนยกร่อง” โดยการขุดผิวดินเป็นแนวร่องน้ำขนาดไม่ลึกและนำดินที่ขุดขึ้นไปถมแนวดินข้างร่องน้ำให้สูงขึ้นจากระดับเดิม เพื่อเพาะปลูกผลผลิตให้พ้นจากระดับน้ำที่เข้าท่วม และเป็นการกักเก็บน้ำไว้ใช้ยามแล้ง ก่อให้เกิดผลผลิตเจริญงอกงามดี

ระยะแรกผู้คนยังตั้งถิ่นฐานในแถบปากคลองสายหลักที่อยู่ในแนวแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่ปากคลองบางระมาด คลองบางพรหม ไปจนถึงคลองบางน้อย คลองบางเชือกหนัง ต่อมาเมื่อช่วงเหตุการณ์สงครามเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2310 ต่อเนื่องไปจนถึงการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ผู้คนได้อพยพลงมาทางตอนล่างแถบเมืงนนทบุรี เมืองบางกอก และกรุงธนบุรีมากขึ้น และขยายตัวเข้าไปในตามพื้นที่ริมคลองตอนในของแถบตลิ่งชันมากขึ้น สังเกตได้จากวัดจำนวนมากในคลองบางระมาด คลองบางน้อย คลองบางเชือกหนัง

อาทิ วัดทอง วัดมณฑป วัดสมรโกฏิ วัดกระจิง วัดจำปา วัดมะกอก วัดกาญจนสิงหาสน์ วัดรัชฎา -
 ธิษฐาน

ภาพที่ 6 แผนที่เก่าแสดงลำคลองและอาณาเขตตลิ่งชัน สมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา: สุภาพรณ จินดามณีโรจน์, “ย่านตลิ่งชัน: ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลง”
 วารสารบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี 11, 1 (มกราคม - มิถุนายน 2555): 195.

ส่วนชุมชนเกาะศาลเจ้าจึงเป็นชุมชนเก่าแห่งหนึ่งในย่านคลองบางระมาดและย่านตลิ่งชัน แต่ตั้งอยู่ก่อนเข้าไปตอนในของคลองบางระมาด ในช่วงยุคเค็ยลงไปทางตอนใต้ ทางทิศตะวันตกมีคลองลัดวัดจำปาเชื่อมคลองบ้านไทรและคลองบางระมาดเข้าด้วยกัน ทำให้พื้นที่ตรงกลางชุมชนมีสายน้ำโอบรอบมีลักษณะเป็นเกาะ ด้านตะวันออกของชุมชนตรงริมน้ำซึ่งเป็นจุดบรรจบของคลองบ้านไทรและคลองบางระมาดเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ คำว่า “จู้ยี้” เป็นคำมาจากภาษาจีน มีความหมายว่า น้ำ หมายถึง การเรียกชื่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธา ให้ช่วยปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายอันเกิดจากน้ำของชาวชุมชน จึงเป็นที่มาของชื่อเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า “เกาะศาลเจ้า”

คลองลัดวัดจำปาเป็นคลองที่ถัดลึกเข้าไปจากริมคลองบางระมาด พื้นที่บริเวณใจกลางเกาะศาลเจ้าเป็นที่ตั้งของวัดจำปา วัดเก่าแก่ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา พื้นที่โดยรอบ

ย่านวัดจำปานั้นเป็นพื้นที่สวน บางสวนตั้งบ้านเรือนกันห่าง ๆ ในอดีตชาวเกาะศาลเจ้าทำสวนยก ร่อง มีผลไม้มีนานาพันธุ์จำพวก ละมุด มังคุด กระท้อน มะไฟ มะพร้าว ทุเรียน และส้มเขียวหวานที่ แพร่พันธุ์ไปยังท้องถิ่นอื่น และนำผลผลิตมาขนถ่ายสินค้าที่ทำเรือศาลเจ้า เพื่อส่งต่อไปขายที่ ปากคลองตลาด ตลาดวัดมหาธาตุ ตลาดศาลาน้ำร้อน ตลาดวัดศาลาสีหน้า (วัดคูหาสวรรค์) และ นำไปขายตลาดน้ำปากคลองบางระมาดที่เป็นที่ชุมนุมค้าขายของชาวตลิ่งชันในอดีตก่อนจะเลิกรา ไปในภายหลัง

ชาวเกาะศาลเจ้าใช้การคมนาคมทางเรือเป็นหลักในการติดต่อกันภายในชุมชนและ กับภายนอกชุมชน สำหรับการติดต่อกับภายนอกสมัยแรกต้องแจวเรือไป ต่อมาเมื่อเรือแท็กซี่บริเวณ หน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย เป็นท่าเรือต้นทางเส้นทางน้ำจากคลองบางระมาดไปไปยังคลองชักพระ และ คลองบางกอกน้อย แล้วออกสู่น้ำเจ้าพระยา ปลายทางสิ้นสุดที่ทำพระจันทร์ และปากคลองตลาด

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2485 – พ.ศ. 2488) สถานที่สำคัญหลายแห่งใน พระนครกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์เป้าหมายการโจมตีและทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตร ส่งผลให้ ประชาชนในใจกลางพระนครทั้ง พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านาย ขุนนาง และประชาชนจำนวนมาก อพยพหนีภัยสงครามออกไปยังพื้นที่รอบนอกและจังหวัดใกล้เคียง ย่านบางระมาดจึงเป็นพื้นที่ที่มี คนจากฝั่งพระนครอพยพเข้ามาหลบภัยโดยเฉพาะแถบชุมชนเกาะศาลเจ้ามีสภาพเป็นที่สวนและนา ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องมีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ จากการเป็น ชุมชนชาวสวนเก่าแก่ มีผู้คนอยู่สืบต่อกันมาหลายชั่วคน และเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะ 30 – 40 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่มีการพัฒนาพื้นที่ฝั่งตะวันตกของพระนคร การเปิดสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าใน พ.ศ. 2516 และการสร้างถนนสายหลักจำนวนมากหลัง พ.ศ. 2527 อาทิ ถนนบรมราชชนนี ถนนกาญจนาภิเษก ถนนราชพฤกษ์ และขยายช่องทางการจราจรถนนพุทธมณฑลสาย 1 ทำให้ พื้นที่ตลิ่งชันมีความเจริญอย่างรวดเร็ว มีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นจำนวนมาก เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ใน พ.ศ. 2485 และพ.ศ. 2538 ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และการทำสวนเริ่มลดน้อยลง และการคมนาคมที่สะดวกขึ้นทำให้คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าส่วนหนึ่งมีทางเลือก ไม่ค่อยทำสวน หันไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ตามหน่วยงานราชการและบริษัทในพื้นที่กรุงเทพฯ ขึ้นในมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาในอดีตที่สั่งสมมากำลังจะเลือนหาย คุณค่าของศิลปกรรมในวัดและ ตามบ้านเรือนถูกลดทอนคุณค่าลงด้วยค่านิยมสมัยใหม่ การใช้เรื่อน้อยลง คุณภาพน้ำในคลองเริ่ม เสื่อมโทรม ปริมาณพื้นที่สีเขียวที่เคยเป็นพื้นที่ทำสวนค่อย ๆ เริ่มลดน้อยลง เนื่องมาจากการรุกคืบ

ของกลุ่มพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่ที่กว้านซื้อที่ดินจากแนวถนนบรมราชชนนีโอบล้อมด้านเหนือของชุมชนเกาะศาลเจ้าเข้ามายังตอนเหนือของชุมชนแถบแนวคลองบางระมาดในพื้นที่ หมู่ 9 แขวงฉิมพลี และพื้นที่ด้านตะวันออกของชุมชนเกาะศาลเจ้า ในพื้นที่หมู่ 9 แขวงบางระมาด ในขณะที่พื้นที่ในเขตดลิ่งชั้นเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก แต่ทุกวันนี้ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าต่างยังคงพยายามดำรงรักษาประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ของตนอยู่ โดยมีวัดจำปาและศาลเจ้าพ่อจ้อยเป็นศูนย์รวมจิตใจ ท่ามกลางกระแสการพัฒนาและแย่งชิงพื้นที่ในการพัฒนาเป็นหมู่บ้านจัดสรรที่รุกล้ำพื้นที่มาโดยรอบชุมชนเกาะศาลเจ้า

2. ทรัพยากรที่มีคุณค่าของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ตั้งอยู่ในย่านดลิ่งชั้น ซึ่งเป็นพื้นที่เก่าแก่ของกรุงเทพมหานคร มีลักษณะพื้นที่และประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน จึงมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าและสำคัญในหลายด้าน จากการศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องจะเห็นความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีคุณค่า หลากหลายทั้งทางด้าน

2.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนเกาะศาลเจ้า ย่านคลองบางระมาด เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่ที่มีการตั้งถิ่นฐานมานาน อาจกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนที่เก่าแก่ที่สุดในกรุงเทพมหานครชุมชนหนึ่ง ในบริเวณย่านบางระมาด ยังเป็นที่ตั้งของวัดจำนวนมากตั้งแต่บริเวณริมคลองชักพระซึ่งเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าเข้ามายังคลองบ้านไทร ดังนี้ วัดดลิ่งชั้น วัดช่างเหล็ก วัดเรไร วัดกระดังงาร้าง วัดมณฑป วัดสมรโกฏิ วัดทอง วัดกระจิง วัดจำปา วัดมะกอก และวัดโพธิ์ สิ่งเหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงความรุ่งเรือง มั่งคั่งของชุมชนย่านบางระมาดเป็นย่านที่เรืองราวและสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลายแห่ง ได้แก่

2.1.1 วัดจำปา ตั้งอยู่ริมคลองบ้านไทร เป็นวัดมหานิกาย ตามประวัติวัดระบุว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2365 ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ไม่ทราบนามและประวัติผู้สร้าง แต่ น. ณ ปากน้ำมีความเห็นว่าวัดนี้น่าจะสร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จากศิลปกรรมที่ซุ้มประตูกำแพงแก้ว (วิษณุดา ทองแดง และศรีณย์ ทองปาน, ชุมชนทางดลิ่งชั้น, 2555: 225) และมีการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ปรากฏให้เห็นการประดับตกแต่งด้วยชามกระเบื้องเคลือบที่โบสถ์ วิหาร และสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ปรากฏฐานชุกชีพระประธานทำเป็นราชวัตรโลหะหล่อลาย

พรรณพฤกษา ประดับตราแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยวัดมีสายน้ำโอบรอบถึงสามด้าน ได้แก่ ด้านเหนือติดคลองบ้านไทร ด้านตะวันตกติดคลองลัดวัดจำปา ด้านใต้ติดคลองบางระมาด และด้านตะวันออกติดพื้นที่อาศัยของชุมชน วัดจำปามีอดีตเจ้าอาวาสที่มีชื่อเสียงคือพระอธิการเผือก เจ้าอาวาสรูปที่ 6 และพระครูอรุณกิจจาทร หรือหลวงปู่ช่วง เจ้าอาวาสรูปที่ 9 ทั้งนี้ ในอุโบสถมีแผ่นศิลาจารึกข้อความว่า:

...ศกมัสสุ พุทธศักราช ๒๓๕๑ พระวษา เศษสังขยา ๑๐ เดือน กับ ๒ วัน ปัตยุบัน
 ปิวอก เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ วันอาทิตย์เพลา ๓ โมงเช้า สมเด็จพระเจ้าประคุณสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา
 เสด็จเข้าสู่ที่เฝ้าในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ถวายพระพรลาไปกระทำการกรรมฉลองจำปาสะ
 อาวาส แล้วถวายพระพรขอที่ตำบลสวนเส้นหนึ่ง กว้างต้น ๑๘ วา กว้างปลาย ๑๘ วา โดยรี ๓
 เส้น ๒ วา สวน ๓ ชนิด ๆ ละ ๖ ร่องบ้าง ๔ ร่องบ้าง เส้นหนึ่ง เป็นสวน ๑๖ ร่อง แลทวยราษฎร์
 ได้ผูกอากรหลวงแก่นายระวางปีละ ๑๐ สลึง ให้เป็นกัลปนาแก่พระสงฆ์อันจำวษาอยู่ในพระ
 อารามวัดจำปา ตำบลในคลองบางระมาด สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ทรงพระราชศรัทธา
 อุทิศ ถวายกับสมเด็จพระเจ้าประคุณสมเด็จเจ้าพระยาแล้ว จึงมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ สั่งเจ้า
 พนักงานพระคลังกับพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวรรณพ จางวางมหาดเล็ก ให้ปักปันคันเขต
 แคนไว้เป็นสำคัญ แล้วทรงพระราชศรัทธาถวายของต่างประเทศเพิ่มเข้าในการฉลอง เป็นของ
 จีน ๕ อย่าง ลูกพลับแข่งหนึ่ง ส้มจีนแข่งหนึ่ง มก๋อแข่งหนึ่ง หัวเงินล้างหนึ่ง กะเทียมดองสิบไห
 ให้นายสุจินดานำมาถวาย แต่ ณ วันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๐ ปิวอก
 นกัษัตริย์สมฤทธิศก...

เนื้อความข้างต้นได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานที่สวนในคลองบางระมาดซึ่งเคยเป็นที่ของหลวงถวายให้กับวัดจำปาเพื่อใช้สอยประโยชน์ใน พ.ศ. 2391 โดยสมเด็จพระสังฆราช วัดราชบูรณะได้เดินทางมาร่วมงานฉลองวัดจำปาด้วยตนเอง และในการฉลองวัดจำปาในครั้งนั้น ได้โปรดเกล้าฯ ถวายลูกพลับ ส้มจีน มก๋อ หัวเงิน กระเทียมดอง ซึ่งถือเป็นของราคาแพง หายากที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศในครั้งนั้นด้วย แสดงถึงความสำคัญของวัดจำปาในอดีต ที่ทำให้สมเด็จพระสังฆราชต้องเสด็จมาเป็นประธานในงานฉลองวัด และยังเป็นฐานะในการขอพระราชทานที่ดินเพิ่มเติมจำนวนประมาณที่ดินอีก 5 ไร่ ให้กับทางวัด ซึ่งเดิมมีเนื้อที่อยู่ประมาณ 7 ไร่

ภาพที่ 7 วัดจำปาซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า มีสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 (จากการถ่ายภาพของผู้วิจัย เมื่อ 30 พฤษภาคม 2557)

บริเวณวัดในเขตพุทธาวาสมีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญ ประกอบด้วย โบสถ์ เจดีย์ ย่อมุม วิหารคด ชุ่มประตู่และกำแพงแก้ว ศาลาการเปรียญ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัด จำปาดี้อาจมีคุณค่า บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนในครั้งอดีตในหลายประการ ดังที่คุณ ทวีศักดิ์ หวังจันทร์ ได้ศึกษาในวิทยานิพนธ์แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรมวัดจำปา ของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เมื่อ พ.ศ. 2545 ไว้ดังนี้

โบสถ์ วิหาร ระเบียงคดได้มีการประดับตกแต่งด้วย ถ้วย ชาม และตุ๊กตา กระเบื้องเคลือบที่เป็นแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 หน้าบันโบสถ์มีกระเบื้องอย่างฝรั่งเป็นชาม ล้างหน้าลายดอกไม้ขนาดใหญ่ และประดับตกแต่งด้วยปูนปั้นระบายสีด้วย ชาม กระเบื้องเคลือบที่ मुखด้านตะวันออกเป็นภาพปูนปั้นระบายสีตอนออกมหาพิเนศกรรมณ์ เป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกบวช मुखด้านทิศตะวันตกเป็นภาพปูนปั้นระบายสีตอนนางวิสาขาถวายผ้าอาบน้ำฝน และ ภายในพระอุโบสถมีฐานชุกชีมีราชวัตร โลหะหล่อตั้งล้อมฐานพระประธานทำจากโลหะหล่อจาก ประเทศอังกฤษลายพรรณพฤกษาอย่างฝรั่ง ประดับตราแผ่นดิน หรือตราอาร์มในสมัยรัชกาลที่ 5 บริเวณ โบสถ์สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างมาแต่ครั้งอยุธยาตอนปลาย และมีการบูรณปฏิสังขรณ์

ครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 และมีการบูรณะอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 สังเกตได้จากหน้ามุขที่สร้างขึ้นใหม่จะแตกต่างกับเครื่องบนของโบสถ์ ซึ่งเครื่องบนของมุขหน้าและมุขหลังเดิมเป็นเครื่องไม้ประดับกระฉาก โดยที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นลายปูนปั้น

โถงทางเข้าพระอุโบสถ ที่หน้าบันด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกประดับตกแต่งปูนปั้นระบายสีและถ้วยชามกระเบื้องเคลือบ ที่มุขด้านทิศตะวันออก รูปแบบของการประดับตกแต่งลักษณะเดียวกับหน้าบันแต่พิเศษกว่าที่มีการประดับด้วยตุ๊กตาเคลือบจากจีนตรงบริเวณกึ่งกลางจั่ว และที่ยอดจั่วประดับด้วยตุ๊กตาเคลือบรูปลิงอุ้มลูก มุขด้านทิศตะวันตกประดับตกแต่งปูนปั้นระบายสี และถ้วย ชามกระเบื้องเคลือบ ตุ๊กตา โถงทางเข้าพระอุโบสถ มุขด้านหน้าหน้าบันประดับปูนปั้นลายเครือเถาอย่างฝรั่งกลางภาพประดับตุ๊กตาเคลือบจากจีนรูปเขียน 5 องค์สิงโตขนาดเล็ก 2 ตัว มุขด้านหลังประดับปูนปั้นรูปเทพนม แจกันแก้วเจียรไน 1 คู่ ตุ๊กตาเคลือบดินเผารูปแมว 2 ตัว

ระเบียงคด ที่หน้าบันจั่วด้านทิศเหนือ ประดับลายปูนปั้นระบายสีเป็นเรื่องพุทธประวัติ ที่หน้าบันจั่วด้านทิศใต้ ประดับลายปูนปั้นระบายสีเป็นเรื่องพุทธประวัติ และที่ตะเข้สัน ปั้นรูประเซ้เหมือนจริง

วิหารคด เป็นสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยช่องทางเข้าเป็นช่องแบบโกธิก

เจดีย์ย่อมุม เป็นเจดีย์ก่ออิฐขนาดใหญ่ 2 องค์ที่เรียกว่าเจดีย์ย่อมุมไม้ 16 ลักษณะของเจดีย์ประกอบด้วยฐานสิงห์ 3 ชั้น ลายหน้ากระดานล่างทำเป็นช่องโค้ง ต่อด้วยบัวเชิงบาตรระฆัง บัลลังก์ บัวถลา บัวกลุ่ม ยอดเจดีย์มีบัวกลุ่ม 3 ชั้น ชั้นล่างสุดขององค์เจดีย์ทางทิศเหนือไม่มีการปั้นกลีบบัว เจดีย์ทั้งสององค์ปั้นลายประดับที่สันของย่อมุม 16 มุม ปั้นลายดอกกรักช่อต่อระฆังกับบัลลังก์ปั้นลายกรวยเชิงส่วนกลางของฐานสิงห์ปั้นลายดอกพุดตาลทั้งสามชั้น เจดีย์ย่อมุมที่ส่วนยอดหักทั้งสององค์มีการปฏิสังขรณ์ในชั้นหลัง โดยการต่อยอดเจดีย์บน บัวกลุ่มชั้นที่ 3 เจดีย์ย่อมุมเป็นเจดีย์สร้างประมาณรัตนโกสินทร์ตอนต้นราวรัชกาลที่ 3

เจดีย์กลางน้ำ เป็นเจดีย์หล่อสำเร็จรูปย่อมุมไม้ 12 ขนาดเล็กแบบเจดีย์ทรงเครื่องประกอบลายปูนปั้น ฐานกว้างประมาณ 1 เมตร x 1 เมตร ตั้งบนแท่นสี่เหลี่ยมกลางน้ำ เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิหลวงปู่โตะ

เจดีย์พระอิริการเฝือก เป็นเจดีย์ทรงกลม ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมทรงสูง ลักษณะของเจดีย์ประกอบด้วยฐานบัวหงาย มาลัยเถา 3 ชั้น ฐานปัทม์ ระฆัง บัลลัง เสาहार ไบระกา ปล้องไฉน 3 ชั้น ปลี ลูกแก้ว ปลียอด เม็ดน้ำคำ

ศาลาการเปรียญ ก่อสร้างด้วยไม้ คานโถงโถง ขนาด 5 ห้อง เครื่องบน ประกอบช่อฟ้า ไบระกา หลังคามุงกระเบื้องเคลือบดินเผา หน้าจั่วแกะด้วยไม้ลายหน้าहरหม มีอาสนสงฆ์ยกพื้นสูง บริเวณศาลาการเปรียญมีฐานพระพุทธรูปประจำศาลาการเปรียญทรงสี่เหลี่ยมคางหมู ลายหน้ากระดาน แกะสลักพรรณพฤกษา สัตว์ป่า สัตว์หิมพานต์ ลงรัก ปิดทองร่องซาด ในศาลาการเปรียญมีธรรมาสน์ทรงนุชบก ขนาดเล็กเครื่องยอดลงรักปิดทองประดับกระจก หลังคาทรงปราสาทเรือนโปร่ง ฐานทึบ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้สิบสอง บนไดนาคเป็นสามเศียร” (ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ,2545)

พระพุทธรูปสำคัญ

หลวงพ่อโชคดี เป็นพระประธานปางมารวิชัยประดิษฐานเป็นพระประธาน อยู่ในพระอุโบสถ มีศิลปะแบบอยุธยา เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่วัดมานาน เดิมท่านไม่มีนาม ชาวชุมชนเรียกกันว่าหลวงพ่อพระประธาน แต่มีการตั้งชื่อว่าหลวงพ่อโชคดีโดยพระครูสุนทรจริยาภิรมเจ้าอาวาสวัดจำปอองค์ปัจจุบัน เนื่องจากมีผู้มาอธิษฐานขอสิ่งใด ก็มักได้ดังปรารถนา นอกจากนี้ที่พระระเบียงคด ยังมีพระพุทธรูปโลหะลงรักปิดทอง ปางป่าเลไลยก์ และปางห้ามสมุทร พุทธศิลป์ในช่วงรัชกาลที่ 3

พระพุทธรูปในพระระเบียงคด เป็นพระพุทธรูปลงรักปิดทองปางป่าเลไลยก์ และปางห้ามสมุทรพุทธศิลป์เป็นแบบศิลปะในสมัยรัชกาลที่ 3 เดิมได้ประดิษฐานอยู่รอบพระระเบียงคดเป็นจำนวนมาก แต่ภายหลังมีสภาพชำรุดทางพระครูสุนทรจริยาภิรมจึงได้สร้างพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิมาประดิษฐานแทน และเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปเดิมที่เหลืออยู่เพียง 2-3 องค์มาประดิษฐานไว้ที่ประตูทางเข้าวิหารคดทางทิศตะวันออก

พระพุทธรูปลอยน้ำ วัดจำปา มีพระพุทธรูปยืนทรงเครื่องสมัยอยุธยา เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่วัดมานาน ประดับเครื่องทรงแบบกษัตริย์ สร้างจากไม้โพธิ์ โดยเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะพิเศษ คือ ที่พระบาทข้างหนึ่งมีรองพระบาทสวมอยู่ อีกข้างหนึ่งเป็นพระบาทเปลือยธรรมดาไม่สวมรองพระบาท ซึ่งเป็นปริศนาธรรม เดิมพระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานอยู่ที่วิหารคด ต่อมาได้มีโจรลักลอบมาขโมยพระพุทธรูปองค์นี้ และได้คืนกลับมาในภายหลัง ทางวัด

จึงได้สร้างองค์จำลอง เป็นโลหะสัมฤทธิ์ลักษณะเหมือนจริงทุกประการไว้ให้ประชาชนได้สักการบูชา โดยพระพุทธรูปลอยน้ำมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

...หลวงพ่อลอยน้ำ เป็นพระที่สลักจากไม้โพธิ์ เดิมอยู่ในวิหารคดตรงซุ้มวิหารเขียน เป็นพระที่อยู่วัดมาตั้งแต่อดีต ช่างแกะสลักเป็นพระทรงเครื่อง สวมรองเท้าข้างเดียว ซึ่งช่างตั้งใจทำให้เป็นปริศนาธรรมโดยการไม่สวมรองเท้าหนึ่งข้าง ในอดีตไม่มีชื่อเรียกพระองค์นี้ต่อมาเมื่อหลวงพ่อสยามมาเป็นเจ้าอาวาสวัดจำปาจึงเรียกกันว่า “หลวงพ่อลอยน้ำ” ต่อมาพระพุทธรูปถูกขโมยไป เมื่อหนีไปจนใกล้สถานีตำรวจตั้งชั้นโจรได้โยนพระพุทธรูปทิ้งลงน้ำ พระพุทธรูปจึงลอยน้ำกลับมายังวัดจำปาเช่นเดิม อันนี้เป็นอภินิหารที่เล่าต่อกัน แล้วชาวบ้านบางคนก็เคยเห็นพระพุทธรูปองค์นี้เดินอยู่รอบวัด ต่อมาพระสยามได้หล่อพระพุทธรูปขึ้นใหม่และนำองค์จริงไปเก็บไว้... (บุญตัน บุญจันทร์, 2558)

...ผู้ใหญ่นักเล่ากัน รุ่นพ่อเล่ากันมาว่าพระลอยน้ำมา ดิ่งที่ไหนก็ไม่ขึ้นมาขึ้นที่วัดจำปา บางคนเล่าว่าลอยมามีพี่น้องพระด้วยกัน พระวัดไร่จิง วัดหลวงพ่อโสทร ส่วนเรื่องโจรขโมยเท่าที่รู้คือโจรเอาเรือแพ็กซีมาใส่ เอาไปแล้ว คิดเครื่องไม่ติด แล้วลอยตามน้ำไป ไปถึงโรงพัก... (สุริย์ จุลเสวก, 2557)

วิหารมณฑป สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2525 ตั้งอยู่ด้านเหนือของวัดติดคลองบ้านไทร ประดิษฐานรูปเหมือนอดีตเจ้าอาวาสในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ พระอธิการเฟือก และพระครูอรรถกิจจาทร หรือหลวงปู่ช่วง ให้ประชาชนได้สักการบูชา

พื้นที่สีเขียว บริเวณด้านหน้าโถงทางเข้าพระอุโบสถ ทางด้านตะวันออกของวัด เป็นสวนป่าที่มีความร่มรื่น มีต้นสาละขนาดใหญ่ซึ่งเป็นต้นไม้ในพุทธประวัติ ซึ่งหาชมได้ยาก

2.1.2 บุคคลสำคัญของวัดจำปาและชุมชนเกาะศาลเจ้า

พระครูอรรถกิจจาทร (ช่วง สุวณฺโฆโต) หรือชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า หลวงปู่ช่วงเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดจำปา องค์ที่ 9 ระหว่าง พ.ศ. 2480 – พ.ศ. 2533 นามเดิมของท่านคือ ช่วง สุขสำเริง ถือกำเนิดในชุมชนเกาะศาลเจ้า ท่านมีความถนัดงานช่าง ต่อมาได้ประกอบอาชีพเป็นช่างที่โรงงานรถไฟมักกะสันและประสบอุบัติเหตุโดนเหล็กทับนิ้วเท้า จนต้องถูกตัดนิ้วโป้งทิ้งไป จึงได้กลับมาอยู่ที่เกาะศาลเจ้า บรรพชาเป็นเณร และอุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่ที่วัดจำปา ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส เมื่อ พ.ศ. 2480 หลวงปู่ช่วงเป็นพระที่มีเมตตา เครื่องครัดเรื่องระเบียบ วินัย พุทธาเสียงดัง มักกวาดขันให้พระ เณรเครื่องครัดในพระธรรมวินัย โดยวัตรปฏิบัติของ

ท่านจะตื่นในเวลาตีสี่เพื่อสวดมนต์ กวาดวัด ปลงอาบัติ และออกบิณฑบาตตอนตีห้า ซึ่งพระลูกวัดต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด พระรูปเณรมีวัตรปฏิบัติหย่อนยาน ก็จะถูกว่ากล่าว ตักเตือน จนเป็นที่เรื่องลือเรื่องความเจ้าระเบียบของท่าน

นอกจากนี้ท่านยังออกธุดงค์ไปยังพื้นที่ห่างไกลเป็นเวลานาน ทำให้ได้วิชาความรู้ ของดีต่าง ๆ ติดตัวมา และทำหน้าที่เป็นพระคู่สวดในพิธีอุปสมบทพระภิกษุของวัดต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงมาอย่างยาวนาน ท่านจึงเป็นที่นับถือของพระสงฆ์ในวัดแถบคลองบางระมาด ไปจนถึงคลองซังพระ พิจารณาจากในอดีตเมื่อสามสิบปีก่อน พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ มาร่วมงานตักบาตรเทโว ในวันออกพรรษาที่วัดจำปาต่อเนื่องกันมาหลายสิบปี ได้แก่ วัดดลิ่งชัน วัดช่างเหล็ก วัดมณฑป วัดสมรโกฏิ วัดทอง (คลองบางระมาด) วัดกระดังง์ วัดมะกอก และวัดโพธิ์ โดยทุกวัดจะงดจัดงานที่วัดตนเอง จวบจนกระทั่งท่านมรณภาพไปแล้ว วัดในคลองบางระมาดจึงหันมาเริ่มจัดประเพณีตักบาตรเทโวของตนเอง มีเรื่องราวที่แสดงถึงความผูกพันของชาวชุมชนกับตัวท่าน โดยคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ เล่าว่า “ในอดีต หากใครตั้งตั้งครรภ์แล้วไปเก็บผลมะตูมจากต้นมะตูมตรงประตูกำแพงแก้วด้านทิศใต้ในวัดจำปา แล้วเอามาให้หลวงปู่ช่วงช่วยปลุกเสก ก่อนนำผลมะตูมไปต้มกินจะกลายเป็นน้ำเลี้ยงทาย คือถ้าน้ำมีรสขมจะได้ลูกผู้ชาย ถ้ารสหวานจะได้ลูกผู้หญิง” (ทวีศักดิ์ หว่างจันทร์, 2554: 25)

ท่านยังมีความรู้เรื่องการรักษาโรค โดยเฉพาะ โรคผิวหนังการใช้น้ำมันคังที่คุณสมศักดิ์ทองใบ ชาวคลองบางระมาดเล่าไว้ว่า ...อาจารย์ช่วง คนนับถือมาก ท่านจะรักษาคนป่วยด้วย ท่านจะใช้น้ำมันคังเป่า รักษาโรคผิวหนังด้วยจะเอาขี้แมลงสาปผสมยาสมุนไพรรักษาโรค ขยี้มดินหมา ที่มันจะแดงๆ เวลาเกาแล้วลาม ได้ยาของท่านไปแล้วก็จะหายทุกราย... (สมพงษ์ทองใบ, 2558) ภายหลังท่านได้สร้างพระเหรียญตะกั่วเป็นครั้งแรก โดยมีผู้นำหัวกระสุนปืนตะกั่วจากสนามยิงปืนของตำรวจที่ทำเนินดินก่อเป็นโคกหลังแนวสวนในฝั่งฉิมพลี แล้วขุดเอาหัวตะกั่วลูกปืนในเนินดินมาถวายท่าน ท่านจึงสร้างเหรียญเป็นทรงกลม จำนวนทั้งสิ้น 999 เหรียญ ด้านหน้าเหรียญเป็นรูปตัวท่านแบบนูนต่ำ มีตัวหนังสือเขียนว่า “พระครูอรุณกิจจาทร” ที่ด้านล่างเขียนใน พ.ศ. 2517 เป็นปีที่จัดที่สร้าง ด้านหลังเป็นรูปยันต์ และมีรอยเหล็กแหลมจารด้วยตัวท่านเองเป็นรอยขีดบาง ๆ ต่อมามีการสร้างเหรียญทองแดง และตระกรุดขึ้นมาอีก ชาวดลิ่งชันเชื่อกันว่าเหรียญของท่านรวมทั้งพระและเครื่องรางที่ท่านสร้างขึ้นช่วยในเรื่องเมตตา ป้องกันภัยอันตราย แคล้วคลาด ดังเรื่องราว ที่ นาวาเอกบุญตัน บุญจันทร์ ที่เคยได้รับมอบเหรียญตะกั่วหลวงปู่ช่วง และได้ไปขอพบ

ท่านเพื่อรดน้ำมนต์ขอพร เมื่อได้รับคำสั่งจากหน่วยเหนือให้เตรียมเดินทางไปปราบปราม
ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ที่จังหวัดเชียงราย ดังนี้

...ตอนนั้น ผมได้รับคำสั่งให้ไปรบกับ ผกค. (ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์)
ที่ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ก่อนไปข้ามคลองไปพบหลวงน้ำทิพย์ของท่าน ซึ่งท่านกำลัง
จำวัดอยู่ ปกติปลุกพระจะเป็นบาป แต่ผมก็ปลุกท่าน พอท่านตื่นขึ้นมาถามไถ่เรื่องราว ท่านก็
ไม่ได้พูดอะไร แล้วก็ปริกรรมคาถาทำน้ำมนต์ให้ผมอยู่สักครึ่งชั่วโมง ก็รดน้ำมนต์ให้ แล้วก็
มอบพระกรุดให้ผมนำติดตัวไป พอผมได้ออกรบ โดยไปติดกับดักเข้าไปอยู่ในสนามทุ่นระเบิด
ที่ฝังอยู่เต็มไปหมด ผมกับเพื่อนหันหน้าเข้าหากันชนิดหัวชนกัน แล้วจังหวะนั้นเกิดระเบิดขึ้น
ระหว่างเราสองคนพอดี ปรากฏว่าเพื่อนผมหน้าถูกสะเก็ดหน้าหายไปแถบหนึ่ง แขนขาดข้างหนึ่ง
ส่วนผมถูกสะเก็ดระเบิดที่หน้าผาก และที่ท้อง รักษาไม่นานก็หายเป็นปกติ แต่ที่หน้าผากยังมี
สะเก็ดระเบิดอยู่... (บุญตัน บุญจันทร์, 2558)

และยังมีเรื่องราวอภินิหารของเหรียญหลวงปู่ช่วงในด้านแคล้วคลาด ที่
พี่ชายของนาวาเอก บุญตัน ที่ห้อยเหรียญหลวงปู่ช่วงติดตัว ระหว่างนั่งเรือแท็กซี่ในคลอง แล้วถูก
กระสุนปืนมาจากที่มี คนยิงมาตรงที่ไหล แล้วกระสุนไม่ระคายผิว ตกลงที่พื้นเรือ และเหตุการณ์
ตำรวจรถไฟพลัดตกรถไฟจนถูกล้อ โบกี้ทับขาถึง 3 คู่ กระดูกหักแต่ขาไม่ขาดและรักษาจนหายเป็น
ปกติ ปัจจุบันเหรียญตะกั่วหลวงปู่ช่วงมีการซื้อขายอยู่ในวงการพระเครื่องอยู่ในราคาหลักพัน ถือว่า
ไม่สูงนัก อาจเป็นเพราะยังไม่มีการเผยแพร่เรื่องอภินิหารเหล่านี้ออกไป

นอกจากนี้หลวงปู่ช่วงยังมีฝีมือทางงานช่างศิลป์ และได้ปั้นรูปพระเขี้ยว
ปลาประดับไว้ ตะเข้สัน ที่หลังคาระเบียงคด ด้านทิศเหนือ ของวัดจำปา โดยนาวาเอกบุญตัน
บุญจันทร์ได้เล่าว่าท่านเป็นคนช่วยหลวงปู่ช่วงยกพระเขี้ยวปูนปั้นขึ้นขึ้นบันหลังคาด้วยตัวท่านเอง
ซึ่งเข้าใจว่าหลวงปู่ช่วงปั้นงานชิ้นนี้เพื่อความสวยงามเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องราวพระเขี้ยว
ตำนานแต่อย่างใดหลวงปู่ช่วงเป็นที่นับถือของชาวคลองบางระมาด มีชื่อในเรื่องความสุจริต ท่าน
ไม่ใส่ใจในวัตถุ เงินทอง ใครทำบุญมาก็รับมาวางไว้ในกุฏิ เงินอยู่ในซองก็ไม่ได้แต่ต้อง จะเอามา
ใช้เมื่อคราวจำเป็น เมื่อท่านมรณภาพ ใน พ.ศ. 2533 พบเงินสดจากการทำบุญบริจาคที่ท่านเก็บไว้ถึง
สามล้านบาท และนำเงินส่วนนี้ไปจัดตั้งเป็นมูลนิธิพระครูอรุณกิจจาทรวัดจำปาเพื่อใช้ในการพระ
ศาสนาจนถึงปัจจุบัน หลังการมรณภาพของท่าน ก็หมดยุคความรุ่งเรืองของวัดจำปา วัดต่าง ๆ ใน

ย่านคลองบางระมาดก็กลับไปจัดประเพณีตักบาตรเทโวที่วัดของท่านเอง ลูกศิษย์ที่เคยนับถือก็ห่าง
เหินจากวัดไป

ภาพที่ 8 เหรียญหลวงปู่ช่วงที่ชาวตลิ่งชันให้ความศรัทธา

ที่มา: กรุงสยาม, เหรียญหลวงปู่ช่วงที่ชาวตลิ่งชันให้ความศรัทธา, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2557, เข้าถึง
ได้จาก <http://uauction3.uamulet.com>

นายสมบุญ สว่างจันทร์ เป็นคนชุมชนเกาะศาลเจ้าเกิดในตระกูลที่มี
สายเลือดของงานช่างโดยมีปู่พี่ ช่างปั้น ผู้ปั้นพระปาเลไลย์ ที่วัดมะกอก และปู่ปริก ช่างปั้นช่าง
เขียน เป็นช่างเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์ที่ระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คุณสมบุญ
สว่างจันทร์ มีผลงานเป็นที่รู้จักคือเป็นผู้วาดภาพสีน้ำมัน พระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงเครื่องราชูปถัมภ์เสด็จออกรับราชทูตอังกฤษ ทรงฉลอง
พระองค์ครุยกทรงทอง ในพระอิริยาบถเต็มพระองค์ที่งดงามมาก ประดับภายในพระอุโบสถวัดราช
โอรสฯ เมื่อ พ.ศ. 2518 สำหรับที่มาของการวาดภาพนี้ มีการบอกเล่ามาในวงตระกูลว่า นายสมบุญ
สว่างจันทร์ได้รับปากกับเจ้าอาวาสวัดราชโอรสฯว่าจะวาดภาพของรัชกาลที่ 3 ให้ เพื่อมา
ประดิษฐานในพระอุโบสถ เมื่อเวลาผ่านไปหลายเดือนนายสมบุญยังไม่ได้ลงมือวาดภาพแต่อย่างใด
จนกระทั่ง วันหนึ่ง นายสมบุญ สว่างจันทร์ ได้เห็นการปรากฏร่างของบุรุษท่านหนึ่งมาทวงถาม
ภาพวาดที่เคยรับปากไว้ นายสมบุญจึงตกใจและได้ลงมือวาดภาพในขณะนั้นโดยทันที โดยที่บุรุษ
ท่านนั้นยังคงปรากฏกายให้นายสมบุญได้ใช้เป็นต้นแบบในการวาดภาพ โดยภาพพระบรม

สาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นนี้ เป็นที่ยอมรับกันว่าวาดได้യാสง่างามเหมือนจริงมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา นอกจากนี้ นายสมบุญ สว่างจันทร์ยังมีความสามารถในการวาดภาพเหมือนบุคคล และภาพปกหนังสือในยุคก่อน โดยท่านเป็นเพื่อนของครูเหม เวชกร และเป็นพี่ของนายจรรยา หว่างจันทร์ ช่างแทงหยวกคนสำคัญของย่านเกาะศาลเจ้า

...เรื่องภาพวาดรัชกาลที่ 3 ที่วัดราชโอรสคนทั่วไปมักพูดกันว่า ท่านมาเข้าฝัน ทวงถามคนวาดภาพว่าทำไมยังไม่ยังไม่วาดภาพเสียที แต่ลุงสมบุญเล่าให้ผมฟังว่า ท่านไม่ได้มาเข้าฝัน แต่ท่านมายืนให้เห็นตรงหน้า และประทับยืนให้คุณลุงผมวาด... (ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์, 2558)

...นายสมบุญ หว่างจันทร์ (ภายหลังเปลี่ยนนามสกุลเป็นสว่างจันทร์) มีผลงานที่เป็นที่รู้จัก คือ ภาพพระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงเครื่องราชูปถัมภ์เสด็จออกรับราชทูตอังกฤษ ทรงฉลองพระองค์ครุยกรองทอง เขียนสีน้ำมันในพระอิริยาบถเต็มพระองค์ที่งดงามมาก เข้ากรอบลับแลลายทองของโบราณที่ซ่อมแซมปิดทองใหม่ เขียนเมื่อปี พ.ศ.2518 ประดับภายในพระอุโบสถวัดราชโอรสฯ นอกจากนี้ ยังมีผลงานภาพหน้าปกนิยายยุคก่อน เช่น ขวัญใจของจอมขวาน ของยาขอบ วาดเมื่อ พ.ศ. 2489 นวนิยายเรื่อง ชุนซ้างชุนแสน ของ ป.อินทรปาลิต วาดเมื่อ พ.ศ. 2496” (ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์, 2554: 29)

2.1.3 ศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ ตั้งอยู่ที่บริเวณจุดบรรจบของคลองบางระมาดและคลองบ้านไทร บริเวณทิศตะวันออกของชุมชน เป็นศาลเจ้าเก่าแก่ที่อยู่คู่กับชุมชนมากกว่า 200 ปี ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด โดยคำว่า “จู้ยี้” นั้น เป็นภาษาจีนแปลว่า “น้ำ” ศาลเจ้าแห่งนี้เป็นที่นับถือของชุมชนชาวเกาะศาลเจ้า เดิมศาลตั้งอยู่ใต้ต้นมะพลับใหญ่ พอต้นมะพลับใหญ่หักโค่นลงทับศาลเสียหาย คุณจรรยา หว่างจันทร์จึงได้ยกที่ดินของตนให้เป็นที่สร้างศาลแห่งใหม่และได้ตั้งอยู่จนปัจจุบัน โดยในภายหลังเมื่อประมาณ 30 กว่าปีมานี้ได้มีความเชื่อเกี่ยวกับ เจ้าพ่อกุมภกรรณ เกิดขึ้นที่ศาลเจ้าพ่อจู้ยี้

ศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่ตั้งอยู่ในชุมชนมานานไม่ต่ำกว่าสามชั่วอายุคน มีอายุเก่าแก่กว่า 200 ปี ชาวบ้านเชื่อกันว่า ครั้งสงครามกับพม่า ทหารพม่าได้ผ่านเข้ามาที่บริเวณนี้ แต่มาไม่ถึง เนื่องจากเจ้าพ่อจู้ยี้ได้เนรมิตให้คลองนั้นเต็มไปด้วยวัชพืช จนทหารพม่ามองไม่เห็นว่าเป็นชุมชน

ในอดีต ศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ไม่ได้อยู่บริเวณท่าเรือริมคลองบางระมาด แต่เป็นศาลเจ้าเล็กๆ อยู่โคนต้นมะพลับใหญ่ เชื่อกันว่าได้ต้นมะพลับมีโพรงใหญ่ เป็นที่อาศัยของจระเข้พาหนะของเจ้าพ่อจู้ยี้ จึงมีรูปปั้นจระเข้ที่สร้างขึ้นตามศรัทธาของชาวบ้านอยู่ในศาล ส่วน เจ้าพ่อกুমภรณ์ เทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์อีกองค์หนึ่งที่ชาวบ้านเคารพบูชาควบคู่กันมากับเจ้าพ่อจู้ยี้ นั้น เป็นความเชื่อที่เข้ามาภายหลังเจ้าพ่อจู้ยี้ประมาณ 30 กว่าปี (ทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์, 2554: 25)

หนึ่งในศาลเจ้าเงินเก่าแก่ของดลิ่งชันคือ ศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ บนทางสามแพร่งของคลองศาลเจ้ากับคลองบางระมาด เป็นอาคารไม้ทรงไทยยกพื้นสูง ทาสีแดง ชื่อด้านบนด้านหนึ่งติดป้ายว่า “เจ้าพ่อจู้ยี้” อีกด้านติดว่า “เจ้าพ่อกুমภรณ์” ในศาลมีหิ้งเขียนตัวอักษรจีน “เสิน” (สิ่งศักดิ์สิทธิ์/เทวดา) ตั้งกรมจระเข้ไว้ด้านข้าง มีเจ็ดทำด้วยไม้แผ่นแบนๆ ปลายแหลมเป็นตัวแทนของเจ้าในศาลวางพิงไว้หลายอัน มีผู้อธิบายว่าศาลนี้ที่จริงเป็นสองศาล คือมีศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ และศาลของเจ้าพ่อกুমภรณ์ ซึ่งน่าจะหมายถึง “กุ่มกิร์” คือจระเข้ บริวารหรือพาหนะของเจ้าพ่อจู้ยี้นั่นเอง... (วิษณุดา ทองแดง และศรัณย์ ทองปาน, 2555: 41)

ภาพที่ 9 ศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ริมคลองบ้านไทร ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในท้องถิ่น
(จากการถ่ายของผู้วิจัย เมื่อ 22 มกราคม 2557)

...เจ้าพ่อจู้ยี่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในย่านบางระมาดในการเดินทางที่ปลอดภัย และการทำมาค้าขายที่ประสบความสำเร็จ ทุกปีจะมีการบวงสรวงศาลในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ปัจจุบัน ศาลแห่งนี้ ยังคงเป็นที่นับถือของชุมชน เคารพและศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ ในปัจจุบันยังคงมีผู้มาบนบานขอในเรื่องต่างๆ แล้วประสบความสำเร็จ โดยจะมีการนำอาหาร หรือของมาแก้บน ตามแต่ที่ได้บนไว้ เช่น หัวหมู เนื้อหมู... (สาลินี มั่นทะวงศ์, 2557)

2.1.4 เหตุการณ์ เรื่องราวที่สำคัญ และน่าสนใจ

การอพยพหนีภัยเข้ามาที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2482 ที่ภาคพื้นยุโรป โดยเป็นการสู้รบกับระหว่างฝ่ายอักษะอันประกอบด้วย เยอรมัน อิตาลี และฝ่ายสัมพันธมิตรประกอบด้วย อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย สหรัฐอเมริกา ในส่วนของภาคพื้นเอเชีย กองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดดินแดนของประเทศจีน ที่ดินแดนแมนจูเรียของประเทศจีน และสถาปนาเป็นรัฐใหม่ เรียกว่า แมนจูว์ จากนั้นเข้ามาตั้งฐานทัพที่ประเทศเวียดนาม สหรัฐอเมริกาและประเทศพันธมิตรได้มีมาตรการปิดกั้นทางเศรษฐกิจและห้ามส่งน้ำมันไปขายให้กับทางญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ จึงได้ส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดที่อ่าวเพิลซาเบิล ซึ่งช่วงเวลาเดียวกันนั้น ทางญี่ปุ่นได้ยื่นหนังสือถึงรัฐบาลไทย ขอให้รัฐบาลไทยเป็นทางผ่านเพื่อเข้าไปยึดครองในแถบมลายู พม่า และอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศอาณานิคมของอังกฤษ ซึ่งในช่วงแรกรัฐบาลไทยยังไม่ได้ให้ความยินยอม โดยก่อนหน้านั้นประเทศไทยก็ได้มีการเตรียมความพร้อมในการฝึกซ้อมในการป้องกันอธิปไตยของประเทศ ในแถบจังหวัดชายทะเลที่อาจเป็นแนวยกพลขึ้นบก และมีการตั้งกองกำลังยุทธนาทหารขึ้นทั่วประเทศ และเมื่อญี่ปุ่นได้ยกพลเข้าสู่ประเทศไทยในเช้ามีคของวันที่ 8 ธันวาคม 2484 ก็เกิดการต่อต้านตลอดแนวชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย และตลอดทั่วประเทศ ก่อนที่รัฐบาลไทยจะมีคำสั่งให้ยุติการสู้รบ และยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นยกพลขึ้นในที่สุด และใช้ประเทศไทยเป็นทางผ่านตามที่ญี่ปุ่นต้องการ โดยทางญี่ปุ่นได้เข้ายึดสถานที่สำคัญที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในกรุงเทพมหานคร อาทิ สถานีรถไฟหัวลำโพง อุเรือ บางกอกคือก โรงไฟฟ้าวัดเลียบ สวนลุมพินี สถานีรถไฟบางกอกน้อย และได้ยึดอาคารสำคัญเป็นที่ตั้งหน่วยทหารและที่พำนัก ต่อมาในเดือนมกราคม 2485 รัฐบาลไทยได้ประกาศเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายญี่ปุ่น เพื่อทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้ช่วงเวลาไม่นานหลังจากนั้น ฝ่ายสัมพันธมิตรได้ส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่ญี่ปุ่นได้ยึดครองไว้

ในระยะแรกเครื่องบินจะบินมาทิ้งระเบิดในตอนกลางคืน และบินสูง ทำให้พลาดเป้าหมาย สร้างความเดือดร้อนกับราษฎร รัฐบาลจึงแนะนำให้มีการพรางไฟ ส่วนการขนส่งสินค้าหรือวัตถุดิบที่ต้องพึ่งพาจากต่างประเทศก็เกิดความขาดแคลน เช่น น้ำมัน เหล็ก ไม้ขีดไฟ ยาง เสื้อผ้า และในช่วงที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำในการสงคราม การทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรก็จะมีจำนวนครั้งที่ถี่ขึ้น และจะเข้ามาในช่วงกลางวันมากขึ้น ทำให้มองเห็นเป้าหมายได้อย่างชัดเจน จึงมีการโจมตีอย่างหนักหน่วง สถานที่สำคัญในกรุงเทพฯ ได้รับความเสียหายหลายแห่ง เช่น สถานีรถไฟหัวลำโพง สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานพระราม 6 โรงไฟฟ้าวัดเลียบ บ้านเรือนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงก็ได้รับผลกระทบจากภัยสงครามทั้งจากระเบิด และไฟที่ลุกไหม้ มีผู้เสียชีวิตบาดเจ็บ ในสมัยนั้น ผู้คนจึงปิดบ้านและอพยพไปยังพื้นที่ชานพระนคร หรือพื้นที่ต่างจังหวัดใกล้เคียงเพื่อหลบหนีภัยสงคราม อาทิ พระบรมวงศานุวงศ์ก็จะไปประทับที่พระราชวังบางปะอิน บางส่วนไปอาศัยทางเหนือย่านเกาะเกร็ด ส่วนทางตะวันออกของเมืองเป็นที่นิยมอยู่อาศัยของชาวมุสลิมในย่านมหานาค และมุสลิมในย่านบางกอกน้อยที่อพยพไปพำนัก ทั้งในย่านพระโขนงลาดกระบัง ส่วนทางตะวันตกของเมือง ก็มีการอพยพมาอาศัยในแถบสวนฝั่งธนบุรี ย่านคลังชั้น โดยเฉพาะแถบย่านคลองบางระมาด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่ไกลจากพื้นที่อาศัยเดิมในพระนคร มีการเดินทางที่สะดวก เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ โดยผู้ที่มาอาศัยอยู่หลายท่าน อาทิ หลวงวิถนศิลป์ บ้านเดิมอยู่ในแถบบางขุนพรหม เป็นช่างหลวง สังกัดกองช่างกระทรวงวัง เมื่อสงครามได้รุนแรงขึ้น ท่านจึงได้อพยพหนีภัยสงครามเข้ามาที่ย่านบางระมาด โดยพำนักอยู่ที่เกาะศาลเจ้า ท่านได้พบเห็นการแหงนหัวของชาวบ้านกลุ่มช่างวัดจำปา ท่านจึงได้ให้คำแนะนำในการเขียนลาย และสอนเคล็ดลับว่า “โศ่งให้โด้วง ตรงให้ได้เส้น” โดยผู้ที่ได้เรียนได้ศึกษาในเรื่องนี้ ได้แก่ พระครูพิบูลพัฒนกิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดมณฑป และนายจรูญ หว่างจันทร์ และภายหลังสงครามเสร็จสิ้นลงแล้วหลวงวิถนศิลป์ ท่านก็ได้พากลับกลุ่มช่างแหงนหัววัดจำปาไปเรียนรู้งานแหงนหัวของหลวงในงานพระเมรุของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อปี พ.ศ. 2493 และงานพระเมรุของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อ พ.ศ. 2499 ทำให้งานแหงนหัวของกลุ่มช่างวัดจำปามีความประณีตมากยิ่งขึ้น ท่านต่อมาคือคุณสุพรรณ ยูวุกกะ ดาราละคร โทททัศน์ ซึ่งเป็นลูกสะใภ้ของหลวงวิถนศิลป์ก็ได้เข้ามาพำนักอยู่ที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและนำการเล่นราวมาเผยแพร่ในชุมชนด้วย นอกจากนี้ยังข้าราชการบริพารที่รับใช้พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ที่วังของท่านซึ่งอยู่ในย่านท่าเตียน ซึ่งใกล้กับโรงไฟฟ้าวัดเลียบและสะพานพระพุทธยอดฟ้า ซึ่งมีความเสี่ยงต่อภัยอันตรายต่อการทิ้งระเบิด จึงได้อพยพมาอยู่ที่

บ้านของพระยาสิริจุลเสวก (พั้ว จุลเสวก) มหาเด็กลักของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และผู้รับใช้พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ตั้งแต่ยังเยาว์วัย ซึ่งอยู่ที่คลองบางระมาด ด้านใต้ของชุมชนเกาะศาลเจ้า และยังได้นำเรือยนต์ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ชื่อมัจฉานู มาจอดเก็บรักษาไว้ที่หน้าบ้านพระยาสิริจุลเสวก โดยคุณตาสุริย์ จุลเสวก ได้เล่าให้ฟังว่าภายหลังสงครามสงบลงแล้วเป็นเวลาหลายปี พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ได้เสด็จมาเป็นการส่วนพระองค์ที่บ้านของพระยาสิริจุลเสวก และพี่น้องตระกูลจุลเสวก ทั้ง 5 คน ที่เป็นข้าราชการบริพารรับใช้ ปัจจุบันบ้านของพระยาสิริจุลเสวก และอู่เรือที่เก็บเรือมัจฉานูยังคงอยู่ แต่มีการปรับปรุงขึ้นบ้างตามกาลเวลา

“ในช่วงสงครามก็มีพวกข้าราชการบริพารของพระองค์ฯ จุล หนีภัยมาพักอาศัยที่บ้านพระยาสิริฯ ซึ่งเป็นปู่ นอกจากตัวพระยาสิริฯ แล้วยังมีพี่น้องจุลเสวกอีก 4 คน ที่เป็นข้าราชการบริพารรับใช้ อย่างเช่นปู่ผู่ ที่เป็นคนเก็บผลประโยชน์ให้พระองค์จุลฯ แล้วที่เห็นก็คือมีเรือมาจอดเก็บไว้ที่บ้าน เรือมัจฉานู เป็นเรือยนต์” (สุริย์ จุลเสวก, 2557)

ภาพที่ 10 คุณสุริย์ จุลเสวก ซึ่งให้ดูบ้านพระยาสิริจุลเสวกที่เคยใช้เป็นที่หลบภัยสงครามของ
 ชาวพระนคร
 (จากการถ่ายของผู้วิจัย เมื่อ 20 ธันวาคม 2557)

2.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านนิเวศวัฒนธรรม

ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นชุมชนที่โดดเด่น มีเรื่องราวของผู้คนที่มีวิถีการดำรงชีวิตที่น่าสนใจและมีลักษณะเฉพาะ เนื่องจากตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีคลองหลายสายเชื่อมโยงถึงกัน และมีการประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำนา ทำสวน มีความเชี่ยวชาญในงานช่าง และวิถีชาวน้ำ ด้วยสภาพสิ่งแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน และน้ำ จึงมีการกำหนดตำแหน่งการปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่ชักริมคลอง โดยชาวเกาะศาลเจ้าและคนในย่านบางระมาดที่ยังมีชีวิตอยู่ได้เล่าเรื่องราวสภาพสิ่งแวดล้อม สภาพสังคม การดำรงชีวิตในช่วงประมาณ 80 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งมีเรื่องราวที่โดดเด่น น่าสนใจ ดังนี้

2.2.1 วิถีชีวิตในอดีตความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

สภาพสังคมของชุมชนเกาะศาลเจ้า จะเป็นคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยมาหลายชั่วอายุคน โดยในชุมชนจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด รู้จักกันทุกครัวเรือน โดยจะมีการแต่งงานกันของคนในพื้นที่จึงมีความสัมพันธ์ที่เป็นเครือญาติกัน เมื่อมีกิจกรรมใดเกิดขึ้นก็จะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยไม่ต้องมีการร้องขอ อาทิ งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ก็จะมีการช่วยงานกัน ตั้งแต่การเตรียมอาหาร การเตรียมตกแต่งสถานที่ ในการทำงานก็มีการลงแขกช่วยกัน

การปลูกเรือน ในอดีตนิยมตั้งบ้านเรือนริมน้ำ เป็นเรือนเดี่ยวแบบไทยใต้ถุนสูง ยกสูงราว 3 เมตร ซึ่งคนที่มีฐานะทางการเงินดีจะปลูกเป็นเรือนไทย สร้างจากไม้สัก มุงหลังคาด้วยกระเบื้องว่าว โดยบนบ้านจะเป็นห้องโถงใหญ่สำหรับเป็นห้องนอน และอาจมีการแบ่งห้องเล็กเป็นห้องพระ แล้วจะมีนอกชานอยู่ด้านนอก บริเวณใต้ถุนจะเป็นดิน ใช้พักผ่อนและทำงานต่าง ๆ ส่วนบ้านชาวบ้านทั่วไปมักปลูกด้วยไม้เต็งหลังคามุงจาก หากบ้านไหนไม่ค่อยมีฐานะทางการเงินฝ้าบ้านจะสร้างด้วยไม้ไผ่ขัดแตะและมุงจาก ในส่วนของสุขา สมัยก่อนแต่ละบ้านจะมี “เวจ” ซึ่งหมายถึงสุขาที่มีลักษณะเป็นการขุดหลุมที่ดิน บางบ้านใช้โองังฝังดิน และนำไม้มาขวางที่ปากหลุม และใช้ทางมะพร้าวล้อมรอบบังตา ไม่มีหลังคา นอกจากนี้ สมัยก่อนแต่ละบ้านจะมีการขุดดินเป็น “คู” ไว้จอดเรือ ดังที่คุณสมศักดิ์ ขำมี ได้เล่าว่า “เมื่อก่อนจะปลูกบ้านเป็นเรือนไทย ไม้สัก ใต้ถุนสูง ใต้ถุนจะเป็นดิน บนบ้านเป็นห้องโถงใหญ่หนึ่งห้อง มีห้องเล็กเป็นห้องพระ หลังคาเป็นกระเบื้องว่าว แล้วมีนอกชาน บ้านธรรมดาหลังคามุงจาก ฝ้าเป็นไม้เต็งไม่มีแบ่งห้องเหมือนกัน หรือไม่จะเป็นฝ้าไม้ไผ่ขัดแตะของคนที่ไม่ค่อยมีฐานะ” (สมศักดิ์ ขำมี, 2558)

เรือ แต่ละครอบครัวจะเรือเป็นของตนเอง โดยมีเรือประเภทต่าง ๆ ที่ใช้งาน ได้แก่ เรือลำปั้ง ใช้สำหรับบรรทุกสินค้าขายของ เรืออีแปะ ใช้สำหรับเก็บของในสวน เรือป้าป ใช้สำหรับทอดแห จับปลาได้ บางบ้านจะมีเรือแจวใช้สำหรับเป็นเรือจ้าง โดยจะขุดคูไว้สำหรับจอดเรือ ดังที่คุณบุญตัน บุญจันทร์ เล่าว่า “เรือลำปั้ง ในสมัยอดีต เป็นเรือที่ไว้สำหรับขายทุเรียน โดยรูปแบบจะมีใช้งานอยู่สองที่ คือ แถวนนทบุรี เรือไว้ใช้เก็บทุเรียน และอีกที่คือ เรือแถวบางช้าง ไว้ใช้ขายพวกพริก พวกหอม ...เรืออีแปะ ลักษณะเป็นเรือหัวตัด ข้อดีของเรืออีแปะ ใช้งานเวลาเก็บของในสวน ส่วนเรือป้าปจะไว้ใช้ทอดแห จับปลา” (บุญตัน บุญจันทร์, 2558)

ภาพที่ 11 ผู้คนย่านคลองบางระมาดบางส่วนยังคงวิถีชีวิตชาวน้ำใช้เรือค้าขายอาหาร พืชผัก (จากการถ่ายของผู้วิจัย เมื่อ 24 เมษายน 2553)

ย่านการค้าหลักของชุมชน

จุดแรก ได้แก่ บริเวณชุมชนเกาะศาลเจ้า ที่หน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย ซึ่งเป็นจุดบรรจบของคลองบางระมาดกับคลองบ้านไทร เป็นชุมทางการค้าและการขนส่งของคนในละแวกนั้น มีเรือของคนในท้องถิ่น ของชาวบางระมาด บางพรหม บางเชือกหนัง และละแวกมหาสวัสดิ์ รวมถึงพ่อค้าจากท้องถิ่นอื่นมาค้าขายสินค้า และโดยภายหลังได้เป็นท่าเรือหลักในการขนส่งสินค้า ขึ้นเรือแท็กซี่ไปค้าขายในฝั่งพระนครดังที่คุณบุญตัน บุญจันทร์ ได้เล่าว่า “ตลาดค้าขายมีบริเวณวัดช่างเหล็ก ขายสินค้าจะเป็นของในสวน น้ำปลา กะปิ และมีอีกที่ก็คือตลาดหน้าศาลเจ้าสินค้าขายเหมือนกัน บางคนที่ยายที่วัดช่างเหล็กไม่หมดก็มาขายแถวนี้ แต่หน้าศาลเจ้าจะเล็กกว่าที่ตลาด

วัดช่างเหล็ก ตั้งแต่เช้าจนถึงช่วงสาย ๆ มีขายทุกวัน มาหมดไปในช่วงที่มีถนน คนที่ใช้เรือก็เริ่มหายไประยะหนึ่งไม่มีเหลือแล้วในปัจจุบัน” (บุญตัน บุญจันทร์, 2558)

จุดที่ 2 ได้แก่ บริเวณปากคลองบางระมาดตรงวัดช่างเหล็กเป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่ที่ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า ชุมชนใกล้เคียง และพ่อค้าแม่ค้าจากถิ่นอื่นมาชุมชนกันตั้งแต่เวลาประมาณ 05.00-09.00 น. โดยมีเรือมาชุมนุมกันมากกว่า 100 ลำ เป็นประจำทุกวัน โดยมีการซื้อขายสินค้า ผัก ผลไม้จากสวน และมีเรือที่มาไกลเป็นเรือมาขายน้ำปลา และเกลือจากสมุทรสาคร และมีเรือมาจากสุพรรณบุรี มาขายหอม กระเทียม ดังที่คุณสมศักดิ์ ขำมี ได้เล่าว่า “แถวตลาดวัดช่างเหล็ก มีพายเรือไปขายของกัน ตั้งแต่ตีห้าก็มีแล้ว สักเก้าโมงก็วาย มีเรือร่อยกว่าลามาขายกัน มีทั้งผัก ผลไม้ของชาวสวน เรือที่มาไกลๆ ก็มีเรือจากมหาชัยมาขายน้ำปลา เรือขายเกลือ แล้วก็หอม กระเทียมจากสุพรรณฯ พวกนี้ก็จะซื้อมะพร้าวแห้ง หมาก พลุ กลับไป” (สมศักดิ์ ขำมี, 2558)

อาชีพ

อาชีพการทำสวนไม้ยืนต้น การทำสวนเป็นอาชีพหลักของชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยในสมัยก่อนจะมีสวนผลไม้หลากหลายชนิด อาทิ กะท้อน ละมุด ส้มเขียวหวาน มะม่วงทุเรียน ส้มโอ กล้วย โดยผลไม้ที่โดดเด่นในสมัยก่อน อาทิ

กะท้อน พันธุ์ที่โดดเด่นได้แก่ พันธุ์ทับทิม ซึ่งลูกจะมีขนาดเล็ก เปลือกบาง เม็ดลีบ เนื้อฟูรับประทานได้เกือบทั้งลูก รสหวานอร่อย

ละมุด พันธุ์มะกอก ลูกมีขนาดเล็ก รสชาติหวานกรอบ

ส้มเขียวหวาน ลักษณะคล้ายส้มบางมด มีรสชาติอมเปรี้ยว กล่าวกันว่า เป็นพันธุ์ที่ย่านบางมดนำไปปลูก แล้วส้มเหมาะกับดินที่บางมดจึงมีรสชาติอร่อย และกลายเป็นส้มเขียวหวานบางมดที่โด่งดัง

มะม่วง พันธุ์พราหมณ์ขายเมียซึ่งมีชื่อเสียง รสชาติหวานหอม อร่อย เนื้อไม่เหลว นอกจากนี้ยังมีมะม่วงพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ พันธุ์ทุเรียน พันธุ์หัวช้าง พันธุ์พิมเสนมัน พันธุ์พิมเสนเปรี้ยว พันธุ์กระแสด

ทุเรียน มีพันธุ์ดั้งเดิมหลายพันธุ์ อาทิ พันธุ์อีลาวง เนื้อมีสีเหลืองคล้ายชะนี เปลือกบาง รสชาติดี พันธุ์กะเทย พันธุ์กำป็น พันธุ์ชายมะไฟ พันธุ์จอกลอย (อ่านว่า จอก-ลอย) พันธุ์กบตาขำ พันธุ์กบแม่เต่า

ส้มโอ พันธุ์ขาวจีบ เนื้อหวานและนุ่ม และพันธุ์ขาวใหญ่ เปลือกบาง รสอร่อย
กล้วย มีกล้วยหอม แต่เนื้อแน่น รสอร่อย และกล้วยน้ำว้า

โดยในสมัยก่อนผลไม้ที่เก็บได้ เวลาขายจะขายราคาตามขนาดเล็ก ใหญ่
และนิยมขายเป็นร้อยละ อาทิ กะท้อน ส้มเขียวหวาน ขาย 100 ลูก ราคา 100–300 บาท มะม่วง 100
ลูก ราคา 20–40 บาท กล้วย 100 ลูก ราคา 40–50 บาท ส่วนที่ขายเป็นลูก ได้แก่ ผลไม้ขนาดใหญ่
เช่น ทุเรียนขายลูกละ 30–50 บาท ส้มโอขายลูกละ 2–10 บาท โดยการขายมีทั้งพายเรือไปขายเองที่
ตลาดตรงวัดช่างเหล็ก หรือขายส่งให้แม่ค้านำไปขาย

...เมื่อก่อนมีมะเฟือง มะไฟ ชมพู่ ที่เยอะคือกล้วย ส้มก็มีพันธุ์ทองดี ทุเรียน
มีบางสวน ส่วนใหญ่คนเป็นชาวสวน ค้าขายบ้าง เมื่อก่อนมีเรือพายขายสินค้าจากสวน ใส่เรือ
พายขายทั่วไป ออกไปทางชักพระ แต่ไม่ถึงบางกอกน้อย มันไกล... (บุญเรือน สุภกาญจนะ, 2557)

...ที่บ้านเมื่อก่อนทำสวนทุเรียน กับสวนละมุด ตรงแยกบีเอ็มแก๊ส (ถนนราชพฤกษ์
ติดทางรถไฟ) เป็นสวนละมุด สวนทุเรียนไปทางคลองวัดดลิ่งชัน หลังวัดดลิ่งชันเป็นสวน
ทุเรียนทั้งหมด สวนทุเรียนจากวัดดลิ่งชัน พันธุ์ กำป็น กบ เป็นพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์หอมทอง
ชะนีมาทีหลัง ในเว็นี้ปลูกกะท้อน พันธุ์ทับทิม เปลือกบาง เม็ดลิบเนื้อฟู หวาน ผสมเปรี้ยว
นิดๆ จะมีการห่อกะท้อนด้วย ใ้ใบตองแห้งทำเป็นกระโปรงห่อกะท้อน กันแมลงให้ผิวสวย
ละมุดก็มีพันธุ์มะกอก ลูกเล็กเท่ามะกอกน้ำ รสหวานกรอบ ส้มเขียวหวาน ที่นี้จะคล้ายส้มบาง
มด มีรสเปรี้ยวน่า ดั้งเดิมเป็นส้มที่นี้แล้วบางมดเอาไปปลูก มันเหมาะกับดินที่นั่นแลยอร่อย
มะม่วง ก็จะมีพันธุ์พราหมณ์ขายเมีย ลูกเป็นๆ สั้นๆ รสหวานหอม อร่อย เนื้อไม่เหลวส่วน
ทุเรียน พันธุ์ดั้งเดิมก็มีอีลวง เนื้อสีเหลืองคล้ายชะนี เปลือกบาง พันธุ์กะเทย เนื้อสีขาวขุ่น
เปลือกบาง ทุเรียนกำป็น เปลือกหนา ต้องใช้ขวานทุบเพื่อปอกเปลือก พันธุ์ชายมะไฟ เปลือกสี
ส้มอมน้ำตาลเข้ม เปลือกไม่หนา เนื้อสีจ้ำปา รสหวานมัน พันธุ์จอกลอย (อ่านว่าจอก-ลอย) ลูก
จะเล็กกว่ากระดุม เนื้อน้อย เม็ดใหญ่ เปลือกบาง รสชาติคล้ายอีลวง พันธุ์กบตาข่า กบแม่เต่า
เนื้อสีเหลือง เปลือกค่อนข้างหนา รสชาติหวานมัน สองพันธุ์นี้ ชื่อได้มาจากเจ้าของสวนที่เพาะ
เมื่อก่อนปลูกได้ก็ตั้งชื่อตามคนเพาะ ส้มโอ จะมีพันธุ์ขาวจีบ เนื้อหวานและนุ่ม เปลือกบาง รส
อร่อย กล้วย มีกล้วยหอม ซึ่งลูกจะไม่ใหญ่เหมือนที่อื่น แต่เนื้อแน่น อร่อย แล้วก็กล้วยน้ำว้า ที่
...ผลไม้ส่วนใหญ่ขายเป็นร้อย อย่างกะท้อน ร้อยละ 100 บ้าง 200 บ้าง 300 บ้าง
แล้วแต่ขนาด มะม่วงก็ร้อยละ 20 – 40 บาท กล้วยก็ขายเป็นร้อย ไม่ได้ขายเป็นหวี 100 ลูก
ก็ 40 ถึง 50 บาท ที่ขายเป็นลูก มีทุเรียนลูกละ 30 ถึง 50 บาท ส้มโอลูกละ 2 บาทถึง 10 บาท
2 บาท นี้ลูกเล็ก ๆ เด็กจะซื้อไปกิน... (สมบุญ ทองใบ, 2558)

อาชีพการทำสวนพืชล้มลุก สวนในย่านบางระมาดบางสวน ที่อยู่ถัดออกไปจากพื้นที่เกาะศาลเจ้าเดิมเป็นที่นามาก่อน เมื่อต้องการเปลี่ยนจากการทำนาทำสวน ในช่วงแรกต้องมีการปรับสภาพดินให้เหมาะแก่การปลูกผลไม้ โดยการปลูกพืชล้มลุก หรือต้นไม้ขนาดเล็กได้แก่ กระจเพรา โหระพา แค บวบ ชิง แดงกวา มะเขือเทศ ถั่วฝักยาว มะกรูด จากนั้นจึงเริ่มปลูกมะม่วง มะพร้าว และผลไม้อื่นๆ โดยพืชสวนเหล่านี้ เมื่อปลูกแล้วก็จะนำไปขาย นอกจากนี้ บางสวนยังมีการปลูกดอกไม้ เช่น ดอกเยอบีรา ดังที่คุณนิภา จุลเสวกเล่าว่า:

...เมื่อก่อนมีกล้วยหอมทอง ทำสวน ทำนา ส่วนใหญ่ทำสวน ปลูกชิง ปลูกแดงกวา มะเขือสีดา มันเทศ มันสีดา เมื่อก่อนถ้าจะเปลี่ยนนามาเป็นสวน ต้องปลูกพวกถั่วฝักยาว มะกรูด พอเปลี่ยนจากนา แรก ๆ ต้องปลูกพืชล้มลุกก่อน แล้วเริ่มปลูกมะม่วง มะพร้าว... (นิภา จุลเสวก, 2558)

อาชีพการทำนา พื้นที่ทำนาจะอยู่บริเวณรอบนอกของเกาะศาลเจ้า โดยชาวเกาะศาลเจ้า นอกจากทำสวนแล้วยังทำนาด้วย ซึ่งมีทั้งทำนาบนที่ดินของตนเอง และเช่าที่ของคนอื่นสำหรับทำนา โดยที่นาจะอยู่ถัดจากแนวสวนออกไปทางทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศใต้สำหรับเป็นพื้นที่ทำนา ดังที่คุณบุญตัน บุญจันทร์เล่าว่า:

...พ่อแม่เป็นทั้งชาวสวนชาวนา โดยพื้นที่เดิมตั้งแต่พุทธมณฑลสายสองยาวไปทางคลองวัดโพธิ์ทั้งหมดเป็นนา ชายคลองจะเป็นสวน หมอก็ได้เรียนรู้ศึกษามาจากคุณพ่อ แล้วต่อมาก็ได้คัดเลือกให้เป็นยุวกสิกร ก็ได้เริ่มปลูกเห็ดฟาง ฝักทอง และยังได้ช่วยที่บ้านในวันว่างเสาร์ อาทิตย์ ก็ต้องกลับมาทำนา” (บุญตัน บุญจันทร์, 2558) สอดคล้องกับที่คุณพัฒนา ชาญใช้จักร ที่เล่าว่า ตรงวัดมะกอกเป็นนา ทุ่งมังกรคือนา สวนผักเมื่อก่อนเป็นนา พอคนจีนมาอยู่ถึงเป็นสวนผัก สุดหมู่บ้านนั่นวันนี้เป็นนา... (พัฒนา ชาญใช้จักร, 2558)

การปลูกข้าวจะเริ่มปลูกราวเดือน 8 ซึ่งเริ่มมีฝนตก พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก คือ ข้าวขาวอากาศ และข้าวเสาไห้ โดยข้าวขาวอากาศมีเมล็ดข้าวขนาดกลาง หุงแล้วมีกลิ่นหอม สีขาว ขั้นตอนการทำนาจะมีการไถคราดโดยใช้ควาย จากนั้นจึงหว่านกล้า พอข้าวขึ้นสูงได้ประมาณสองนึ่ง ก็จะถอนต้นข้าวมารวมเป็นฟ่อนเพื่อทำการดำนา จากนั้นทิ้งระยะเวลาราว 3 เดือน เมื่อถึงเดือน 12 ก็จะเกี่ยวข้าวได้ โดยการเกี่ยวข้าวจะใช้วิธีลงแขก ถือถ้าบ้านไหนเกี่ยวข้าวก็ระดมคนมาช่วยกัน ใครเป็นเจ้าของนาข้าวก็ทำอาหารเลี้ยงตอบแทน จากนั้น ก็จะนวดข้าว บนลานนวดข้าวที่ทา

ด้วยขี้ควายเพื่อให้ข้าวไม่จมดิน โดยจะตีข้าวเป็นวง และใช้ควายย่ำให้เม็ดข้าวหลุดออก แล้วนำเม็ดข้าวมาผัดด้วยเครื่องผัดข้าวที่ใช้มือหมุน พอได้เม็ดข้าวเปลือกก็นำไปใส่กระสอบ

การทำนายยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในยุคก่อนที่เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่าการแสวงหาประโยชน์ในเรื่องของเงินทอง โดยชาวนาจากนาฝิ่นอื่นจะช่วยกันดำนาและเกี่ยวข้าวของเพื่อนบ้าน แม้ว่าที่นาของแต่ละคนอาจจะมีไม่เท่ากันแต่ก็ไม่ได้คำนึงถึงว่าจะเป็นการได้เปรียบเสียเปรียบแต่อย่างใดดังที่คุณบุญตัน บุญจันทร์ ได้เล่าว่า:

...วันว่างในเสาร์ อาทิตย์ ก็ต้องกลับมาทำนา โดยเริ่มต้นการทำนา ก็เริ่มจากการไถดินขึ้นมา ขึ้นต่อไปก็ต้องคราด เพื่อดึงหญ้าออกมา เวลาคราดต้องใช้กระบือสองตัว แต่เวลาไถใช้กระบือตัวเดียว ขึ้นตอนต่อไปก็นำข้าวมาหว่าน เรียกว่า นาดำ แล้วปลูกต้นกล้าให้เป็นต้นอ่อน สักคืบกว่า แล้วนำต้นกล้า มามัดเป็นพอน แล้วนำไปดำนา โดยนาดำจะได้ผลมากกว่านาหว่าน การดำนา จะเรียกว่า ดำแขก มาช่วยกันทำ ไม่มีการเถียงกันว่าใครมีนาอยู่นานมาก ก็ถือว่าช่วยด้วยใจ ถึงเวลาที่มาช่วยกัน พอได้เวลาก็ไปเกี่ยวข้าว แล้วเอาข้าวมาตั้งเป็นแนวตั้งแล้วให้กระบือขึ้นไปเหยียบให้ข้าวหลุดจากรวง พอได้แล้วก็นำข้าวไปที่ไต้ไปผัดเอาผงฝุ่นฟางออก ให้เหลือแต่เม็ดข้าว ส่วนโรงสีข้าวก็จะมีแถววัดขี้เหล็ก... (บุญตัน บุญจันทร์, 2558)

วิธีขายจะขายเป็นข้าวเปลือกจะมีคนมารับซื้อที่นา เวลาขายจะขาย จำนวน 100 ถึง ราคาประมาณ 6,000 บาท ราคาขายข้าวสารในตลาดอยู่ที่ประมาณถึงละ 40-50 บาท โดยหลังจากที่ได้มีการตัดถนนบรมราชชนนีที่นาก็เริ่มหมดไป โดยถนนบรมราชชนนีบางช่วงได้ตัดบนพื้นที่ที่เคยทำนาแต่เดิม ดังที่คุณละมุน สุขมันศักดิ์ได้เล่าเรื่องต้นทุนในการทำนาและการขายข้าวไว้ว่า:

...พอได้ข้าวเปลือกก็ใส่กระสอบ ขายเป็นข้าวเปลือก คนซื้อเขามารับถึงที่ บางทีเราจะเก็บไว้กินเองบ้าง เอาข้าวไปสีได้ปากคลองบางกอกน้อย แถววัดสุวรรณคีรี ข้าว 1 ไร่ ได้ประมาณ 60 – 70 ถึง เวลาขายจะขาย 100 ถึง ราคาประมาณ 6,000 บาท ต้นทุนทำนาก็ประมาณไร่ละ 500 บาท ค่าเช่าที่ทำนาก็ประมาณปีละ 3,000 บาท/ที่นา 5 ไร่ ตอนนั้นถ้าไปซื้อข้าวสารก็ถึงละประมาณ 40 - 50 บาท พอถนนบรมฯมาก็เลิกทำนาไป... (ละมุน สุขมันศักดิ์, 2558)

อาชีพการค้าขายสินค้าจากสวน ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้ามีผลผลิตทางการเกษตรมาก จึงนำไปขายด้วยตนเองในบริเวณใกล้เคียงชุมชน ที่ตลาดน้ำปากคลองบางระมาด เปิดขายตั้งแต่เวลา 05.00–09.00 น. และกลับมาขายที่ศาลเจ้าพ่อจ้อยหากมีสินค้าเหลืออยู่ โดยขายสินค้าจำพวก ผักสวนครัว ผลไม้

นอกจากนี้ ในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าจะนำสินค้าเข้าไปขายที่คลองผดุงกรุงเกษมที่ย่านเทเวศร์ คลองมหานาค และตลาดหน้าวัดตะเคียนหรือวัดมหาพฤฒาราม และในช่วงหลังสงครามจะนิยมไปขายที่ตลาดปากคลองตลาด โดยถ้าเป็นเรือแจวจะออกเดินทางตั้งแต่ 15.00 น. ไปถึงคลองผดุงกรุงเกษมประมาณ 19.00 น. ต่อมาการเดินทางสะดวกมากขึ้น มีเรือแท็กซี่มาจอด ที่หน้าศาลเจ้าพ่อจ้อยรับแม่ค้าออกไปขายที่ปากคลองตลาด การเดินทางด้วยเรือแท็กซี่ออกไปขายของที่ปากคลองตลาดจะออกเดินทางตั้งแต่เที่ยงคืน ไปถึงที่ปากคลองตลาดตอนรุ่งสาง ขายถึงเวลาประมาณ 09.00 น. ก็เดินทางกลับ ถึงที่เกาะศาลเจ้าประมาณ 10.30 น. โดยการเดินทางเที่ยวไปจะนานกว่าตอนเดินทางกลับเนื่องจากเรือต้องแวะรับแม่ค้าและขนของลงเรือไปตลอดทาง นอกจากนี้ ยังมีพ่อค้าคนกลางนำเรือแท็กซี่เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตรที่หน้าศาลเจ้าพ่อจ้อยไปขายที่ภายนอกอีกด้วย

...ตรงวัดช่างเหล็กเป็นตลาดน้ำไม่มีชื่อเรียก เป็นที่รู้จักกัน คนจะพายเรือไปขายของ ตอนเช้า สายๆ กี่ว้าย มีเรือผัก เรือกับข้าวพายไปขาย ผักคะน้า ผักกาดขาว ผักบุ้ง โหระพา กระเพรา ดอกแค บวบ ผลไม้ก็มีขาย มะพร้าว กล้วย กะท้อน ส้ม ที่นั่นเป็นตลาดของท้องถิ่น ผึ้งพระนครไม่ได้มาขาย บางทีใครไม่ขายเอง ถ้าสวนมีไรก็เอามาวางหน้าบ้านเขา จะรับไปพายขาย ทอยขายไปเรื่อยๆ ขายไม่มีวันหยุด... (สมพงษ์ ทองใบ, 2558)

...ถ้าไปขายปากคลองตลาดต้องขนใส่เรือแท็กซี่ตั้งแต่ 6 ทุ่ม ตี 1 กว่าจะไปถึงปากคลองเกือบตี 5 ของที่ไปขายก็มีกล้วย กะท้อน มะพร้าว ไปขายปลีก ขายในตลาด จะมีที่ให้ชาวสวนขาย นั่งขายริมน้ำ แม่ค้ามาจากบางใหญ่ บางกรวย บางระมาด ขายกันถึง 8 โมงเช้าก็หมด เรือก็รับกลับหรือจะเดินมาขึ้นเรือที่ทำพระจันทร์กลับบ้านก็ได้ ตอนรุ่งนแม่ก็มีขายของแม่จะไปขายที่ตลาดวัดตะเคียนต้องแจวเรือไปขาย ที่วัดตะเคียนก็ต้องออกจากบ้าน 6 ทุ่ม ไปถึงวัดตะเคียนเกือบ 6 โมงเช้า มีละมุด มัน กล้วย ใบตองอะไรก็เอาไปขายสายๆ หมดก็กลับบ้าน... (นิภา จุลเสวก, 2558)

ภาพที่ 12 การค้าขายในตลาดมหานาค ที่ชาวคลองบางระมาดเคยนำผลผลิตจากสวนฝั่งธน

ไปจำหน่าย ช่วงก่อนมีการจัดตั้งตลาดค้าส่งที่ปากคลองตลาด

ที่มา: โอเคเนชั่น, การค้าขายในตลาดมหานาค ที่ชาวคลองบางระมาดเคยนำผลผลิตจากสวนฝั่งธนไปจำหน่าย ช่วงก่อนมีการจัดตั้งตลาดค้าส่งที่ปากคลองตลาด, เข้าถึงเมื่อ 16 เมษายน 2557, เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/political79-2/2012/09/20/entry-1>

อาชีพการค้าขายข้าวหลาม เนื่องจากบริเวณหน้าศาลเจ้าเป็นจุดขนส่งสินค้าจากท้องถิ่น ไปสู่ตลาดข้างนอกได้สะดวก ชาวชุมชนจึงหันมาให้ความสนใจในการทำข้าวหลามขาย ซึ่งได้รับความนิยมของคนสมัยนั้น โดยผู้ที่ทำข้าวหลามในย่านเกาะศาลเจ้าเป็นเจ้าแรกคือตาชมและยายรื่น เพียรเสริ่งกิจ ต่อมาเมื่อมีผู้อื่นทำตามมา อาทิ แม่เนื่อง ยายวน แม่สมพร แม่สำเนียง แม่จำ ขยายอง ตาเปี้ยก โดยไม้ที่ทำกระบอกข้าวหลามจะใช้ไม้ไผ่ป่าจากกาญจนบุรีที่มีการล่องเรือมาขายในสมัยนั้น การทำข้าวหลามจะใช้ข้าวเหนียวมูนกรอกใส่กระบอกไม้ไผ่ แล้วนำไปเผาไฟให้เชื้อไม้ไผ่ติดกับข้าวเหนียวซึ่งจะเก็บได้นานหลายวัน โดยการทำข้าวหลามนั้นเป็นที่นิยมทำในพื้นที่เกาะศาลเจ้า ขยายดินเกิดอาชีพอื่น เช่น การทำจุกข้าวหลามที่ทำจากใบตองแห้ง การปลอกเปลือกข้าวหลามให้บางลงเหลือแต่สีขาวข้างใน และประทับตราชื่อเจ้าของผู้ทำข้าวหลาม เช่น แม่เนื่อง แม่สมพร ข้าวหลามที่ทำสำเร็จเหล่านี้มักจะมีคนมารับซื้อไปขายที่ปากคลองตลาด การขายส่งจำนวนมากจะซื้อขายกันเป็นถังคิดราคาเป็นถัง โดยที่ทำสำเร็จแล้วจะลดขนาดกัน วางเรียงในแนวตั้งให้เต็มความจุถัง หากขายเองจะขายเป็นกระบอก ราคากระบอกละ 1 – 3 บาท แล้วแต่ขนาดของกระบอกว่าใหญ่หรือเล็ก การขายข้าวหลามนี้ เป็นที่นิยมอยู่ในช่วงสัก 10 ปี ก็ค่อยเลิกไป สาเหตุที่เลิกอาจเป็น

เพราะไม้ไฟในการทำข้าวหลามนั้นหายากขึ้น และข้าวหลามล้นตลาดจนลดความนิยมลง ดังที่คุณสุริย์ จุลเสวกเล่าว่า:

...ข้าวหลามเดิมมีสองคนตายายเป็นคนพายเรือแจวจ้าง ตาชมกับยายริน ไปๆ มาๆ แยกไปซื้อไม้ไฟที่สี่แยกบางเสาธง ซื้อมาไม่มากเป็นไม้ไฟป่า แยกมาทำขาย ทำเป็นเจ้าแรกเลย ใช้ข้าวเหนียวมัน ตักกรอกใส่ แล้วย่างให้เยื่อเกาะ มาขายในหมู่บ้าน แกมีฝีมือทอดกล้วยแขกด้วย ต่อมากันท่ากันเยอะ หลายคนรวย... (สุริย์ จุลเสวก, 2557)

...ข้าวหลามใช้ไม้ไฟจากกาญจนา ล่องมาทางน้ำ ทางชักพระ ขายตลอดคลอง ข้าวหลามใช้ข้าวเหนียวสุก นึ่งไปแล้วแล้วใส่กระบอก ผึ่งไฟ ตอนขายมีคนมารับไปปากคลองตลาด ขายเป็นถัง ถังนี้มีเล็กมีใหญ่ จะมีคนมาคัดไป ปี 24 นี้ก็เลิกแล้ว เมื่อก่อนคนทานเหมือนอาหารในชีวิตประจำวัน ที่คนเลิกอาจเลิกเพราะคนไม่นิยม... (ทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์, 2558)

อาชีพการพายเรือจ้าง เรือจ้างจะเป็นเรือแจวทำด้วยไม้สัก นั่งได้ราว 10 คน โดยเรือแจวนี้อาจแจวผ่านไปมาใครต้องการใช้ก็เรียกใช้ได้ ตามที่คุณสมบุญ ทองใบ ได้เล่าว่า:

...มีเรือแจวแจวจากวัดมะกอกไปวัดช่างเหล็ก นั่งได้สัก 10 คน มีทั้งผู้หญิงผู้ชายเป็นคนแจว เรือเป็นเรือไม่มีหลังคากันทุกลำ แล้วก็มีส่วนกันฝนข้างๆ ไม่ใช่พับขึ้นไป จะใช้ก็เอาลงมา นั่งไปสักครึ่งชั่วโมงกว่าก็ถึง ค่าเรือก็บาทหนึ่ง ถือว่าแพง แล้วก็ต่อเรือแท็กซี่ไปท่าพระจันทร์ 2 บาท จากวัดช่างเหล็กไปท่าพระจันทร์ เรือแจวมี่ตั้งแต่เข้ายันค่าประมาณทุ่มหนึ่งก็มีบ้าง เขาก็มีตะเกียงที่หัวเรือ ตอนอายุราวๆ สิบเจ็ดสิบแปดก็เลิก... (สมบุญ ทองใบ, 2558)

อาชีพการขายของชำ ในอดีตมีร้านขายของชำ ที่ขายของที่จำเป็นในชีวิตประจำวันให้กับคนในชุมชน อาทิ ร้านตาฮวด ยายเกี้ยก ยายลำเจียก และป้าน้อย สินค้าที่ขายจำพวกสิ่งของที่จำเป็น อาทิ น้ำมันยาง ชัน หมากพลู น้ำมัน ปัจจุบันเหลือร้านป้าน้อย สาลินี มัณฑะวงศ์ ริมคลองบางระมาดฝั่งตรงข้ามศาลเจ้าพ่อจ้อย กับคุณยายลำเจียก โชติกะสุภา บริเวณทางเดินเท้าจากวัดจำปาไปยังศาลเจ้าพ่อจ้อย ปัจจุบัน ยังคงขายของชำ เครื่องอุปโภค บริโภค และเครื่องคั้นส่วนร้านป้าน้อย (คุณสาลินี มัณฑะวงศ์) ตั้งอยู่ริมคลองบางระมาด จะจำหน่ายชา กาแฟ น้ำอัดลม ขนมขบเคี้ยว

ปัจจุบัน วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนไป ทั้งรูปแบบการใช้ชีวิตที่พึ่งพาเส้นทางบกแทนเส้นทางน้ำ การปรับเปลี่ยนการทำอาชีพ และบรรยากาศวิถีชาวสวนที่เริ่มลดน้อยลง แต่ทางชุมชนก็ได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของอัตลักษณ์ของตนเอง มีความภาคภูมิใจ และเริ่มลุกขึ้นมาร่วมมือฟื้นฟูอนุรักษ์วิถีชุมชนดั้งเดิม เพื่อถ่ายทอดให้กับบุคคลภายนอกที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ด้วยความเต็มใจ

2.2.2 ระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม สมัยก่อนลำคลองบ้านไทรและคลองต่าง ๆ จะมีน้ำใสสะอาด ใช้ได้ทั้งช่วงน้ำขึ้นและน้ำลง ใช้อาบน้ำ ชักล้างภาชนะได้สามารถตักน้ำในคลองใส่ตุ่มแกว่งสารส้มให้ตกตะกอน และนำไปต้มดื่มได้ ในคลองก็มีสัตว์น้ำหลากหลาย ทั้งกุ้ง เช่น กุ้งก้ามกราม กุ้งนาง กุ้งตะเข็บ กุ้งกะเปาะ และปลาเช่น ปลาตะเพียน ปลาช่อน ปลาหมอ ปลากระดี่ ปลาดิน ปลาลลาด ปลาบู่ ในอดีตระบบนิเวศยังเป็นไปตามธรรมชาติในคลองมีน้ำขึ้น น้ำลง ปลาวางไข่ได้สะดวก จึงมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากยังไม่มีการสร้างเขื่อน ผู้คนจึงมีอาหารการกินที่หาได้เองตามธรรมชาติ

...สภาพคลองเมื่อก่อนน้ำดีน้ำใสบ้างใช้กิน สมัยก่อนคนช่วยดูคลอง มีขยะก็เก็บขึ้น ในคลองมีปลาช่อน ปลาหมอเล็กๆ ปลากระดี่ กุ้งตะเข็บ ที่ด้วยาว ตัวงอ พอไหลพ้นน้ำก็ตาย กุ้งมีหลายพันธุ์ มีกุ้งนาง กุ้งกะเปาะ เดิมใช้สวิงจับก็ได้มันจะอยู่ตามหัวบันได ตามซอก ตัวใหญ่จับได้เลย ตัวเล็กก็ใช้สวิง ปลาดินก็มี... (บุญเรือน ศุภกาญจนะ, 2557) สอดคล้องกับคุณบุญต้น บุญจันทร์ที่เล่าว่า ...ในอดีตจะมีหน้าน้ำขึ้น น้ำลง เวลานั้นจะแห้งจนสามารถเดินได้ มีทั้งกุ้งซึ่งมีเยอะมาก หมอเคยไปดำน้ำในหน้าหนาว ไปจับกุ้ง ค้างไป ขึ้นมาต้องได้อย่างน้อยสองตัว หรือตกกุ้งก็ต้องได้ แต่ปัจจุบัน ไม่มีเหลือแล้ว และยังมีปลาตะเพียน เวลาจับก็ใช้รวงข้าวมาล้อมเป็นวงแล้วก็ตกเบ็ดในวงข้าวปลาก็จะกินเบ็ด ปลาลลาด ปลาช่อน ปลาบู่ โดยเวลาน้ำแห้งจะแห้ง สัก 1-2 ชม. สามารถเดินกันในคลองได้เลย ต่อมาในปัจจุบันพื้นที่ตลิ่งชันเริ่มทรุดกลายเป็นแอ่งกระทะ พันธุ์ปลาก็หายไป กุ้งก้ามกรามก็หายไป... (บุญต้น บุญจันทร์, 2558)

ปัจจุบัน ชุมชนเกาะศาลเจ้ายังคงมีลำคลองไหลผ่านเชื่อมต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงได้หลายเส้นทาง ได้แก่ คลองบางระมาด คลองบ้านไทร คลองวัดโพธิ์ คลองลัดมะยม และคุณภาพน้ำในคลองยังอยู่ในเกณฑ์ดี มีปลาอาศัยอยู่ โดยคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ กับทางชุมชนได้มีการตั้งชมรมรักษ์ปลาหน้าศาล เพื่ออนุรักษ์ปลาบริเวณหน้าศาลเจ้า และการรณรงค์การรักษาความสะอาดของคูคลองในชุมชนร่วมกับกลุ่มตลาดน้ำคลองลัดมะยม จนได้รับรางวัลชมเชยการบริหาร

จัดการน้ำโดยชุมชนตามแนวพระราชดำริ จากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร เมื่อ พ.ศ. 2554 ตลอดจนการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยในคลองบริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย ปัจจุบัน ได้มีปลาชุกชุมมาอยู่เป็นจำนวนมาก

บริเวณชุมชนทั้งในสวนและริมคลองยังมีต้นไม้ยืนต้น พันธุ์ไม้ผล ไม้ดอก หลากหลายชนิดที่น่าสนใจ อาทิ เช่น ต้นสาละ ซึ่งเป็น ไม้ในพุทธประวัติ มะม่วงหาวมะนาวโห่ ซึ่งเป็น ไม้ในวรรณคดีนอกจากนี้ยังมีไม้ผลต่าง ๆ เช่น ต้นมะกอก มะม่วงพันธุ์พราหมณ์ขายเมีย ส้มโอ กะท้อน โดยบริเวณสวนของชาวเกาะศาลเจ้าจะมีนกเข้ามาอยู่อาศัย และหากินมากมาย ได้แก่ นกกวัก นกกางเขน นกแสด นกเขา นกเอี้ยง นกปรอท นกกระจิบ นกอีแซว นกกาเหว่า นกปากห่าง (มีเฉพาะฤดูหนาว) ...นกที่นี้มีมากเพราะเราไม่ทำร้ายเขากลางคืนยังได้ยินเสียงนกร้อง ค่อยๆ ลูกเจี๊ยะ แต่ตัวใหญ่กว่ามีขนสีดำ เดินตามแม่เป็นกลุ่มๆ โดยไม่กลัวคน... (สาวิตรี ปั้นประดิษฐ์, 2557)

ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องยังมีสภาพนิเวศวัฒนธรรมที่ค่อนข้างสมบูรณ์ แม้จะมีความทรุดโทรม เสื่อมถอยลงไปบ้าง แต่ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ชาวชุมชนก็เริ่มให้ความสนใจ หันมาดูแลฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนบนฐานวิถีวัฒนธรรมที่มีอยู่มาแต่ดั้งเดิมซึ่งช่วยสร้างเสน่ห์ให้กับชุมชนได้อย่างมาก

ภาพที่ 13 บรรยากาศโดยรอบชุมชนแวดล้อมด้วยต้นไม้ใหญ่ร่มรื่น
(จากการถ่ายของผู้วิจัย เมื่อ 20 ธันวาคม 2557)

2.3 ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ

2.3.1 งานตักบาตรเทโววัดจำปา ในช่วงสมัยของพระครูอรุณกิจจาทร หรือหลวงปู่ช่วง งานตักบาตรเทโวที่วัดจำปา ถือเป็นประเพณีที่สำคัญและยิ่งใหญ่ในอดีต ที่คนในย่านบาง

ระมาดให้ความสำคัญมากที่สุดจัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 โดยมีพระจากวัดในย่านคลองบางระมาด มาร่วมงานตั้งแต่วัดมณฑป วัดสมรโกฏิ วัดกระจิง วัดโพธิ์ วัดมะกอก วัดทอง เข้าร่วมงาน โดยจะมีการเตรียมงานกันล่วงหน้า 1 วัน มีการจัดเตรียมอาหาร และภาชนะที่ทำด้วยกระทังใบทอง การจัดเตรียมสถานที่ กางเต็นท์ โดยความร่วมมือแรงของชาวบ้านในย่านบางระมาด และจะมีการเตรียมตัวไปร่วมงาน โดยผู้หญิงจะไปทำผมกันที่ร้านเสริมสวยปากคลองบางระมาด แต่จัดเตรียมเสื้อผ้าชุดที่สวยงามที่สุดมาสวมใส่ ใครมีเครื่องประดับมีค่าไม่ว่าจะเป็นสร้อย เข็มขัด แหวน กำไล ก็จะเตรียมไว้ใส่ไปงาน ในเช้าวันงานดักบาตรเทโว หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “งานแห่ดาวดิงส์” จะมีการจัดขบวนแห่จำลองเหตุการณ์ตามพุทธประวัติที่พระพุทธองค์เสด็จกลับลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มายังโลกมนุษย์ หลังจากที่ได้ไปแสดงธรรมเทศนาแก่พระราชมารดา ชาวบ้านจะจัดเตรียมขบวนแห่แสดงเป็นเหล่าเทวดานางฟ้าบนสรวงสวรรค์ และบางส่วนจะแต่งกายเป็นเปรต สัตว์นรกต่าง ๆ เพื่อขอส่วนบุญ โดยมีชาวบ้านจากชุมชนต่าง ๆ นั่งเรือมาขึ้นที่หน้าวัด จอดเรือเต็มลำคลอง ระยะทางต่อเนื่องหลายร้อยเมตรถึงขนาดที่ก้าวเดินในเรือมายังคลองอีกฝั่งหนึ่งได้พร้อมกับการนำอาหารขนม ผลไม้ และข้าวต้มลูกโยนสำหรับเตรียมมาใส่บาตร ขบวนแห่จะเริ่มต้นจากศาลาการเปรียญ ไปยังลานด้านหน้าอุโบสถ และออกไปยังถนนหลังวัด ถึงแยกเข้าวัดมะกอกและกลับมาที่ศาลาการเปรียญ โดยขบวนประกอบด้วยคนตรีนำขบวน คณะผู้แต่งกายเป็นเทวดานางฟ้าที่ช่วยเรียไรเงินทำบุญ และราชรถที่อัญเชิญพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ตามด้วยพระภิกษุจากวัดต่าง ๆ ที่บิณฑบาต และมีผู้แต่งกายเป็นเปรตปิดท้าย จากนั้นจะกลับมาที่ศาลาการเปรียญเพื่อนับเงินทำบุญ และแบ่งสิ่งของส่วนหนึ่งที่ได้ไปถวายพระพุทธ และถวายพระภิกษุเพื่อฉันเพล

เมื่อหลวงปู่ช่วงได้มรณภาพการจัดงานดักบาตรเทโวก็น่าจะสำคัญลง เนื่องจากแต่ละวัดที่มาร่วมงานที่วัดจำปาในครั้งนั้นได้กลับไปทำงานที่วัดของตัวเอง

...ดักบาตรเทโว ดังมาก เมื่อก่อนมีพระแถวนี้มาดัก สมัยหลวงพ่อช่วง ทั้งวัดมะกอก วัดช่างเหล็ก วัดกระจิง ขบวน แห่มีคนแต่งเป็นเทวดาใส่หัวลอมพอก หัวโขนพระอินทร์ หลวงพ่อช่วงท่านทำเอง มีพระพุทธรูปนำ ห้ายขบวนมีคนแต่งตัวเป็นเปรต คนมาใส่บาตร

...ดักบาตรเทโวใหญ่มาก จะมีเรือเป็นร้อยลำ เดินมาบนเรือได้เลย เข้าไม่ถึงน้ำ คนมางานต้องไปทำผมที่ซึกพระ ทองนี้คนจะเอามาใส่กัน ถ้าจะปล้นต้องเอาแข่งมาใส่ ตอนนั้นคนมาเยอะ เพราะคนนับถืออาจารย์ช่วง เวลาเดินก็จะเดินออกมาจากวัด ไปตามถนนเล็กๆ ไปเกือบถึงวัดมะกอก... (คำฟอง ทองทึง, 2558)

2.3.2 งานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อย เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในย่านบางระมาด ในการเดินทางที่ปลอดภัย และการทำมาค้าขายที่ประสบความสำเร็จ ทุกปีจะมีการบวงสรวงศาลขึ้น ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 หรือราวเดือนพฤษภาคมของทุกปี โดยในงานวันแรกจะมีการนิมนต์พระ จำนวน 9 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์เย็น ส่วนวันที่ 2 จะมีการนิมนต์พระจำนวน 9 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ ฉันทัดอาหารเช้า จากนั้นจะมีการบวงสรวงเจ้าพ่อจ้อย-เจ้าพ่อกุมภกรรณ เครื่องไหว้ประกอบด้วย อาหารคาวหวาน และผลไม้ อาทิ หัวหมู ไก่ต้ม ปลาต้ม เป็ดต้ม กุ้ง มะพร้าวอ่อน ผลไม้ และขนมหวาน ทั้งนี้ในสมัยก่อนจะมีคนทรงเจ้าพ่อจ้อยในเวลาที่มียงานบวงสรวง แต่ปัจจุบันไม่มีการทรงเจ้าแล้ว เมื่อจบพิธีการบวงสรวงจะมีการแสดงละครชาตรีถวายเจ้าพ่อ โดยนิยมนำข้างคณะละครมาจาก ย่านนางเลิ้งซึ่งเป็นแหล่งละครชาตรีที่ใหญ่ที่สุดมาแต่อดีต โดยจะเริ่มโดยการรำถวายเจ้าพ่อ และเล่นตอนพระสังข์เลียบเมืองก่อน เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข จากนั้นจะเล่นละครเรื่องอื่นๆ เช่นแก้วหน้าม้า เป็นต้น ในส่วนของค่าใช้จ่ายในการจัดงานมาจากชาวมุขชนที่ร่วมกันทำบุญ และปัจจุบันเป็นเงินที่ทางคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ได้สมทบเพิ่มจากเงินที่ได้รับจากการทำการท่องเที่ยวในบ้านของตนส่วนหนึ่ง

ภาพที่ 14 งานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อยจะมีการแสดงละครชาตรีจัดถวายเจ้าพ่อจ้อย

(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 16 พฤษภาคม 2557)

2.3.3 การเล่นขอทานกระยาสารท ในย่านบางระมาด เป็นประเพณีที่มีขึ้นเมื่อกว่าร้อยปีที่ผ่านมาและได้หมดสิ้นไปเมื่อราว พ.ศ. 2530 โดยคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่

เกี่ยวเนื่องต่างก็ได้เคยร่วมเหตุการณ์การเล่นขอทานกระยาสารทเนื่องจากบ้านเรือนตั้งอยู่ริมคลอง โดยการเล่นนี้จะเกิดขึ้นในช่วงใกล้งานวันสารทไทย ในวันสิ้นเดือน 10 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวมุขนิยมนำกระยาสารท โดยชาวบางระมาดทั้งชายหญิงจะลงเรือในช่วงหัวค่ำแล้วแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าเก่าๆ คูชอมช่อคล้ายขอทานและพรางใบหน้าทาดินหม้อ บางครั้งใช้หมวกหรือผ้าพรางใบหน้าไว้ พายเรือไปลำละ 2 คน บ้าง 4 คนบ้าง ไปตามบ้านเรือนริมคลอง ตั้งแต่ประมาณ 19.00–01.00 น.ของอีกวัน โดยร้องเพลงขอทานไปด้วย โดยมีเนื้อหาว່ว่าเป็นวันบุญ ถ้าบ้านไหนมีกระยาสารท หรือข้าวสาร ก็ขอให้มาให้ทานแก่คนที่อดอยาก โดยเครื่องดนตรีประกอบด้วยฉิ่ง กรับ กลอง โดยมีบทเกริ่นร้องว่า ...เอ้อ วันนี้เป็นวันศีล วันทาน ท่านมีข้าวสุกกระยาสารท ข้าวสาร ขอเชิญมาทำทานเถิดเจ้าประคุณ เอ้อ...ลูกพายเรือมา พอมาถึงหน้าท่าลูกก็ลาเรือหยุด มือหนึ่งก็ลูดบันได แล้วก็ร้องเรียกหา คุณพ่อจ๊ะ คุณแม่จ๋า กรุณาลงมาทำทานให้ลูกหน่อย ลูกนี้ขัดสนจนยาก อดๆ อยากๆ ทุกวันไป ท่านมีกระยาสารทสักถ้วยหรือกล้วยสักใบหรือตามแต่คุณพ่อคุณแม่จะให้ เอ๊ยทาน (กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ร่วมกับ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554: 246)

2.3.4 เรื่องลี้ลับชวนพิศวงของเรือยายหวาน เรื่องราวที่บ่งบอกถึงสภาพดั้งเดิมของย่านตลิ่งชันอดีต ก่อนจะมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐาน คือ เรื่องราวยายหวาน หญิงมีสามีที่คนเก่าแก่ตลิ่งชันในยุค พ.ศ. 2516 เล่าต่อกัน ว่ายายหวานมีบ้านอยู่แถบวัดตลิ่งชัน มีอาชีพแจวเรือขายผลไม้ ต่อมาได้ตั้งครุฑและเสียดชีวิตลง บ้างก็ว่าคลอดลูกและเสียดชีวิตในเรือหรือตายทั้งกลม บางคนก็เล่าว่าถูกสามีฆ่าตายที่หน้าวัดตลิ่งชัน วิญญาณยายหวานได้ปรากฏร่างให้ผู้คนพบเห็นอยู่เป็นประจำที่หน้าวัดตลิ่งชัน ริมคลองชักพระ จนคนพายเรือกลัวกันทั่วไป บางครั้งก็มาขึ้นที่หลังวัดด้านติดถนนชักพระที่ยังเป็นถนนลูกรัง โบกเรียกรถ ภายหลังผู้คนเกรงกลัววิญญาณยายหวาน และรดับจ้างต่างไม่มีใครกล้ามาที่วัดตลิ่งชัน ชาวบ้าน จึงนำเรือของยายหวานไปถวายให้พระครูอรุณกิจจาทรหรือหลวงปู่ช่วงแห่งวัดจำปา ซึ่งชาวตลิ่งชันนับถือว่าเป็นพระที่มีวิชาอาคม ท่านได้เก็บรักษาเรือลำนี้ไว้ที่ได้ฤกษ์กุญที่หน้าวัดจำปาโดยไม่มีใครไปยุ่งเกี่ยว จนกระทั่งท่านมรณภาพไปกว่า 20 ปี และผู้คนหลงลืมเรื่องของยายหวาน จนเมื่อ พ.ศ. 2554 มีการค้นพบเรือลำนี้ที่กุญเจ้าอาวาสเดิมคือหลวงปู่ช่วง ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเรือแจวของยายหวาน จึงได้นำมาตั้งวางให้คนได้เช่นสรวงขอโชคคลอก และนำชุดไทย เครื่องแต่งหน้า มาวางไว้คู่กับเรือ ปัจจุบันได้นำเรือยายหวานมาไว้ที่ได้ต้น ไทรริมคลองบ้านไทร บริเวณตลาดน้ำวัดจำปาแห่งใหม่

...สมัยก่อนตอนคำพอกนพายเรือมาถึงวัดดลิ่งชัน ก็จะหนีไปพายฝั่งตรงข้ามวัด เพราะยายหวานชอบห้อยหัวลงมาจากต้นไม้หน้า ” (พัฒนา ชาญใช้จักร, 2558) ...พระมหา ธวัช โพธิเสวี เจ้าอาวาสวัดดลิ่งชัน เท่าความให้ฟังว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นราว พ.ศ. 2513 – 2514 ขณะนั้นท่านบวชเป็นเณรอยู่ มีคดียายหวาน อายุ 30 กว่า ถูกสามียิงตายพร้อมลูกในท้องที่ แถวชุมชนทางดลิ่งชัน ว่ามีเรื่องหึงหวงกัน แล้วเอาศพมาไว้ที่วัดดลิ่งชัน ต่อมามีคนเห็นผู้หญิง ท้องนั่งอยู่ในวัด หน้าตาเหมือนรูปที่หน้าศพ ก็เลยรู้ว่าเป็นผี ผียายหวานอาละวาดมาก เรียก เรือมาส่งที่วัด พอมาถึงแล้วก็หายไป... (วิชชุดา ทองแดง และศรัณย์ ทองปาน, 2555: 112)

2.4 ทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา

2.4.1 บ้านสองบุตรี เป็นบ้านของคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ ตั้งอยู่เลขที่ 65/1 หมู่ 5 แขวงบางระมาด ริมคลองบ้านไทร บ้านแห่งนี้เป็นบ้านทรงไทยประยุกต์ที่เพิ่งสร้างขึ้น มีพื้นที่โล่งมี ต้นไม้โคยรอบ พื้นที่ประมาณ 2 ไร่ ส่วนแรกเป็นเรือนประธานใช้ชั้นล่างของบ้านนำเสนอสิ่งของที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องราวชีวิตของคนในเกาะศาลเจ้า ได้แก่ ภาพบรรพบุรุษ คุณลุงสมบุญ สว่างจันทร์ ผู้ วาดภาพพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ภายในบ้านยังมีชุดชั้นลง หินสำหรับใส่บาตร กระจก และกระดิ่งไอศกรีมโบราณ ชุดสำหรับอาหารที่เป็นสังกะสี ของเล่นเด็ก จำพวกปืนที่ทำจากไม้ทั้งปืนสั้น ปืนยาว ของเล่นกระดาศ ขนมอบบี้ที่นิยมในอดีต อาทิ ลูกอม หมากฝรั่ง มะนาวดอง โปสการ์ดภาพบรรยากาศของชุมชน ได้แก่ ภาพศาลเจ้าพ่ออู๊ญ ภาพงานแหง หยวก และภาพบรรยากาศบ้านสองบุตรี

ชั้นบนของบ้านเป็นที่ตั้งของเศียรครุ โขน ได้แก่ เศียรฤาษีหน้าอ้ว พระปัญญา ลิงขร พระประคนธรรพ พระวิสสุกรรม พระคณเศร์ พระพิราพ และงานแกะ “ภาพจับ” ทำจากโคม ใช้ประกอบงานแหงหยวก ฝีมือของนายจรูญ หว่างจันทร์ บิดาของเจ้าของบ้าน ซึ่งเป็นช่างแหง หยวกที่มีฝีมือของชุมชน เป็นรูปกุมภกรรณรบหนุมาน ซึ่งแต่เดิมตั้งใจแกะสลักขึ้นเพื่อใช้ในงาน โคนผมไฟลูกสาวคนโตของคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ แต่ด้วยมารดาของคุณทวีศักดิ์ได้เสียชีวิตก่อน งาน โคนจุก และตั้งศพไว้ที่บ้าน ซึ่งคนโบราณเชื่อกันว่าไม่ควรจัดงานมงคลซ้อนกับงานอวมงคลในปี เดียวกัน งานแกะสลักชิ้นนี้จึงไม่ได้ใช้ในงาน โคนผมไฟของลูกสาวคนโต นอกจากนี้ ยังมีจุดรับ บริจาคสมทบกองทุนพระราชทาน “กองทุนแม่ของแผ่นดิน” ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรม ราชินีนาถ ที่พระราชทานให้กับชุมชน ตั้งแต่ พ.ศ. 2556 โดยวางภาพโปสการ์ดพระบรมสาทิสลักษณ์

ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ ฝีมือการวาดของนายสมบุญ สว่างจันทร์ มอบตอบแทนกับผู้บริจาคเข้ากองทุน โดยบริจาค 20 บาท จะสามารถเลือกภาพได้ 1 ภาพ และหากบริจาค 100 บาท ก็จะได้รับโปสการ์ดไปทั้งหมด จำนวน 6 ใบ โดยกองทุนดังกล่าวได้รวบรวมเงินไว้เพื่อใช้ในการส่งเสริมสุขภาพ โดยนำเข้าบัญชีธนาคาร โดยที่สำนักงานเขตตั้งชั้นให้การรับรอง การเบิกเงินต้องมีผู้ลงชื่อจำนวน 3 คน อาทิ การจ้างครูสอนนำเดินสัปดาห์ละ 2 วัน การจ้างผู้ที่คิดยาเสพติดที่อยู่ระหว่างบำบัดทำงาน เก็บกวาดทำความสะอาดในชุมชน การซื้อผ้ามอบให้ผู้สูงอายุในชุมชนในพิธีรดน้ำดำหัว

นอกจากนี้ บริเวณชั้นบนของบ้านประดับชวงแขวนที่ทำจากถุงพระราชทาน สิ่งของช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ ใน พ.ศ. 2526 และถุงพระราชทานสิ่งของช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ใน พ.ศ. 2554 ยังมีศาลาขนาดเล็กบริเวณลานบ้านสำหรับชมบรรยากาศริมคลอง

ส่วนบริเวณเรือนชั้นบนส่วนต่อขยาย สร้างขึ้นใหม่เชื่อมต่อกับชานของเรือนเดิมเป็นห้องที่ประดับด้วยฉากแกะสลักลวดลายจากจีน ที่ผนังประดับภาพพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ ใ้ส่กรอบไม้รุ่นเก่าในยุคราว พ.ศ. 2510 มีชุดรับแขกไม้ย่อนยุค สำหรับนั่งพักผ่อนและถ่ายรูปที่ระลึก ส่วนบริเวณชั้นล่างของส่วนต่อขยายสร้างเป็นโถงเปิดโล่งสามด้านพื้นปูไม้กระดานยกสูงจากพื้นดิน มีโต๊ะทานอาหารไม้ และตู้ไม้โบราณ เคยรับรองอาคันตุกะสำคัญ คือ ชาวฝรั่งเศสพระสหายของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ส่วนพื้นที่เปิดโล่งก็เป็นพื้นที่ของการสาธิตงานต่าง ๆ อาทิ การแทงหยวก การทำขนม การดอกไม้ และเป็นพื้นที่รับประทานอาหารรองรับผู้มาศึกษาดูงานได้ประมาณ 30 คน

แนวคิดของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ คือต้องการอวดของดีของบ้าน โดยการเปิดบ้านให้ผู้คนมาเยี่ยมชม เรียนรู้วิถีวัฒนธรรมของคนไทยในอดีต และถ่ายทอดเรื่องราวภูมิปัญญา ความคิดและกระบวนการทำงานในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม การรักษาสืบสานวัฒนธรรม การพัฒนาท้องถิ่น โดยเน้นนำเสนอสิ่งที่เป็นวิถีดั้งเดิมที่มีมา ไม่มีการแต่งเติมสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนของชุมชน และต้องการให้แนวทางของการทำงานของตนเป็นตัวอย่างให้คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าเองได้เข้าใจและหันมาอนุรักษ์วิถีชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยไม่เปลี่ยนแปลง หรือสร้างสิ่งแปลกปลอมขึ้นมาใหม่

สิ่งที่น่าสนใจของบ้านหว่างจันท์ คือการสืบค้นเรื่องราวและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนตั้งแต่ครั้งอดีตเมื่อหลายร้อยปีก่อน และเรื่องราวในปัจจุบันได้อย่างมีสาระ นำเสนอบอกเล่าอย่างน่าสนใจ อาทิ ความเป็นมาของชุมชน อาชีพในชุมชน ภูมิปัญญา ซึ่งคุณทวิศักดิ์ หว่างจันท์ ยังมีความสามารถเรื่องการแทงหยวก ซึ่งเป็นการนำต้นกล้วยตานีมาลุลลายด้วยมีดมีคมทั้งสองด้าน เป็นลวดลายต่าง ๆ เพื่อใช้ในงานพิธีมงคล เช่น งานโกนจุก ไปจนถึงงานอวมงคล เช่น งานศพ

...เริ่มเรียนงานแทงหยวกแบบครูพักลักจำ เพราะคุณพ่อไม่เคยสอน และไม่ยอมให้จับงานเพราะกลัวงานจะเสียหาย มีพี่ทองเหลือจึงแอบแกะเป็นรูปมังกร คุณพ่อเห็นจึงเริ่มให้คำแนะนำ ต่อมาคุณพ่อรับงานแทงหยวกที่วัดทองบางระมาด ด้วยความสนใจ จึงหยิบมีดแทงหยวกมาหัดแทงลายครุ คือลายพินปลา สักกราวปี 27 และมีครูมาช่วยแนะนำ จึงทำงานจริงจังตั้งแต่นั้นมา... (ทวิศักดิ์ หว่างจันท์, 2557)

ภาพที่ 15 การแทงหยวกและแกะสลักมันสำปะหลังประดับฉัตรเบญจาของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันท์ แสดงฝีมือช่างสายสกุลช่างวัดจำปา (จากการถ่ายของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันท์ เมื่อ 24 เมษายน 2553)

ในปัจจุบันคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าที่สามารถทำงานแทงหยวกได้ ได้แก่ คุณทวิศักดิ์ หว่างจันท์ คุณไพฑูรย์ หว่างจันท์ คุณสาย์ณห์ หว่างจันท์เป็นผู้ร่วมประกอบหยวก และคุณอารีย์ ยมะคุปต์ คุณอัมพร หว่างจันท์ คุณภักดี หว่างจันท์ ช่วยดำเนินงานประดับดอกไม้ไม้

สด โดยคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในการแทงหยวกทุกขั้นตอน และเนื่องจากงานเหล่านี้มีขั้นตอนมาก ใช้เวลาในการทำงานที่จำกัด มีค่าใช้จ่ายสูง ทางผู้ทำงานแทงหยวกจึงรับทำงานให้กับผู้ที่เคารพนับถือเท่านั้น

2.4.2 บ้านเครื่องหอม ตั้งอยู่เลขที่ 60/7 หมู่ 9 แขวงจิมพลี เป็นบ้านของคุณภักดี หว่างจันทร์ บรรยายความเป็นบ้านสองชั้นขนาดกะทัดรัด อยู่ในอาณาบริเวณรั้วเดียวกันของกลุ่มเครือญาติในตระกูลกว้างจันทร์ บริเวณภายนอกบ้านปลูกไม้ดอกไม้ประดับและมีแนวท้องร่องของสวนเดิมที่ให้ความเขียวสงบและร่มรื่น ภายในตัวบ้านตั้งวางสิ่งของอย่างเป็นระเบียบ ในบรรยากาศย้อนยุคไป ในยุค 30 ปี

ภายในบ้านจัดเป็นพื้นที่สาธิตการทำแป้งรำและการทำแป้งพวง โดยมีการจัดแสดงวัตถุดิบ เช่น แป้งหิน ผงไม้จันทร์ กำยาน มะกรูด น้ำตาลทรายแดง ชะมดเช็ด ใบพลู อุปกรณ์ เช่น หม้อเคลือบ ตะกรันเผาไฟ และมีการจักแป้งพวงที่ประดิษฐ์เป็นรูปทรงลักษณะต่าง ๆ ประดับอยู่ทั่วบริเวณบ้าน ได้แก่ แป้งพวงรูปไทรบวชพระ เครื่องแขวนดอกไม้สด กรอบรูปพวงมาลัยข้อมือ โดยคุณภักดี หว่างจันทร์ ได้ศึกษาพื้นฐานการทำแป้งรำและแป้งพวงจากครูอมรศรี ลีลาปัญญาพร โรงเรียนกาญจนาภิเษก (วิทยาลัยในวัง) หลักสูตร 7 วัน ด้วยความที่คุณภักดี หว่างจันทร์มีพื้นฐานในการทำงานดอกไม้ที่ได้เรียนรู้มาจากครอบครัว ประกอบกับเป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ จึงได้พัฒนาต่อยอดออกแบบแป้งพวง มาประดิษฐ์ในรูปเครื่องแขวนแบบต่าง ๆ แทนการใช้ดอกไม้จริงมาตกแต่งประดับประดา หน้าต่าง ทำให้งานแป้งพวงมีความสวยงามเป็นงานที่มีเอกลักษณ์ไม่เหมือนใคร

นอกจากนี้ บ้านแห่งนี้ยังเป็นที่สาธิตและจำหน่ายเครื่องหอม อาทิ น้ำปรุง ที่มีกลิ่นต่าง ๆ กว่า 10 กลิ่น อาทิ กลิ่นกุหลาบ กลิ่นโมก กลิ่นมะลิ กลิ่นการะเวก และจำหน่ายยาหอม (ส้มโอมือ) เกลือสปลา สีสั่ง น้ำอบ ที่ทำขึ้นเองอีกด้วย

2.4.3 โสมสแตย์บ้านสว่างจันทร์ ตั้งอยู่เลขที่ 60/8 หมู่ 9 แขวงจิมพลี เป็นบ้านของคุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์ เป็นบ้านไม้สองชั้น มีใต้ถุนเตี้ย ออกแบบและก่อสร้างโดยคุณไพฑูรย์ ซึ่งมีความรู้เรื่องช่างไม้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากคุณจรรยา หว่างจันทร์ ผู้เป็นบิดา โดยบริเวณด้านหน้าบ้านมีต้นไม้ที่ร่มรื่น มีบรรยากาศที่เขียวสงบ มีโต๊ะไม้สำหรับนั่งพักผ่อน ส่วนบริเวณชั้นล่างออกแบบเปิดโล่งมีมุมเคาเตอร์บาร์เล็กๆ ตั้งวางเฟอร์นิเจอร์ เตียงนอน และม้านอนยาว พร้อมทีวีและชุดสเตอริโอ มีห้องพักจำนวน 1 ห้องที่ต่อเติมไปทางด้านหลังพร้อมเครื่องปรับอากาศนอนได้ 2 คน

ห้องน้ำชั้นล่างตกแต่งด้วยกระเบื้องดินเผา ชั้นบน มีห้องพัก ขนาดเล็กจำนวน 2 ห้อง และห้องพักของเจ้าของบ้าน จำนวน 1 ห้อง ภายในบ้านตกแต่งเฟอร์นิเจอร์ในยุค 70 คล้ายบ้านในชนบทในต่างประเทศ ค่าใช้จ่ายของการเข้าพักคืนละ 1,500 บาท /ผู้พัก 3 คน คนที่เพิ่มจากนี้คิดคนละ 500 บาท รวมอาหารเช้า โดยตอนเช้าเจ้าของโฮมสเตย์แห่งนี้จะพาไปตักบาตรที่วัดจำปา และบ้านแห่งนี้เคยเป็นที่ถ่ายทำรายการโทรทัศน์หลายครั้ง อาทิ รายการฉันไปค้างคืนกับซูเปอร์รายการ รายการคู่เลิฟเดอะลอนทัวร์ รายการสารคดีท่องเที่ยวของช่อง 5

2.4.4 บ้านจ๊กสถาน ตั้งอยู่เลขที่ 60/5 หมู่ 9 แขวงจิมพลี เป็นบ้านของคุณวิภา โพธิ์ลิบ ซึ่งเป็นผู้ที่มีฝีมือในการสานทางมะพร้าวเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น เป็นจระเข้ ชุ่มตกแต่ง ตะกร้า พัด โดยบ้านแห่งนี้จะเปิดให้เข้าชมในช่วงที่มีคณะศึกษาดูงานเข้ามาเป็นกลุ่มเฉพาะ ซึ่งต้องมีการติดต่อล่วงหน้า

2.4.5 บ้านสวนหมอดี้อย ตั้งอยู่เลขที่ 16/5 หมู่ 9 แขวงจิมพลี เป็นบ้านของนางาเอก บุญต้น บุญจันทร์ ข้าราชการบำนาญกองทัพเรือและเป็นผู้วิจัยด้านทันตกรรม ที่พักอาศัยเป็นบ้านปูนสองชั้น ทรงสมัยใหม่ที่ต่อเติมจากบ้านสวนดั้งเดิม อยู่ในพื้นที่สวนขนาด 15 ไร่ ตระกูลบุญจันทร์เป็นตระกูลเก่าแก่ของพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าเช่นเดียวกัน ในอดีตสวนของหมอดี้อยจะปลูกกล้วย มะพร้าว ส้มเขียว ส้มเขียวหวาน ส่วนในปัจจุบัน ในบริเวณบ้านยังมีไม้ผลนานาชนิด ได้แก่ ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ มะพร้าวน้ำหอม มะม่วงพราหมณ์ขายเมีย พักข้าว มะม่วงหาวมะนาวโห่ มะนาวเป็นลำไฟ ต้นส้มซ่า ต้นมะกอก นอกจากนี้ มีดอกดาหลาแดง ดาหลาขาว ดาหลาชมพู และยังมีผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากของในบ้านจำหน่าย ได้แก่ สนูปักข้าว สนู้อัญชัญ สนู่มิ้น ที่มีสรรพคุณช่วยลดริ้วรอย บำรุงผิวให้เต่งตึง และยังมีน้ำพักข้าว น้ำอัญชัญ มะพร้าวน้ำหอม น้ำดอกดาหลา และผลผลิตจากสวนเช่น พักข้าว กล้วยหอม ดอกดาหลา จำหน่ายด้วย

ในบริเวณบ้านยังเก็บตุนน้ำขนาดใหญ่ ขนาด 200 ลิตร จำนวนมากที่ยังอยู่ในสภาพดี ที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตในอดีตที่ต้องใช้ตุนในการเก็บน้ำฝนและน้ำคลองก่อนมีน้ำประปาเข้ามาในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีที่เก็บเรือของครอบครัวที่มีอายุ 100 ปีขึ้นไป อีกจำนวน 10 กว่าลำ อาทิ เรือลำปั้ง ซึ่งเป็นเรือที่เคยได้รับรางวัลที่ 1 ในการประกวดแข่งขันเรือในการจัดกิจกรรมประกวดเรือที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตัวเรือมีอายุ 100 กว่าปี ในสมัยอดีต จะใช้เป็นเรือที่ไว้สำหรับขายทุเรียน โดยเรือแบบจะมีใช้งานอยู่สองที่ คือ แถวนนทบุรีเป็นเรือเกลียวสวย ไว้ใช้เก็บทุเรียน และอีกที่คือ เรือแถวบางช้าง ไว้ใช้ขายพวกพริก พริกหอม โดยจะมีป้อมขึ้นมาข้างๆ เรือ อาทิ

เรืออีแปะ ลักษณะเป็นเรือหัวตัด ใช้งานเวลาเก็บของในสวน
เรือป่าบ ไว้ใช้ทอดแห จับปลา
เรือหมู เป็นเรือขุดจากไม้ตะเคียนทั้งลำ เป็นเรือที่มีอายุเยอะ
เรือขนาดเล็ก สำหรับใช้งานคือใส่ปุ๋ยตามร่องสวน สามารถลากตามไปคลองได้
บ้านแห่งนี้ จะนำสินค้าออกมาจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่บริเวณทางเดิน
ในสวน ภายในบ้านมีนกนานาชนิด อาศัยอยู่ และพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ หากต้องการเข้าชมภายในสวน
ต้องติดต่อเจ้าของบ้านล่วงหน้า โดยอนุญาตให้บันทึกภาพได้

2.4.6 บ้านสวนคุณผู้ ตั้งอยู่เลขที่ 40 หมู่ 9 แขวงฉิมพลี เป็นบ้านของคุณสาวตรี ปัน
ประดิษฐ์ เป็นจุดที่จำหน่ายผลไม้จากสวน และขนมที่ทางบ้านได้ทำขึ้นเอง เพื่อจำหน่ายให้กับ
นักท่องเที่ยวในวันเสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ บริเวณหน้าบ้านริมทางเดินของ
นักท่องเที่ยว โดยทางเจ้าของบ้านก็มีความรู้ในเรื่องของพืชพันธุ์ในสวนของตนเอง

2.4.7 บ้านสวนริมคลอง (บ้านตระกูลทองใบ) ตั้งอยู่เลขที่ 38/1 หมู่ 9 แขวงฉิมพลี
ตลิ่งชัน ริมคลองบ้านไทร เป็นกลุ่มบ้านของเครือญาติตระกูลทองใบ ซึ่งเป็นตระกูลเก่าแก่ของพื้นที่
โดยบ้านสวนหนึ่งเป็นการต่อเติมมาจากบ้านเรือนไทยที่มีมาแต่เดิม และบางหลังปลูกสร้างเป็นบ้าน
สมัยใหม่สร้างด้วยคอนกรีต เรียงรายต่อกันจากแนวคลอง บนเนื้อที่ทั้งหมดราว 5 ไร่ มีขนาดเล็ก
สำหรับพายเรือเข้าออก มีโรงเก็บเรือ ทางเข้าบ้านด้านหลังเป็นแนวท้องร่อง แวดล้อมด้วยต้นไม้
ใหญ่ ต้นไม้หายาก ได้แก่ ต้นตะโก ต้นพลับอายุ 100 ปี ปลูกผลไม้ ได้แก่ ต้นกล้วย ต้นมะม่วง
ต้นส้มโอ

ครอบครัวในตระกูลทองใบ ที่ร่วมจำหน่ายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยว ได้แก่
บ้านคุณสมบุญ ทองใบ คุณละมุน สุขมันศักดิ์ คุณสมศักดิ์ ขำมี คุณศรีเบญจา ขำมี คุณนิภา จุลเสวก
คุณดาสวรรค์ คงชม และคุณสมพงษ์ ทองใบ โดยในวันเสาร์ อาทิตย์ ทางบ้านจะจำหน่ายสินค้าจาก
สวนและผลิตภัณฑ์แปรรูปต่าง ๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เช่น กล้วยหอม กล้วยน้ำว้า มะม่วง ชมพู
มะเหมี่ยว ทอดมัน หมี่กรอบ ขนมกล้วย และของเล่นเด็ก โดยทุกคนต่างมีอัธยาศัยไมตรี มีความรู้ที่
สามารถถ่ายทอดให้กับผู้มาเยี่ยมชมเยือนได้ นอกจากนี้ ยังมีบริการพิเศษสำหรับแขกที่ต้องการข้ามฝั่ง
ไปทางวัดจำปา โดยไม่ต้องเดินย้อนกลับไปในเส้นทางเดิม ทางบ้านทองใบก็จะมีเรือพายข้ามส่งไป
ที่วัดโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ในวันหยุดก็จะมีนักท่องเที่ยวที่มากับเรือของทัวร์ลัดมะยมมาเที่ยวชม
หลายร้อยคน

ในส่วนของกิจกรรมด้านการเรียนรู้ สัมผัสวิถีชีวิตในชุมชน ที่ผ่านมาได้มีรายการโทรทัศน์จากประเทศออสเตรเลียนำนางแบบสาววัยรุ่นที่มีชื่อเสียงเข้ามาถ่ายทำรายการที่มีเนื้อหาในเรื่องความสัมพันธ์ของครอบครัวไทยที่มีความอบอุ่น โดยมาพักค้าง 1 คืน ที่บ้านของคุณยายบุญช่วย จุลเสวก โดยคณะที่มาได้ทำกิจกรรมแบบไทยๆ เช่นการใส่บาตร การทำอาหารและขนมไทย และได้นั่งเรือพายชมคลอง สร้างความประทับใจให้กับทางทีมงานผู้ถ่ายทำเป็นอย่างยิ่ง

2.4.8 บ้านแม่จวบ เป็นบ้านของคุณยายจวบ แอบเนียม อายุ 87 ปี เลขที่ 37/1 หมู่ 9 แขวงฉิมพลี ตลิ่งชัน ริมคลองบ้านไทร ฝั่งเหนือ เป็นบ้านเรือนไทย ใต้ถุนสูงอายุกว่า 100 ปี และมีบ้านที่ปลูกสร้างเพิ่มเติมในภายหลัง มีพื้นที่ 6 ไร่ เดิมเป็นสวนส้มเขียวหวาน และละมุด และสวนกระท้อน และสวนมะกรูดตามลำดับ แต่ปัจจุบันไม่ได้ปลูกเพื่อการค้าแล้ว บริเวณสวนด้านหลังบ้านจึงมีต้นไม้หลากหลายชนิด อาทิ ต้นหมาก ต้นมะม่วง ชมพู่มะเหมี่ยว มะขาม บอน ละมุด คุณยายจวบ มีความเชี่ยวชาญเรื่องการทำงานบายศรี และยังมีฝีมือในการทำอาหารและขนมต่าง ๆ เช่นขนมปลากริม ขนมซ่อม่วง โดยสมาชิกบ้านแม่จวบจะไปสาธิตงานการทำขนมที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ปัจจุบันบ้านแม่จวบได้เปิดบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชน ทั้งแบบพักค้าง และไป-กลับ มีกิจกรรมต่าง ๆ ให้ได้เรียนรู้ อาทิ การทำอาหาร การทำขนม การตัดกระดาษทำพวงมโหตร การศึกษาพรรณไม้ โดยมีตัวอย่างกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้เด็กมาทัศนศึกษา ทั้งแบบไป-กลับ และแบบพักค้าง จำนวน 2 วัน 1 คืน โดยมีในเรื่องของการสอนปรุงอาหาร โดยให้เด็กเข้าสวนเก็บพืชผักที่เป็นเครื่องปรุงด้วยตนเอง และสอนการก่อไฟ ก่อเตาไฟ การหุงข้าว การทำกับข้าว การทำขนมไทย การจักสานทางมะพร้าว และเที่ยวชมต้นไม้ พันธุ์ไม้ในสวนหลังบ้าน

ลูกหลานบ้านแม่จวบต่างมีแนวคิดที่จะเปิดรับผู้ที่มาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยมีเฟสบุ๊ค ชื่อว่า บ้านแม่จวบ เป็นช่องทางการเผยแพร่ของบ้าน ขณะเดียวกันก็เป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูตลาดน้ำวัดจำปา และนำผลิตผลไปขายในตลาดด้วย

จากผลการศึกษาคุณค่าและทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าจะเห็นได้ว่าชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ผู้คนที่อยู่อาศัยก็เป็นคนที่อยู่อาศัยกันมาหลายชั่วอายุคน จึงมีความรอบรู้ในเรื่องราวประวัติความเป็นมาของตนเอง และบางส่วนก็มีความสามารถในเรื่องภูมิปัญญางานช่าง โดยที่สภาพพื้นที่ภายในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องยังคงมีบรรยากาศที่ร่มรื่นเงียบสงบ น้ำในคลองมีคุณภาพดี ผู้คนยังมี

มิตรไมตรี ผู้คนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติเช่นเดียวกับวิถีในอดีต การเดินทางเข้าสู่พื้นที่ก็สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวกทั้งการเดินทางด้วยรถยนต์ และทางเรือ ในส่วนของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวภายในชุมชนก็มีทั้งวัด ศาลเจ้า บ้านเรือนไทย และเรือนพื้นถิ่น ผัก ผลไม้ อาหาร เครื่องดื่มของท้องถิ่น และผลิตภัณฑ์แปรรูป ซึ่งมีคุณภาพดี และราคาไม่แพง ถ้าคลองและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดี ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความพร้อมของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวมากที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร

3. การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่ผ่านมา

ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญา แต่เนื่องจากการพัฒนาความเจริญที่เกิดขึ้นในย่านดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนเกาะศาลเจ้า ชุมชนได้ออกไปประกอบอาชีพภายนอกพื้นที่มากขึ้น วิธีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงจากการสัญจรทางน้ำเป็นทางบก ทำให้การดำเนินงานด้านวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนลดน้อยลง สภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมลง ชุมชนเกิดความเจ็บเหงา จึงมีบุคคลในชุมชนกลุ่มหนึ่งตระหนักถึงความเสื่อมถอยดังกล่าว จึงได้ลุกขึ้นมาฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้าให้ดำรงอยู่ โดยเริ่มจากการทำกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม และงานด้านวัฒนธรรม จนก่อให้เกิดแนวคิดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการดำรงรักษาวิถีชุมชนให้คงอยู่ต่อไป จึงก่อให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยวในชุมชน ทำให้ชุมชนเกาะศาลเจ้าได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีถิ่นซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านบวกและด้านลบ ซึ่งเหมาะสมที่จะมีการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าถึงการเริ่มต้น และวิธีการดำเนินงานในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยจากการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า แบ่งออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่

1. สภาพการณ์ก่อนการเกิดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง (พ.ศ. 2547-มีนาคม พ.ศ. 2553)
2. การเกิดและการเติบโตของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องระยะแรก (เมษายน พ.ศ. 2553-กันยายน พ.ศ. 2554)
3. ภาวะชะงักงันของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง (ตุลาคม พ.ศ. 2554 -กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555)

4. การฟื้นตัวของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ระยะที่ 2 (มีนาคม พ.ศ. 2555 - ปัจจุบัน)

3.1 สภาพการณ์ก่อนการเกิดการท่องเที่ยวในชุมชน (พ.ศ. 2547 - มีนาคม พ.ศ. 2553)

สภาพการณ์ที่ซบเซาและเสื่อมถอยของวิถีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเกาะศาลเจ้าที่เกิดขึ้น สร้างความรู้สึกหดหู่แก่คนในพื้นที่ที่มีความผูกพันกับถิ่นกำเนิด ทำให้ตัดสินใจเข้าไปทำงานเพื่อส่วนรวมโดยเริ่มต้นจากสิ่งใกล้ตัวและง่ายกับการลงมือทำ ได้แก่ การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และकुคคอง โดยคนในได้มีการแสวงหาความรู้และประสบการณ์เพิ่มเติมจากการเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ จนได้รับแนวคิดในการรักษาวิถีชุมชน และสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าที่ชุมชนมีให้กับคนในท้องถิ่น เกิดเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนในระยะต่อไป

3.1.1 เริ่มตระหนักรู้ และเกิดแรงบันดาลใจ คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ประธานชุมชนวัดจำปา ผู้มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้า ได้บอกเล่าถึงจุดเริ่มต้นในการทำงานว่าใน พ.ศ. 2538 ตนเองได้รับมรดกจากบิดาคือนายจรูญ หว่างจันทร์ เป็นที่ดินเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ บริเวณริมคลองบ้านไทร ข้างศาลเจ้าพ่ออู่ย้ จึงคิดปลูกบ้านทรงไทยอย่างที่ตั้งใจโดยใช้เงินที่สะสมไว้ คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ได้เป็นผู้ออกแบบบ้านเอง โดยมีพี่ชายคือคุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์ ช่วยในเรื่องการก่อสร้าง และงานไม้ ต่อมามีปัญหาเรื่องขาดงบประมาณจึงได้หยุดการก่อสร้างไปช่วงหนึ่ง และเริ่มทำต่ออีกครั้งใน พ.ศ. 2545 การก่อสร้างค่อย ๆ ทำไปทีละส่วน จนกระทั่งปลูกบ้านในส่วนเรือนหลังแรกแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2547 ตั้งชื่อบ้านหลังนี้ว่า “บ้านสองบุตรี” มีความหมายถึง บุตรสาว 2 คน คือ เด็กหญิงจุติยา หว่างจันทร์ และเด็กหญิงภาพตะวัน หว่างจันทร์ ที่คุณทวิศักดิ์ตั้งใจส่งมอบบ้านหลังนี้ให้ดูแลสืบทอดในอนาคค ไม่อยากให้บุตรทั้งสองย้ายออกไปจากชุมชนแห่งนี้ ภายหลังบ้านสองบุตรีได้ขยายต่อเติมให้มีประโยชน์ใช้สอยที่หลากหลายมากขึ้นเรื่อย ๆ

ใน พ.ศ. 2547 คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านหลังนี้ วันหนึ่งได้ขึ้นไปยืนที่หน้าต่างชั้นสองมองออกไปรอบ ๆ ชุมชน ก็รู้สึกเศร้าใจที่บ้านตนเองสวยงามน่าอยู่ แต่บรรยากาศโดยรอบมีความเงียบเหงาซบเซา ต้นไม้รกรกรัง ขาดความมีชีวิตชีวา มีขยะทิ้งบนบก และในคลอง มีคนคักจับปลาบริเวณหน้าศาลเจ้าพ่ออู่ย้เป็นประจำ และบรรยากาศของชุมชนที่เงียบเหงาไม่มีผู้คน ทำให้บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่ออู่ย้กลายเป็นพื้นที่ส่งมอบขยะพคคคคด้วย ประกอบกับช่วงก่อนหน้านั้นใน พ.ศ. 2545 คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ได้จบการศึกษาระดับปริญญาโทจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง โดยทำ

วิทยานิพนธ์ในหัวข้อแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรมวัดจำปา ทำให้มีความสนใจในเรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้าและมีความต้องการฟื้นฟูชุมชนให้ดีขึ้น โดยคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ได้มีการสืบค้นเรื่องราวของชุมชนและตระกูลหว่างจันทร์ เริ่มสอบถามผู้ใหญ่เรื่องราวของวงศ์ตระกูลว่าเป็นใคร มาจากไหน มีความเชี่ยวชาญเรื่องใดบ้าง และด้วยความมุ่งมั่นที่อยากพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์จึงตัดสินใจสมัครเข้าเป็นกรรมชุมชนวัดจำปา เมื่อ พ.ศ. 2551 ชุมชนวัดจำปา ตามความหมายขอบเขตพื้นที่ที่สำนักงานเขตตลิ่งชันกำหนดไว้ นั่นคือ พื้นที่หมู่ 5 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน บริเวณเดียวกับพื้นที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า เมื่อคุณทวีศักดิ์เข้าไปทำงานในฐานะกรรมการชุมชนก็พบว่าไม่อาจทำในสิ่งที่มุ่งหวังได้ เพราะบทบาทสำคัญและอำนาจการตัดสินใจในการดำเนินงานต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับประธานชุมชน เจริญญิก และกรรมการชุมชนผู้มีอำนาจใช้จ่ายงบประมาณได้เท่านั้น

3.1.2 เริ่มขับเคลื่อนงานฟื้นฟูชุมชนด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อม ต่อมา คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ เห็นว่าคณะกรรมการชุมชนยังไม่มีแนวการทำงานที่พัฒนาชุมชนในภาพรวมในเชิงสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์จึงเริ่มเขียนแผนพัฒนาความสะอาดร่มรื่นของชุมชนวัดจำปา โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนวัดจำปาจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับพื้นที่ชุมชนที่อยู่นอกขอบเขตชุมชนวัดจำปาตามที่สำนักงานเขตตลิ่งชันได้กำหนดไว้ ซึ่งเป็นบ้านเรือนที่อยู่ติดริมคลองอีกฝั่งหนึ่ง โดยตั้งเป็นองค์กรสองฝั่งคลอง เพื่อให้คนในชุมชนได้ทำงานทางด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกัน จากแผนงานดังกล่าวที่ได้จัดทำขึ้นก็เป็นที่มาของการจัดตั้ง ชมรมรักษ์ปลาหน้าศาล ที่ได้มีการจดทะเบียนกับ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ใน พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นชมรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม คุคลอง การฟื้นฟูสัตว์น้ำ โดยในการจัดตั้งได้มีสมาชิกจำนวน 67 คน ซึ่งเป็นชาวบ้านบริเวณสองฝั่งคลอง คือ หมู่ 5 แขวงบางระมาด และหมู่ 9 แขวงนิมพิล เขตตลิ่งชัน โดยมีพระครูสุนทรจริยาภิรมณ์ เจ้าอาวาสวัดจำปา เป็นที่ปรึกษาของชมรมกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ เช่น การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ อาทิ ปลาตะเพียน 5,000 ตัว บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย ซึ่งได้รับพันธุ์ปลาจากกรมประมง และการทำซังปลา ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ปลาได้หายไปเนื่องจากมีคนมาลากอวนในบริเวณนี้ โดยนำเอากุ้งไม่ไปไว้บริเวณตลิ่งบริเวณศาลเจ้าพ่อจ้อย เพื่อให้ปลาขนาดเล็กเข้ามาอยู่อาศัย โดยสมาชิกของกลุ่มจะเลี้ยงดูและคอยให้อาหารปลาที่เข้ามาอยู่อาศัยผลของโครงการ ภายหลังจากการทำซังปลาผ่านไป 1 เดือน มีปลาสวยเข้ามาอยู่อาศัยในซังจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมการปลูกต้นไม้และเก็บกวาดชุมชน สำหรับกิจกรรมการปลูกต้นไม้ไม่มี

ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก และทางสำนักงานเขตตลิ่งชัน ได้เข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนเป็นครั้งแรก กิจกรรมนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นในการฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้า เพราะคนที่ร่วมกันจัดตั้งไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์ต่างเข้ามาเพื่อช่วยกันทำงานด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในการทำงานสาธารณะ และงานด้านการท่องเที่ยวที่ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันนี้

ภาพที่ 16 สภาพคลองบ้านไทรด้านเหนือชุมชนเกาะศาลเจ้าเต็มไปด้วยเศษสวะ ก่อนเริ่มการฟื้นฟูชุมชน (จากการถ่ายของผู้วิจัย เมื่อ 8 ธันวาคม 2552)

3.1.3 เกิดแนวคิดจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ในการประชุมกรรมการชุมชนของเขตสำนักงานเขตตลิ่งชันครั้งหนึ่ง ใน พ.ศ. 2552 นายชนินทร์ รุ่งแสง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กรุงเทพมหานคร เสนอให้ชุมชนในพื้นที่เขตตลิ่งชันหาพื้นที่สีเขียวเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทำให้คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ เริ่มสนใจเรื่องการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นครั้งแรก หลังจากคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ได้มีโอกาสเดินทางไปที่บ้านหาดเลี้ยว จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นหมู่บ้านทอผ้า และแหล่งท่องเที่ยว เกิดความประทับใจที่คนในหมู่บ้านรักษาวัฒนธรรมของตน ได้ สัมผัสวิถีชุมชนแบบดั้งเดิม มีมิตรไมตรีที่ดีให้กับผู้มาเยี่ยมชมเยือน จึงอยากจะนำแนวคิดเช่นนี้มา ดำเนินการที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าบ้าง ดังที่คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ได้เล่าไว้ ดังนี้

...ได้ความคิดมาจากการไปศึกษางานที่ กลุ่มชุมชนหาดเลี้ยว ที่ภายในชุมชนเป็นคนภายในหมู่บ้าน เป็นแบบภายในเครือข่าย เป็นการท่องเที่ยวที่บริสุทธิ์ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ก็เริ่มจากแนวความคิดตรงนี้ เพื่อเป็นการท่องเที่ยวที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตที่ไม่กระทบกับวิถีชีวิต และยังสามารถเข้ามาเยี่ยมชมคนในหมู่บ้านมากกว่าการ ที่เป็นตลาดขาย เป็นสินค้าที่ไม่มีการพูดคุยกับผู้อื่น... (ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์, 2557)

ต่อมาช่วงกลาง พ.ศ. 2552 คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้ชักชวนคุณชวนชูจันทร์ ผู้ก่อตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมซึ่งเป็นตลาดที่ตั้งอยู่ริมคลองลัดมะยม ห่างออกไปจากชุมชนเกาะศาลเจ้า เดินทางทางเรือประมาณ 20 นาที ซึ่งเป็นผู้จัดกิจกรรมล่องเรือไหว้พระริมคลอง ให้คุณชวนนำเรือวิ่งมาที่วัดจำปา และชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยได้เริ่มทดลองนำคนมาเที่ยวชมชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นครั้งแรกในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา โดยคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ได้ชักชวนเพื่อนร่วมงานจากการทางพิเศษแห่งประเทศไทยมาร่วมทำบุญ นัดหมายล่องเรือหางยาวที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยม เก็บค่าใช้จ่ายคนละ 100 บาท ใช้เรือทั้งหมด 5 ลำ เพื่อนร่วมงานคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ 1 ลำ บุคคลทั่วไป 4 ลำ โดยจัดเที่ยวชมพระธาตุวายุวิค จำนวน 3 วัด ได้แก่ วัดสิริวัฒนาราม วัดมะกอก และวัดจำปา โดยเส้นทางเรือในครั้งนั้นล่องตามเส้นทางคลองลัดมะยม คลองวัดโพธิ์ คลองบ้านไทร คลองบางระมาด ระหว่างการเดินทางคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้บอกเล่าประวัติความเป็นมาของย่านเกาะศาลเจ้าและสถานที่ริมคลอง ภายหลังจากทำบุญถวายเทียนพรรษาที่วัดจำปาเป็นวัดสุดท้าย คณะผู้ทำบุญได้เดินเที่ยวชมชุมชนเกาะศาลเจ้า สักการะศาลเจ้าพ่อจ้อย เยี่ยมบ้านสองบุตรี ร้านกาแฟริมคลอง ซึ่งการจัดกิจกรรมครั้งนี้เป็นไปตามธรรมชาติ โดยยังไม่ได้มีการวางระบบการจัดการท่องเที่ยวแต่ประการใด

ในราวเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2552 คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้จัดทำเอกสารรายละเอียดเสนอแนวทางการจัดการฟื้นฟูทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน พยายามติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ร่วมสนับสนุน ต่อมาจึงได้พบกับคุณวรุณ สิงห์โต หัวหน้ากลุ่มงานพัฒนาการท่องเที่ยว กองการท่องเที่ยว สังกัดสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ในงานการจัดการจราจรทางน้ำ ณ ตลาดน้ำตลิ่งชัน และพบกับนายระพีพัฒน์ เกษโกศล (ผู้วิจัย) ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่กองการท่องเที่ยว ผู้ที่รับผิดชอบงานด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว ในย่านต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานคร คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้นำเสนอแผนงาน ความต้องการและแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้ผู้วิจัยได้รับทราบ

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลประวัติความเป็นมา ทรัพยากรและแนวความคิดของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ แล้วเห็นว่า คนในชุมชนมีความตั้งใจ และพื้นที่ของเกาะศาลเจ้าเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวสูง จึงได้ร่วมกันเป็นภาคีในการดำเนินงานเพื่อฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้าสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีถิ่น โดยผู้วิจัยได้ประสานกับคุณปิ่นปัทม์ นฤนาถบุญทรัพย์ คณะทำงานของคุณทยา ทีปสุวรรณ รองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในขณะนั้น ซึ่งเป็นผู้บริหารฝ่ายวิชาการของโรงเรียนศรีวิกรม์ด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง ให้ช่วยประสานงานภาคเอกชนให้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน ต่อมา กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยวและผู้วิจัยยังได้เชิญคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์และสมาชิกในชุมชนเกาะศาลเจ้าร่วมโครงการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยว โดยได้ศึกษาดูงานในย่านบางลำพู ย่านเก่าในจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดชลบุรี และคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้เข้าร่วมเป็นหนึ่งในสมาชิกที่ร่วมกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคมขึ้นเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2553 คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ จึงเป็นผู้ร่วมผู้บุกเบิกและเป็นกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคมที่ปัจจุบันเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง

3.2 การเกิดและการเติบโตของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ระยะเวลาแรก (เมษายน พ.ศ. 2553 - กันยายน พ.ศ. 2554) การสร้างความตระหนักรู้ให้กับคนในท้องถิ่นถึงคุณค่าความหมายที่ชุมชนมีอยู่ถือเป็นก้าวแรกที่น่าไปสู่ความสำเร็จในการฟื้นฟูชุมชน การที่คนในชุมชนใช้วัฒนธรรม ประเพณี ฐานทุนที่ชุมชนมีอยู่มาใช้ในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวเป็นจุดดึงดูดและสร้างความสนใจทั้งกับคนในพื้นที่และบุคคลภายนอก และมีการขยายผลไปสู่การจัดการท่องเที่ยวให้เกิดมีขึ้นท่ามกลางแนวคิด จุดมุ่งหมาย และวิธีการทำงานที่แตกต่างกัน เป็นเรื่องที่คนในชุมชนต้องมีการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อประโยชน์ของส่วนร่วม

3.2.1 การกระตุ้นเตือน และสร้างการรับรู้คุณค่าของชุมชน คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ มีความคิดที่จะหาทางกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัวและมองเห็นคุณค่าของวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเกาะศาลเจ้า และเล็งเห็นว่างานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อยเป็นงานประเพณีของชุมชนที่จัดขึ้นประจำปีต่อเนื่องมานับร้อยปี แต่ในช่วงระยะหลังเมื่อคนในชุมชนหันไปสัจจจรทางรถยนต์แทนการเดินทางทางเรือ ท่าเรือบริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อยหมดความสำคัญลง การจัดงานบวงสรวงศาลในช่วงปีหลัง ๆ มีความเงียบเหงาอย่างมาก มีเฉพาะกิจกรรมการเจริญพุทธมนต์ การบวงสรวงศาล การเล่นละครถวายเท่านั้น ชาวชุมชนที่มาร่วมงานก็ลดจำนวนลงทุกปี คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ จึงเป็นแม่งาน

ในการจัดงานประเพณีบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออุ้ย ในวันที่ 24-25 เมษายน พ.ศ. 2553 เพื่ออนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของท้องถิ่น และมีเจตนาที่จะใช้กิจกรรมนี้เป็นเครื่องมือกระตุ้นให้คน ในชุมชนเกาะศาลเจ้าได้ตื่นตัว มองเห็นสิ่งที่มีคุณค่าอยู่ภายใน และต้องการเผยแพร่เรื่องราวของดีใน ชุมชนให้คนทั่วไปได้รับรู้ โดยจัดกิจกรรมเสริมในงานประเพณี ได้แก่ การนำเสนองานด้าน ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ของท้องถิ่นให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ภายใต้ชื่อกิจกรรม “สัมผัสงานศิลป์ ชิมขนม ชมวัด” อาทิ การสาธิตทางภูมิปัญญาของชุมชน การทำขนมไทย ทองหยิบทองหยอด การตั้ง ฉัตรเบญจา การจัดโต๊ะหมู่บูชาที่วางเศียรครุ การแทงหยวกประกอบเป็นทรงเบญจา การบรรยาย ประวัติความเป็นมาของชุมชน การเปิดให้ชมร้านกังวานพาณิชย์ การเดินชมบ้านเพาะพันธุ์ต้นไม้ และได้การเปิดบ้านของตนเอง คือ “บ้านสองบุตรี” ให้คนเข้าเยี่ยมชมเป็นครั้งแรก ขณะเดียวกัน ชาวบ้านในชุมชนเกาะศาลเจ้าก็นำอาหาร ขนมที่ทำขึ้นเอง มาจำหน่ายให้กับผู้มาร่วมงาน อาทิ ข้าว เกรียบหม้อ ลูกชิ้นปิ้ง ขนมเบื้อง ฉนวน ขนมเบื้องไทย ขนมใส่ไส้ กล้วยทอด ไข่กรอกปลาเนม ซึ่งขาย ของทั้งหมดภายในครึ่งวัน

ภาพที่ 17 บรรยากาศการจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออุ้ย พ.ศ. 2553 ร่วมกับกิจกรรม

“สัมผัสงานศิลป์ ชิมขนม ชมวัด”

(ก) การสาธิตการทำขนมไทย

(ข) ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงาน

(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 24 เมษายน 2553)

การจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออุ้ยในครั้งนั้น ได้รับความร่วมมือจากสำนักวัฒนธรรมกีฬา และการท่องเที่ยว คอยให้คำปรึกษา จัดทำนิทรรศการ ประชาสัมพันธ์งาน และจัดกิจกรรมนำสมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคมและสื่อมวลชน จำนวน 100 คน นั่งรถบัส รถตู้ และรถยนต์ส่วนตัวมาเยี่ยมชมงาน และได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชนโดยห้างเซ็นทรัล สาขาปิ่นเกล้า ที่จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์งานติดตั้งตามถนนบรมราชชนนี ถนนพุทธมณฑลสาย 1 และสนับสนุนงบประมาณจัดกิจกรรมอนุรักษ์ภูมิปัญญา เป็นเงิน 15,000 บาท ในงานนี้ และคุณชวน ชูจันทร์ จากตลาดน้ำคลองลัดมะยม ได้จัดเรื่อนำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมงาน จำนวน 2 ลำ กว่า 40 คน ผลตอบรับจากผู้เยี่ยมชมงานทั้งหมดให้ความสนใจสถานที่ เรื่องราว พิธีกรรม ภูมิปัญญา และสภาพแวดล้อมของชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นอย่างมาก มีความประทับใจ กล่าวชื่นชมการจัดงานครั้งนี้ ต้องการให้มีกิจกรรมเช่นนี้อีก โดยเฉพาะคุณชวน ชูจันทร์ ได้ให้ความสนใจกิจกรรมทุกอย่างเป็นอย่างมากสื่อมวลชนเริ่มเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้าออกไปให้เป็นที่รู้จักทางสื่อ และมีการเผยแพร่ทางสังคมออนไลน์จากผู้มาเยี่ยมชมงานด้วยอีกทางหนึ่ง การจัดงานในครั้งนี้ทำให้คนในชุมชนต่างเห็นถึงความเป็นไปได้ในการทำการท่องเที่ยวในชุมชนขึ้นมา

3.2.2 เริ่มต้นจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า ภายหลังจากงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออุ้ยประจำ พ.ศ. 2553 ผ่านพ้นไปด้วยความสำเร็จ คุณชวน ชูจันทร์ ขอให้คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ เปิดบ้านสองบุตรีให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเป็นประจำ ในวันเสาร์-อาทิตย์ โดยทางตลาดน้ำคลองลัดมะยมจะจัดเรื่อนำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเป็นประจำ ซึ่งในสัปดาห์ต่อมาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2553 ได้มีนักท่องเที่ยวนั่งเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมมาเยี่ยมชมศาลเจ้าพ่ออุ้ย บ้านสองบุตรี ร้านกาแฟริมคลอง และเดินต่อเนื่องไปถึงวัดจำปา ถือเป็นจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นครั้งแรก ขณะเดียวกันประธานชุมชนวัดจำปาในขณะนั้น คือคุณศรีบุญ แต่ตระกูล เห็นว่ามีผู้ นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออุ้ยเป็นจำนวนมาก จึงอยากทำการท่องเที่ยวบ้าง จึงชักชวนคนในชุมชนทำตลาดขายของ ใช้ชื่อว่า “เทศกาลขนมหวาน อาหารคาว ครั้งที่ 1” เพื่อจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่มที่บริเวณลานสาธารณะของชุมชน มีผู้ค้าประมาณ 10 ราย การตั้งโต๊ะ เก้าอี้ ชู่มจำหน่ายสินค้า ติดป้ายประกาศรอบชุมชน โดยเน้นการจำหน่ายสินค้า ไม่ได้นำเสนอเรื่องราวคุณค่าของชุมชนเกาะศาลเจ้าแต่ประการใด เหตุการณ์นี้ทำให้คุณทวีศักดิ์ และคนในชุมชนบางส่วนมีความกังวลใจที่เกิดการท่องเที่ยวที่เน้นเป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นหลักเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการอนุรักษ์งานศิลปวัฒนธรรม หรือการฟื้นฟูชุมชนอย่างเหมาะสม หากปล่อยให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างไร้ทิศทาง

จะส่งผลเสียต่อชุมชนเกาะศาลเจ้า จึงได้หารือกับผู้วิจัยและชาวบ้านบางส่วน ซึ่งมีความเห็นร่วมกันว่า ควรจะหยุดพักเรื่องการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าไว้ก่อน จนกว่าคนในชุมชนจะเข้าใจการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่ยั่งยืนมากกว่านี้ จากนั้นจึงแจ้งต่อคุณชวน ชูจันทร์ว่าขอปิดบ้านสองนุตรีเป็นการชั่วคราวก่อน แต่นักท่องเที่ยวสามารถมาเยี่ยมชมงานเทศกาลขนมหวาน อาหารควาได้ แต่ในสัปดาห์ต่อมาคุณชวน ชูจันทร์ไม่จัดเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมนำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า เนื่องจากเห็นว่าขาดจุดดึงดูดที่น่าสนใจอย่างบ้านสองนุตรี และไม่มีผู้ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชน ทำให้กิจกรรมการค้าของกลุ่มประชาชนชุมชนวัดจำปาต้องยุติลงในช่วงอีก 3 สัปดาห์ถัดมา

แม้ในช่วงเวลาดังกล่าวจะไม่มีการจัดเรือบริการนักท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมมายังชุมชนเกาะศาลเจ้า แต่ก็มีสื่อมวลชนติดต่อเข้ามาถ่ายทำรายการเผยแพร่จำนวนมาก อาทิ รายการค้างคืนกับซูเปอร์ทางช่อง 3 รายการดิคมันส์ ทางเคเบิลทีวี สารคดีของสถานโทรทัศน์ไทยทีวี หนังสือพิมพ์มติชน หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ นิตยสารสกุลไทย สารคดีจากโทรทัศน์ฮ่องกง ทำให้การจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้ายังคงมีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง มีการเรียนรู้และพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

3.2.3 เปิดบ้านสองนุตรีเป็นแหล่งเรียนรู้ จากการที่คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้มีโอกาสเสริมสร้างประสบการณ์ เพิ่มพูนความรู้ ด้วยเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ด้วยตนเอง และร่วมศึกษาดูงานกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว เรื่องของการอนุรักษ์อาคารโบราณ การทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ที่ตลาดท่าหลวง ริมน้ำจันทบูรณ การศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อนำมาสร้างกิจกรรมที่น้ำตกพร้าว และการดูงานการฟื้นฟูชุมชนที่ถนนปากแพรก การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่บ้านหนองขาว การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่พิพิธภัณฑ์ช่องเขาขาด รวมถึงการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้ต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ จึงมีความคิดต่อการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นความสุขในชีวิต มากกว่าการแสวงหารายได้ โดยกล่าวว่า “ผมมีความตั้งใจในการทำการท่องเที่ยวโดยไม่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตัวเอง และต้องการให้สะท้อนเห็นความเป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน ในลักษณะญาติพี่น้อง” ด้วยแนวคิดเช่นนี้คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ จึงได้ออกแบบบ้านและการใช้สอยประโยชน์บริเวณต่าง ๆ รอบตัวบ้าน ประกอบด้วย

1. ชุมประดูทางเข้าบ้าน โดยได้แรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมชุมชนทางเข้าวัดจำปา

2. บริเวณลานหน้าบ้านเป็นพื้นที่บริการอาหาร เครื่องดื่ม
3. ส่วนภายในตัวบ้านมีการบอกเล่าประวัติความเป็นมา เรื่องราวของชุมชน มีมุมจัดวางสินค้าที่จำหน่ายที่ชัดเจน สอดคล้องกัน ไม่ว่าจะเป็นขนม ของเล่น ของที่ระลึก และจัดมุมรับประทานอาหารของไทยเป็นมุมสำหรับถ่ายรูป และส่วนบ้านด้านหลังเป็นห้องเรียนจำลองของการศึกษาในยุคอดีต
4. ชั้นบนของบ้านเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ตั้งรูปภาพหลวงปู่เหือก และเศียรครูโขน ได้แก่ ฤาษีหน้าวัว พระปัญสิงขร พระประคนธรรพ พระวิสุกรรม พระคณิศร์ พระพิราพ และถุ่ของพระราชทานในคราวน้ำท่วมที่ผ่านมา
5. ชานชั้นบน เป็นจุดชมวิวมุมสูงบรรยากาศคลอง บางครั้งจัดเป็นมุมสาธิตเป็นที่สนทนา รวมถึงที่รับประทานอาหารของผู้เยี่ยมชมเป็นหมู่คณะ
6. พื้นที่ส่วนต่อขยายของบ้าน ชั้นบน ติดตั้งบานประตูแกะสลัก ชูศรีรับแขก ย้อนยุคที่ใช้เป็นมุมถ่ายรูปได้ และมีพื้นที่ขนาดเล็กสำหรับการเสวนาพูดคุย และสาธิตงาน
7. พื้นที่นอกบ้าน ด้านติดคลองใช้ทำพื้นที่สาธิตทางการเกษตร เช่น การปลูกข้าว พื้นที่ด้านตะวันตกก็เป็นต้นไม้ในพื้นดิน

ภาพที่ 18 เศียรครูบนชั้นสองของบ้านสองบุตรี และการสร้างบรรยากาศแบบไทยที่น่าอบอุ่น
 (ก) เศียรครูที่เจ้าของบ้านนับถือ (ข) ชุดสำหรับสังกะสีที่สื่อถึงวิถีชีวิตในอดีต
 (จากการถ่ายโดยคุณสร้อยสรวง แสนสุรศิลป์ เมื่อ 18 เมษายน 2556)

ในด้านการกิจกรรมต้อนรับผู้มาเยี่ยมชมเยือน คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ จะออกมากล่าวต้อนรับที่วัดจำปา และจะพาไปสักการะหลวงพ่อ โชคดี แนะนำให้ทำบุญ และอธิบายประวัติวัดและรูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ลายปูนปั้น เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง พระพุทธรูปในวิหารคด ระเบียงเคลือบรูปต่าง ๆ และชมรูปปูนปั้นตะเม่คาบปลา เจดีย์บรรจุอัฐิหลวงพ่อเผือก และให้ทัศนะกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวัสดุในการซ่อมแซมวัด เมื่อเข้าสู่พื้นที่ตอนในชุมชนเกาะศาลเจ้า ก็จะแนะนำตัวเอง แจงวัตถุประสงค์ ความตั้งใจในการฟื้นฟูชุมชน การท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชน และสร้างความเข้าใจในรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชน จากนั้นจะเริ่มแนะนำศาลเจ้าพ่อจ้อย ประวัตินามของชุมชนเกาะศาลเจ้า ทำเรือ คลองบางระมาด คลองบ้านไทร ร้านค้าเก่าแก่งวานพานิชย์ และร้านตัดผม เมื่อเดินเข้าสู่ในบ้านสองบุตรี จะแนะนำประวัติของตระกูลหว่างจันทร์ วิถีชีวิตในอดีต และเรื่องราวสำคัญในชุมชน เล่าเรื่องสิ่งของที่ประดับตั้งวางในบ้าน ได้แก่ ภาพเหมือนของคุณลุงสมบุญ สว่างจันทร์ ศิลปินผู้มีชื่อเสียงด้านวาดภาพ ชุดชั้นลงหิน จากนั้นจะพาขึ้นไปชมบนบ้าน ได้แก่ เศียรครุ โจน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้าน ชมธงและธงพระราชทานสิ่งของจากพระบรมวงศานุวงศ์เมื่อคราวเกิดน้ำท่วม จากนั้นจะเป็นช่วงเวลาชมบ้านอย่างอิสระ

3.2.4 ชุมชนเกาะศาลเจ้ากับการเปิดรับการท่องเที่ยวทางเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมในระยะต่อมา ชุมชนเกาะศาลเจ้าได้เปิดรับนักท่องเที่ยวอีกครั้งหนึ่งในช่วงต้น พ.ศ. 2554 หลังจากที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าได้ทำงานร่วมกับชุมชนตลาดน้ำคลองลัดมะยมจนได้รับรางวัลชมเชยในการประกวดการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน ตามแนวพระราชดำริ ประจำปี พ.ศ. 2553 จากดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ประธานคณะกรรมการจัดงาน เมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2554 โดยเรือได้นำนักท่องเที่ยวมาขึ้นที่ท่าเรือศาลเจ้าพ่อจ้อย เข้าเยี่ยมชมบ้านสองบุตรีของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ซึ่งได้มีการพัฒนารูปแบบในการนำเสนอเรื่องราวของวิถีชุมชนและเริ่มมีการนำสินค้า ได้แก่ ขนม ลูกอม ของเล่นย้อนยุค ภายในบ้าน โดยได้เชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับพื้นที่ต่อเนื่องของชุมชนเกาะศาลเจ้าในฝั่งหมู่ 9 แขวงจิมพลี โดยในครั้งนี้ ได้มีจุดแวะท่องเที่ยวเพิ่มเติมมากขึ้นจากครั้งเริ่มต้น โดยเรือจะไปรอรับบริเวณท่าเรือฝั่งตรงข้ามวัดจำปา หรือบริเวณวัดจำปา ใช้เวลาเยี่ยมชมราว 45 นาที โดยผู้จัดการเดินเรือไม่ได้มีการสนับสนุนค่าตอบแทนหรือค่าบริการที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าแต่อย่างใด โดยทางชุมชนก็ไม่ได้เก็บค่าใช้จ่ายใดในการเที่ยวชมของนักท่องเที่ยว โดยรายได้เกิดจากการจำหน่ายสินค้าของชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวเท่านั้น

3.2.5 เกิดกลุ่มท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อเกิดการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชนเกาะศาลเจ้าคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้เผยแพร่แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวไปโดยหาแนวร่วมในการทำงานที่มีแนวคิดเน้นในเรื่องของการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม โดยมองความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจเป็นเรื่องรองลงมา โดยเริ่มจากกลุ่มเครือญาติ และคนสนิทให้พัฒนาบ้านเรือน มีความเป็นระเบียบขึ้น ดูว่ามีสิ่งใดที่น่าสนใจ ไม่นั่นก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างเพิ่มเติม แต่ให้ความสำคัญกับความกลมกลืนกับวิถีดั้งเดิมและสภาพแวดล้อมเสียก่อน จึงค่อยเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม โดยได้ชวนกลุ่มญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่มีความเห็นสอดคล้องกัน เข้ามารวมกลุ่มทางการท่องเที่ยว โดยสมาชิกในกลุ่มเครือญาติจะใช้ชื่อเรียกบ้านของพี่น้อง “บ้านสว่างจันทร์” ได้แก่ คุณสาขันธ์ หว่างจันทร์ คุณวันชัย หว่างจันทร์ คุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์ คุณภักดี หว่างจันทร์ คุณวิจิตรา แสงสมเรือง คุณปราณีต ดิษฐ์ปัญญา คุณอารีย์ ยมะคุปต์ และเพื่อนบ้าน ได้แก่ บ้านตระกูลทองใบ บ้านคุณสาวิตรี ปั้นประดิษฐ์ ร้านกาแฟคุณสาลินี มัณฑะวงษ์ การรวมกลุ่มกันเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ เน้นการนำเสนอบ้านและวิถีชีวิต และสินค้าที่ขึ้นทำเอง และผลิตภัณฑ์จากสวนให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาสัมผัส ทางกลุ่มให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาความสะอาด การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญา และการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ประกอบกับคุณชวน ชูจันทร์ ต้องการให้มีการเดินเที่ยวไปตามบ้านเรือนในชุมชนเพิ่มมากขึ้นจากเดิม และแนะนำให้ทำบ้านโฮมสเตย์ด้วย คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ จึงได้วางแผนพัฒนาเส้นทางเดินเท้าเยี่ยมชม เริ่มจากบ้านสองบุตรฝั่งชุมชนเกาะศาลเจ้า ข้ามคลองไปพื้นที่ต่อเนื่องที่ร้านกาแฟ กลุ่มบ้านสว่างจันทร์ เดินผ่านบรรยากาศสวนร่มรื่น ในพื้นที่หมู่ 9 วะะอุดหนุนสินค้าบริเวณบ้านของชาวชุมชนตระกูลทองใบ และลงเรือข้ามไปวัดจำปา

เป็นที่น่าสังเกตว่า การรวมกลุ่มในการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าในครั้งนี้ ไม่ได้มีการจัดตั้งกลุ่ม องค์กรหรือจดทะเบียนกับหน่วยงานทางราชการอย่างเป็นทางการ แต่เป็นการรวมตัวอย่างไม่เป็นทางการของสมาชิกในชุมชนที่มีความคุ้นเคยกัน และมีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เมื่อมีเรื่องใดที่ต้องการบอกกล่าวก็จะไปพบปะพูดคุยด้วยตนเอง บางกรณีก็นัดหารือกันเป็นกลุ่มใหญ่เป็นกรณีไป ไม่ได้กำหนดวาระการประชุมแบบตายตัว เนื้อหาของการสนทนาจะเป็นเรื่องการแข่งขันกิจกรรมของคณะบุคคลที่จะมาท่องเที่ยวหรือมีสื่อมาทำข่าว การดูแลบ้านเรือน การรักษาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาความรู้ การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ และ

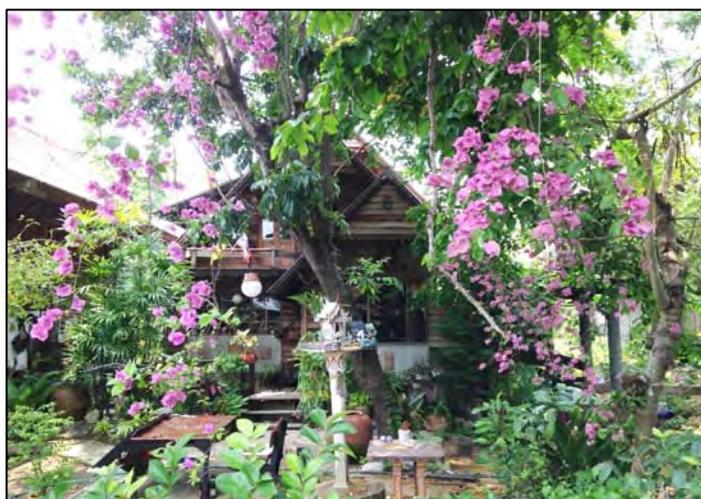
การประเมินผลกิจกรรมที่ผ่านพ้นไปว่ามีสิ่งใดต้องแก้ไข ปรับปรุง โดยได้สมาชิกในกลุ่มแต่ละบ้าน มีภารกิจ ความรับผิดชอบ ดังนี้

บ้านที่เป็นจุดหลักที่นักท่องเที่ยวแวะเยี่ยมชมบ้านสองบุตรี (คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์) การสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม วิทยากรบรรยายหลัก สาธิตภูมิปัญญา แหวงหวก จัดเตรียมสถานที่ ประสานงานจัดเลี้ยงอาหารคณะที่มาดูงาน ดูแลความสะดวกความเป็นระเบียบของบ้าน ศาลเจ้าพ่อจ้อย, การเผยแพร่เรื่องราวของชุมชน และงานทางภูมิปัญญาของชุมชนต่อบุคคลภายนอก การสร้างเครือข่ายการทำงานกับกลุ่ม และหน่วยงานภายนอก

บ้านโฮมสเตย์ (คุณวันชัย หว่างจันทร์) เปิดบริการโฮมสเตย์ ตกแต่งภูมิทัศน์หน้าบ้านให้มีความร่มรื่นเป็นจุดถ่ายภาพ ดูแลความสะดวกในบ้านและบริเวณบ้าน (ปัจจุบันงดบริการ) แนะนำเส้นทางการเดินเที่ยวในชุมชน บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

บ้านโฮมสเตย์ (บ้านคุณสายันต์ หว่างจันทร์) เปิดบริการโฮมสเตย์ ตกแต่งภูมิทัศน์หน้าบ้านให้มีความร่มรื่น ตกแต่งน้ำพุ ดูแลความสะดวกในบ้าน และบริเวณบ้าน (ปัจจุบันงดบริการ) บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

บ้านโฮมสเตย์ (บ้านคุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์) แนะนำการชมบ้านไม้ที่มีการตกแต่งสวยงาม เปิดบริการโฮมสเตย์ ดูแลความสะดวกในบ้านและบริเวณบ้าน ตกแต่งบรรยากาศภูมิทัศน์หน้าบ้านให้มีความร่มรื่น บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ร่วมเผยแพร่งานภูมิปัญญาการแทงหยวกสู่สาธารณะ

ภาพที่ 19 บ้านโฮมสเตย์ไม้แบบชนบทของคุณไพฑูรย์ สว่างจันทร์

(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2558)

บ้านจักสาน (คุณวิภา โพธิ์ลิบ) สาธิตการจักสานทางมะพร้าวเป็นตระกร้า ชும்ประจูดรูปสัตว์ต่าง ๆ บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (สำหรับผู้ที่มาดูงานเป็นหมู่คณะที่มีการติดต่อล่วงหน้า)

บ้านสวนคุณตุ้ (คุณสาวิตรี ปั้นประดิษฐ์) จำหน่ายอาหารแปรรูป และขนมไทย อาทิ ขนมกล้วย ขนมใส่ไส้ มะม่วงดอง น้ำมะพร้าว แนะนำเส้นทางการเดินท่องเที่ยวในชุมชน บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

บ้านสวนริมคลอง (กลุ่มตระกูลทองใบ) จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่บ้าน ได้แก่ หน่อกะทิ หน่กรอบ น้ำมะพร้าว น้ำพริกข้าว ผลไม้ อาทิ ชมพู่มะเหมี่ยว มะม่วง รวมทั้งผลไม้ที่มาจากเครือข่ายภายนอกชุมชน แนะนำประวัติชุมชน บริการพาเรือไปส่งที่ฝั่งวัดโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

บ้านเครือข่ายตระกูลหว่างจันทร์ ที่ร่วมดำเนินการต้อนรับนักท่องเที่ยว **บ้านเครื่องหอม (คุณภักดี หว่างจันทร์)** แนะนำข้อมูลเส้นทางการเที่ยวชมชุมชน สนับสนุนงานการทำดอกไม้ประกอบงานแหงหยวกในงานสำคัญต่าง ๆ ตกแต่งภูมิทัศน์หน้าบ้านให้มีความร่มรื่น ดูแลความสะอาดในบ้าน และบริเวณบ้าน

(ก)

(ข)

ภาพที่ 20 เครื่องแขวนที่ทำจากแป้งพวงฝีมือคุณภักดี หว่างจันทร์ และนำไปแสดงผลงานในงานตลาดน้ำวิถีไทยคลองผดุงกรุงเกษม

(ก) แป้งพวง

(ข) การแสดงผลงานจากแป้งพวง

(จากการถ่ายของผู้วิจัย เมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2558)

บ้านทำอาหาร (คุณวิจิตรฯ แสงสมเรือง คุณปราณีต ดิษฐ์ปัญญา คุณอารีย์ ยมะคุปต์) เป็นบ้านที่ปรุงอาหารทั้งคาว หวาน เพื่อต้อนรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาดูงานเป็นการ เฉพาะ ดูแลความสะอาดในบ้าน และบริเวณบ้าน แนะนำเส้นทางการเดินเที่ยวในชุมชน (สำหรับผู้ ที่มาดูงานเป็นหมู่คณะที่มีการติดต่อล่วงหน้า)

3.2.6. การสร้างสรรค์ พัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้

เนื่องด้วย ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีความโดดเด่นเรื่องวิถีชุมชนที่คงอัตลักษณ์ ความเป็นไทย และมีสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติที่ดี เหมาะสมต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ ทางสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร และเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคมจึงได้แนะนำและเชิญชวนให้กลุ่ม สมาชิกที่ทำเรื่องของการท่องเที่ยว การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการฟื้นฟูชุมชนให้นำผู้สนใจด้าน การฟื้นฟูชุมชนเข้ามาทัศนศึกษาที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าอย่างต่อเนื่อง อาทิ ประสานงานกับฝ่ายพัฒนา ชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตหนองจอกเชิญคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์บรรยายเผยแพร่ แนวความคิดในการการใช้การท่องเที่ยวสนับสนุนการทำงานฟื้นฟูชุมชนให้กับกลุ่มประชาชน ตลาดเก่าหนองจอก ที่โรงเรียนกงลิบฮั่วเคี้ยว เขตหนองจอก และมีการจัดกลุ่มชุมชนในตลาดเก่า หนองจอกให้ไปศึกษาดูงานที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า เพื่อนำความรู้ไปฟื้นฟูท้องถิ่นของตน กิจกรรมการ ดูงาน รวมเวลาประมาณ 2 ชั่วโมง 30 นาที ประกอบด้วย

1. การนำชมศาสนสถาน ชมวัดจำปา การสักการะหลวงพ่อโชคดี แนะนำ ให้ทำบุญ และอธิบายประวัติวัดและรูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ลายปูนปั้น เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง พระพุทธรูปในวิหารคด กระเบื้องเคลือบรูปต่าง ๆ และชมปูนปั้นตะเข้คาบปลา เจดีย์บรรจุอัฐิ หลวงปู่เผือก และให้ทัศนะกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวัสดุในการซ่อมแซมวัด
2. การสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องราวความเชื่อของชุมชน ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อจ้อย
3. การบรรยายสรุปประวัติความเป็นมาของชุมชน
4. การสนทนากันในเนื้อหาเกี่ยวกับการฟื้นฟูชุมชน การพัฒนาการ
ท่องเที่ยวในชุมชน
5. การสาธิตภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดได้แก่ การแทงหยวก
6. การเยี่ยมชมสิ่งของภายในบ้าน และบนบ้าน ได้แก่ เสียรครุโจน และสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้าน ชมธงและธงพระราชทานสิ่งของจากพระบรมวงศานุวงศ์เมื่อคราวเกิดน้ำท่วม

7. การเดินศึกษาชุมชน ได้แก่ ร้านกาแฟ และเดินชมบรรยากาศพื้นที่สีเขียว และชมบ้านเรือนในบ้านเรือนในสวน ได้แก่ บ้านของคุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์ และบ้านตระกูลทอง ใบนอกจากนี้ คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ยังได้รับเชิญไปเผยแพร่เรื่องการฟื้นฟูชุมชน และงานแต่งหยวกในที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ อาทิ งานประเพณีที่วัดหนังราชวรวิหาร งานสาธิตภูมิปัญญาของชมรมพิพิธสยาม ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร งานประเพณีศาลเจ้าพ่อหนุ บางลำพู งานอบรมบุคคลากรทางการท่องเที่ยวของกรุงเทพมหานคร ถือเป็นการทำงานเชิงรุกเพื่อเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้า และยังเป็นการเสริมสร้างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวด้วยอีกทางหนึ่ง

3.2.7 การเกิดขึ้นของตลาดน้ำวัดจำปา ใน พ.ศ. 2554

ภายหลังที่กลุ่มจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่นำโดยคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้เริ่มฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมและจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ต่อเนื่องจนประสบความสำเร็จ จึงมีการรวมตัวของคนในชุมชนกับทางวัดจำปาและหน่วยงานด้านการศึกษาในพื้นที่เพื่อจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบตลาดขายสินค้า ทำให้เกิดการก่อตั้งตลาดน้ำวัดจำปาขึ้น เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2554 โดยพระครูสุนทรจริยาภิรม เจ้าอาวาสวัดจำปา ที่มีแนวคิดเรื่องการสร้างรายได้จากการค้าขายสินค้า ผลิตภัณฑ์ของชุมชน ซึ่งมีการตั้งคณะกรรมการตลาดน้ำวัดจำปาเพื่อกำหนดการพัฒนาตลาดน้ำขึ้น ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัดจำปา ประธานชุมชนวัดจำปา รองประธานชุมชนวัดจำปา และคณะกรรมการชุมชนวัดจำปา และคุณวรรณรา บุญยืน ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกชุมชนอดีตข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งหมด 9 คน

ตลาดน้ำวัดจำปาดังอยู่ในพื้นที่ด้านหลังของสถานที่ก่อสร้างพระอุโบสถใหม่ ดัดคลองบางระมาดขนาดเนื้อที่ 5 ไร่ ในการก่อสร้างนั้นทางวัดจำปาเป็นผู้ดำเนินการกำหนดพื้นที่ร้านละ 2 เมตร ไม่ค่อยมีริมเงาของต้นไม้ โดยไม่ได้มีเกณฑ์การคัดเลือกผู้ขายสินค้า มีร้านที่จำหน่ายสินค้าทั้งหมด จำนวน 104 ร้าน เป็นคนในชุมชนประมาณ 20 ร้าน นอกจากนั้นเป็นบุคคลภายนอกชุมชน เวลาเปิดตลาดตั้งแต่วันที่ 08.00 – 16.00 น. สินค้าที่จำหน่าย ประกอบด้วยอาหารคาว เช่น ส้มตำ ไก่ย่าง ปลาเผา อาหารปิ้งย่าง ก๋วยเตี๋ยว เครื่องดื่ม ผลไม้ เสื้อผ้า การค้าขายในช่วงแรกได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก หลังจากนั้นเพียง 2 เดือน ก็เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ใน พ.ศ. 2554 ทำให้ต้องหยุดการค้าไป

...ตอนที่ท่าตลาดหลวงพ่อเจ้าอาวาสท่านเป็นคนคิด กรรมการที่ทำก็มีประธานชุมชน รองประธาน แล้วก็กรรมการชุมชนอีก 5 คน มีท่านเจ้าอาวาสด้วย ตอนนั้นมีรายขายของอยู่ 104 ร้าน ขายผลไม้ก็ฟรุ๊ตของฝาก อาหาร ของปิ้งย่าง ส้มตำ เสื้อผ้า มีการเสียด่าจ๋องลื้อก ลื้อกละ 3,000 บาท เก็บค่าบำรุงอีก 20 บาท ตอนนั้นบรรยากาศดีมาก ที่โล่ง หลังคาสูง โปรงสบาย เวลาขายมีแบ่ง โชนอาหาร มีโชนต้นไม้ด้านหน้า มีที่จอดรถตรงกลาง ปลูกต้นไม้ ลาดยางมะตอย ต่อมาน้ำท่วมก็ปิดไป... (วรรณรา บุญยืน, 2558)

อย่างไรก็ตาม การเกิดน้ำท่วมในปลาย พ.ศ. 2554 ก่อให้เกิดภาวะชะงักงันของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะสาละเจ้าไประยะหนึ่ง

3.3 ภาวะชะงักงันของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะสาละเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง (ตุลาคม พ.ศ. 2554 - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555)

การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะสาละเจ้าซึ่งเริ่มได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเริ่มเป็นที่รู้จักและได้รับการเผยแพร่จากสื่อมวลชนจำนวนมาก ได้ประสบกับภาวะชะงักงันจากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ของประเทศไทย ในช่วงปลาย พ.ศ. 2554 เพราะระหว่างน้ำท่วมและภายหลังน้ำท่วมได้เกิดความเสียหายกับทรัพย์สินและความเป็นอยู่อยู่กับชุมชนเกาะสาละเจ้าเป็นเวลากว่า 6 เดือน ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ยากลำบากของชุมชนเกาะสาละเจ้า

ในช่วงปลาย พ.ศ. 2554 เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพฯ และจังหวัดภาคกลางตั้งแต่ นครสวรรค์ ลพบุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพมหานคร รวมถึงพื้นที่เขตดลิ่งชัน น้ำไหลบ่าเข้าท่วมพื้นที่ชุมชนเกาะสาละเจ้า เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2554 ได้ป่าล้นเข้าท่วมทั้งพื้นที่ดลิ่งชัน บางแค ทวีวัฒนา บางกอกน้อย เส้นทางสัญจรทางบกได้ถูกตัดขาดรถยนต์ขนาดเล็กทั่วไปไม่สามารถวิ่งได้ รถที่วิ่งได้ ได้แก่ รถสิบล้อของทหารขนาดใหญ่ที่วิ่งช่วยเหลือประชาชนเท่านั้น ส่วนการสัญจรทางเรือ ก็เป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากเรือติดสะพาน ไม่สามารถลอดผ่านสะพานได้ ชุมชนเกาะสาละเจ้าก็ถูกตัดขาดจากโลกภายนอก ระดับน้ำที่ท่วมสูงสุดเมื่อยืนอยู่บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย ระดับน้ำสูงราว 1 เมตร เท่าระดับเอว และเข้าท่วมในตัวบ้านของคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์สถานที่ท่องเที่ยวทุกแห่งในชุมชน ขาดแคลนอาหาร น้ำดื่ม สถานที่ขับถ่าย ชาวเกาะสาละเจ้าและชาวคลองบางระมาดได้นำเรือที่เก็บรักษาไว้มาใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง โดยคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ได้ดำเนินการประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อ

ช่วยเหลือ ทั้งเรื่องข่าวสารอาหารแห้งและของใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีพ อาทิ มูลนิธิเพื่อนพึ่ง(ภา)
 ยามยาก กองทัพบก กรุงเทพมหานคร และมีเหตุการณ์สำคัญ คือ เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2554
 พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชทินนิตดา มาตุ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่และ
 อาสาสมัครมูลนิธิธิดาสาเพื่อนพึ่ง (ภาฯ) ยามยาก ได้เสด็จนำถุงพระราชทานช่วยเหลือผู้ประสบภัยมา
 ประทานให้กับชาวเกาะศาลเจ้าที่บริเวณแยกริมคลองหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย สร้างความปลาบปลื้มยินดี
 ให้กับประชาชนเป็นอย่างมาก โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าและชาวบ้านริมคลองบางระมาดได้พาย
 เรือมารอรับเสด็จเป็นจำนวนกว่า 100 ลำ เข้าแถวยาวเหยียดเต็มทั่วลำคลองเหมือนภาพอดีตเมื่อ 50
 ปีก่อน ซึ่งเป็นภาพที่หาดูได้ยากยิ่ง จนพระองค์เจ้าโสมสวลี ฯ รับสั่งว่า “ ที่นี่เป็นตลาดน้ำโบราณ
 หรืออย่างไร ” สถานะน้ำท่วมได้กลับเข้าสู่สภาวะปกติ น้ำลดระดับลง เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน
 พ.ศ. 2554 รวมเวลาที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าถูกน้ำท่วมขัง 1 เดือน 1 วัน

ภาพที่ 21 ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้ารับเสด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี ฯ เมื่อคราวประสบ
 เหตุอุทกภัย พ.ศ. 2554

(ก) ชาวเกาะศาลเจ้าแสดงความปลื้มปิติ (ข) เรือที่เก็บรักษาไว้ถูกนำมาใช้
 (จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 15 พฤศจิกายน 2554)

หลังจากเหตุการณ์น้ำท่วมได้ผ่านพ้นไปในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2554 ชุมชน
 เกาะศาลเจ้าได้รับความเสียหาย ต้นไม้ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กตายลงจำนวนมาก โดยเฉพาะฝั่ง
 หมู่ 9 แขวงฉิมพลี ในส่วนของผลไม้ในสวนเสียหายเกือบทั้งหมด อาทิ ต้นส้มโอ ต้นกล้วย มะนาว
 พืชสมุนไพร เหตุการณ์น้ำท่วมในครั้งนั้นส่งผลกระทบต่อการค้าในชุมชนใกล้เคียง คือ ตลาดน้ำตลิ่ง

ชั้น ตลาดน้ำวัดสะพาน และตลาดน้ำคลองลัดมะยม ลูกค้าที่เคยมาใช้บริการก็ลดลงมากแทบจะเป็นตลาดร้าง เนื่องจากผู้คนในกรุงเทพฯ และปริมณฑลต่างได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมกันแทบจะทุกครัวเรือน รวมถึงกิจกรรมล่องเรือหางยาวที่ชาวชมวิถีชีวิตชุมชนของตลาดน้ำคลองลัดมะยม ที่มีโปรแกรมล่องคลองเส้นทางคลองบางระมาดมาที่เกาะศาลเจ้าเพื่อชมวิถีชุมชนก็ต้องหยุดการจัดกิจกรรมลง

3.4 การฟื้นตัวของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ระยะเวลาที่ 2 (มีนาคม พ.ศ. 2555 – ปัจจุบัน)

จากภัยพิบัติที่เกิดจากน้ำท่วมในช่วงที่ผ่านมา ได้มีการซ่อมแซมบ้านเรือนในชุมชนเกาะศาลเจ้า และปรับสภาพพื้นที่สวนให้มีความเรียบร้อยอีกครั้ง จากที่ก่อนหน้านี้การท่องเที่ยวทางเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมได้หยุดลง โดยในช่วงเดือนมีนาคม 2555 คุณชวน ชูจันทร์ได้ขอให้ทางชุมชนเปิดรับเรือท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมบ้านสองบุตรี และบ้านของสมาชิกต้อนรับนักท่องเที่ยวอีกครั้ง ซึ่งคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ เห็นว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีถิ่นจะเป็นผลดีกับการฟื้นฟูชุมชนจึงได้ตอบรับและประสานงานกับสมาชิกในกลุ่มชุมชนเกาะศาลเจ้าจึงเริ่มกลับสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีถิ่นที่น่าสนใจอีกครั้งหนึ่ง

โดยในครั้งนี้ จุดเยี่ยมชมได้มีการเปลี่ยนแปลงจุดเยี่ยมชมและกิจกรรมภายในของสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า ได้แก่ การงดบริการของบ้านโฮมสเตย์คุณวันชัย หว่างจันทร์ และบ้านโฮมสเตย์คุณสายันต์ หว่างจันทร์ และมีการเปิดบ้านเพิ่มเติมต้อนรับนักท่องเที่ยวได้แก่ บ้านเครื่องหอม ซึ่งเป็นบ้านของคุณภักดี หว่างจันทร์ และบ้านสวนหมอดี (บ้านของนางเอกบุญตัน บุญจันทร์) ขึ้นมา นอกจากนี้ กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มตลาดน้ำวัดจำปา ก็ยังคงมีการเปิดต้อนรับนักท่องเที่ยว แต่ก็ซบเซาลงเรื่อยๆ อื่นๆ และยังมีการเกิดขึ้นของ บ้านแม่จวบ ซึ่งเป็นบ้านที่เปิดสำหรับการเรียนรู้วิถีชีวิตของตนเองเกิดขึ้น ทำให้ชุมชนเกาะศาลเจ้าเติบโตกลายเป็นที่ท่องเที่ยววิถีถิ่นอีกครั้งหนึ่ง ตามรายละเอียด ดังนี้

3.4.1 กลุ่มท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า

บ้านที่เป็นจุดหลักที่นักท่องเที่ยวแวะเยี่ยมชมที่ยังคงเดิม บ้านสองบุตรี (คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์) ซึ่งยังมีบทบาทในการเป็นวิทยากรบรรยายหลัก สาขิตถุมิปัญญาเทงหยวก จัดเตรียมสถานที่ ประสานงานจัดเลี้ยงอาหารคณะที่มาดูงาน และที่บ้านแห่งนี้ยังได้มีการออกแบบ

พัฒนาสินค้าที่ทำให้รำลึกถึงวิถีชีวิตในอดีต อาทิ ขนม โปสการ์ด ของเล่นเด็ก มากยิ่งขึ้น รวมถึงเป็นที่ตั้งของ กองทุนแม่ของแผ่นดิน โดยคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ยังคงทำงานในการเผยแพร่เรื่องราวของชุมชน และงานทางภูมิปัญญาของชุมชนต่อบุคคลภายนอก การสร้างเครือข่ายการทำงานกับกลุ่ม และหน่วยงานภายนอก

ภาพที่ 22 สาขิตภูมิปัญญาการแทงหยวกให้คณะนักศึกษาจากประเทศออสเตรเลียได้ชม
(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 6 กรกฎาคม 2557)

ร้านกาแฟบ้านน้อย (คุณสาธิตินี มั่นชะวงค์) ดูแลความสะอาดร้านค้า ขายสินค้า,บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้านการค้า และวิถีชาวลอง – แนะนำเส้นทางการเดินเที่ยวในชุมชน

บ้านโฮมสเตย์ (บ้านคุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์) แนะนำการชมบ้านไม้ที่มีการตกแต่งสวยงาม เปิดบริการโฮมสเตย์ บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ร่วมเผยแพร่งานภูมิปัญญาการแทงหยวกสู่สาธารณะ

บ้านจักสาน (คุณวิภา โพธิ์ลิบ) สาขิตการจักสานทางมะพร้าวเป็นตะกร้า ชุ่มประตุ รูปสัตว์ต่าง ๆ บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (บริการสำหรับผู้ที่มาศึกษาดูงานเป็นหมู่คณะ)

ภาพที่ 23 ทางมะพร้าวสานเป็นหมวก และกระเช้าใส่ของ
(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 21 มิถุนายน 2558)

บ้านสวนคุณตุ้ (คุณสาวิตรี ปั้นประดิษฐ์) จำหน่ายอาหารแปรรูป และขนมไทย อาทิ ขนมกล้วย ขนมใส่ไส้ มะม่วงดอง น้ำมะพร้าว, แนะนำเส้นทาง การเดินทางท่องเที่ยวในชุมชน

บ้านสวนริมคลอง (กลุ่มตระกูลทองใบ) จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่บ้าน ได้แก่ หมี่กะทิ หมี่กรอบ น้ำมะพร้าว น้ำพริกข้าว ผลไม้ อาทิ ชมพู่มะเหมี่ยว มะม่วง รวมทั้งผลไม้ที่มาจากเครือข่ายภายนอกชุมชน บริการพาเที่ยวไปส่งที่ฝั่งวัดโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

บ้านเครือข่ายตระกูลหว่างจันทร์ที่ยังคงดำเนินการต้อนรับนักท่องเที่ยว

บ้านทำอาหาร (คุณวิจิตรฯ แสงสมเรือง คุณปราณีต ดิษฐ์ปัญญา คุณอารีย์ ยมะคุปต์)ปรุงอาหารทั้งคาว หวาน เมื่อมีงานต้อนรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาดูงาน ดูแลความสะดวกสบายในบ้าน และบริเวณบ้าน แนะนำเส้นทาง การเดินทางท่องเที่ยวในชุมชน

บ้านสมาชิกใหม่ของชุมชนเกาะศาลเจ้าที่เข้าร่วมกลุ่มท่องเที่ยววิถีถิ่น

บ้านเครื่องหอม (บ้านคุณภักดี หว่างจันทร์) เดิมคุณภักดี หว่างจันทร์ เป็นเครือข่ายที่สนับสนุนการทำงานด้านการท่องเที่ยวของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์อยู่แล้ว และคุณภักดี หว่างจันทร์มีฝีมือในเรื่องของงานดอกไม้เป็นทุนเดิมจึงได้สนใจงานเครื่องหอม โดยได้ศึกษาต่อยอด จนต่อมาได้บ้านเครื่องหอม ที่มีการสาธิตและให้ความรู้ในการทำ แป้งพวง การทำเครื่องหอม

และจำหน่ายสินค้า อาทิ น้ําอบ น้ําปรุง ยาคุมส้มน้ําอมือ เกลือสปลา สีส้ํง และเผยแพร่งานการทำแป้ํง พวง เครื่องหอมสู่สาธารณะ

บ้านสวนหมอด้อย (นาวาเอกบุญตัน บุญจันทร์) เป็นจุดจำหน่ายสินค้าใน สวนผลิตภัณฑ์ในสวน และของแปรรูป อาทิ มะม่วง มะพร้าว น้ํ้าพริกข้ํา น้ํ้าเสาวรส น้ํ้าอัญชัญ น้ํ้า ดอกคาหลา สบู่พริกข้ํา สบู่ขมิ้น สบู่อัญชัญ และเปิดบ้านต้อนรับผู้ที่เข้าชมเป็นหมู่คณะ เพื่อเรียนรู้ เรื่องวิถีชีวิตแบบชาวสวนดั้งเดิมพันธุ์ไม้ในสวน โดยบริเวณบ้าน ได้จัดแสดงเรือพื้นบ้าน

บ้านทิ้งค้ําให้บริการกับนักท่องเที่ยว

บ้านโฮมสเตย์ (คุณวันชัย หว่างจันทร์) และบ้านโฮมสเตย์ (บ้านคุณสาขันธ์ หว่างจันทร์) เนื่องจากหลังหนึ่งได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์น้ำท่วม และอีกหลังหนึ่งมีความ จำเป็นต้องใช้บ้านในการขยายที่อยู่อาศัยของสมาชิกในครอบครัว โดยที่ คุณวันชัย หว่างจันทร์ และ คุณสาขันธ์ หว่างจันทร์ ก็ยังเปิดให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมบริเวณบ้าน และสนับสนุนงานด้านการ ท่องเที่ยวของกลุ่มท่องเที่ยววิถีถิ่นซึ่งมีคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์เป็นแกนนำอยู่ดั้งเดิม

3.4.2 กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มอื่นๆ ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชน เกาะศาลเจ้า ได้แก่ กลุ่มผู้ค้าตลาดน้ำวัดจำปา และบ้านแม่จวบ

กลุ่มผู้ค้าตลาดน้ำวัดจำปา หลังเหตุการณ์น้ำท่วม ตลาดน้ำวัดจำปา ได้มีการ ค้าขายขึ้นอีกแต่ก็ซบเซาลง ต่อมาใน พ.ศ. 2556 ทางวัดจำปามีดำริที่จะสร้างอุโบสถหลังใหม่ บริเวณที่ตั้งตลาดน้ำเจ้าอาวาสวัดจำปา จึงให้ย้ายพื้นที่ค้าขายมาอยู่ในบริเวณวัด ข้างอุโบสถ ด้านทิศ เหนือ เป็นลานคอนกรีตโล่ง ซึ่งมีร่มเงาของต้นไม้บ้างเล็กน้อย ผู้ค้าบางส่วนก็มีการกางเต็นท์ กางร่ม ในช่วงนี้ มีจำนวนผู้ค้าอยู่ประมาณ 50 ราย มีทั้งคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าและบุคคลภายนอก สิ่งของ ที่ขายมีอาหาร เครื่องดื่ม ของทานเล่น ผัก ผลไม้ ของฝาก แต่การค้าขายไม่คึกคัก รายได้น้อยลง โดย ผู้บริหารตลาดยังคงเป็นกรรมการตลาดน้ำ ฯ ชุดเดิมแต่ลดบทบาทลง หลังจากนั้นมีปัญหาทางด้ําน การใช้เครื่องเสียงของตลาดน้ำ ฯ รบกวนพระสงฆ์ เจ้าอาวาสวัดจำปาจึงให้ย้ายพื้นที่ค้าขายไปอยู่ ด้ํานข้างอุโบสถวัดจำปา คุณวรรณรา บุญยืนได้เล่าว่า:

...ช่วงปี 56 ทางวัดจะใช้ที่ทำโบสถ์ใหม่เพราะเดิมหลวงพ่อซื้อที่ดินมาเพื่อสร้างโบสถ์ใหม่ ตลาดก็ย้ายมาอยู่ตรงที่จอดรถในวัด แต่ขายได้น้อยลง นักท่องเที่ยวหายไปเกินครึ่ง รายได้น้อย... (วรรณรา บุญยืน, 2558) และคุณพัฒนา ชาญใช้จักรเล่าว่า ... ต่อมาที่ตั้งโกส้านจอดรถ แต่มีปัญหาด้านเสียงที่ไปรบกวนพระ จึงย้ายไปตั้งตลาดอยู่ข้างโบสถ์วัดจำปา โดยคุณมณฑล แอบเนียมเล่าว่า “ที่นี่มีการเก็บเงินวันละ 50 บาท แบ่งเงินเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกบำรุงวัด ส่วนที่สองให้คนทำความสะอาด และส่วนที่สามให้ค่าบริหารจัดการ โดยการบริหาร ลักษณะชวนมาทำกันเอง... (พัฒนา ชาญใช้จักร, 2558)

ต่อมาในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2557 ตลาดน้ำวัดจำปาได้ย้ายจากด้านข้างอุโบสถ มาอยู่ที่นอกวัดจำปา ขนาน ด้านเหนือติดคลองบ้านไทร ด้านทิศตะวันออกติดคลองวัดจำปา บนที่ดินของญาติโยมที่ให้ทางวัดใช้สอยประโยชน์ได้ เป็นพื้นที่โล่งขนาดประมาณ 3 ไร่ ไม่มีต้นไม้ให้ร่มเงา มีก็แต่ต้นไม้ใหญ่ริมน้ำ พื้นผิวถมด้วยดินเลนที่นำมาจากดินใต้ท้องน้ำ เจ้าพระยาจากการขุดอุโมงค์รถไฟฟ้าใต้ดิน เป็นดินอ่อน แข็งตัวช้า เมื่อมีลมพัดมาก็จะพัดฝุ่นคลุ้งไปทั่ว ที่ตลาดน้ำแห่งนี้มีผู้ค้าประมาณ 20 ร้าน ผู้ค้าส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนเกาะศาลเจ้า เป็นคนนอก จำนวน 3 ร้าน จำหน่ายอาหาร เช่น ก๋วยเตี๋ยว ซา กาแฟ น้ำสมุนไพร ขนม และของจากสวน อาทิ ก้อย มะม่วง มะกรูด มะขามเปียก ต้นไม้ และของเล่นเด็ก โดยมีการออกแบบซุ้มในการจำหน่ายสินค้า เป็นลักษณะไม้ไผ่และหลังคามุงจากให้กลมกลืน ขนาดร้านละ 3 เมตร จัดที่รับประทานอาหารด้านติดกับคลองทั้งสองด้าน โดยให้ผู้ค้าที่ต้องการมาค้าขายจะเก็บค่าใช้จ่ายของแต่ละร้าน เป็นเงิน 35 บาท/วัน โดยการจัดทำตลาดนี้ มีแกนนำได้แก่ คุณพัฒนา ชาญใช้จักร ที่เป็นคนออกแรงจัดสร้างซุ้ม โดยมีแผนที่จะจัดมุมหนึ่งของตลาดเป็นจุดทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้านขนมและงานจักสานทางมะพร้าว โดยทางสมาชิกบ้านแม่จวบเป็นคนช่วยทำ

...ที่ดินไม่รู้เป็นของใคร ท่านเจ้าอาวาสจะทราบ ร้านขายของจะทำร้านแค่อีกละ 3 เมตร ได้ประมาณ 22 ร้าน ที่เหลือใช้เป็นที่จอดรถ แม่ค้าที่ลงชื่อไว้มีประมาณ 20 ร้าน เป็นคนนอกประมาณ 3 ร้าน จะหมุนเวียนกันมาขาย มีกองทุนของแม่ค้าวันละ 30 บาท/แผง เก็บอีก 5 บาท เป็นค่าบริหารจัดการ ที่ตรงนี้ วัดขอดินเลนที่ขุดมาจากใต้แม่น้ำเจ้าพระยา ที่ารถไฟฟ้ามาถม... (พัฒนา ชาญใช้จักร, 2558)

ภาพที่ 24 ตลาดน้ำวัดจำปาอยู่ระหว่างการปรับปรุง ภายหลังจากย้ายออกจากบริเวณวัดจำปา
มาอยู่ริมคลองบ้านไทร
(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 11 เมษายน 2557)

การท่องเที่ยวของผู้ค้ากลุ่มนี้เน้นการจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ของชุมชน
ก่อน และจะดำเนินการพัฒนาด้านอื่นๆ ควบคู่กัน ทั้งในเรื่องกายภาพ ทัศนียภาพของตลาด และ
การรักษาสิ่งแวดล้อม และรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

...จะสร้างพื้นที่ตรงนี้ให้เป็นธรรมชาติ อยากปรับปรุงทางเดิน ทำเรื่อง
ไปที่สำนักนายกรัฐมนตรีแล้ว อยากทำเป็นวงกลม ลัดมะยม วัดจำปา คุณดูย เตรียมทำที่ดัก
ไขมัน ไปดูมาอยากทำในหลวงบอกน้ำเสียเมื่อไหร่คนอยู่ไม่ได้ เตรียมทำสิ่งแวดล้อมให้
สะอาด ให้คลองสวย... (พัฒนา ชาญใช้จักร, 2558)

บ้านแม่จวบ เป็นบ้านของคุณจวบ แอบเนียม อายุ 87 ปี เป็นตระกูลเก่าแก่ที่
อาศัยอยู่ในชุมชนมานาน บ้านที่อยู่อาศัยเป็นบ้านเรือนไทย อายุร้อยกว่าปี อยู่ริมคลองบ้านไทร คุณ
ยายจวบเป็นผู้มีฝีมือในการทำบายศรี และมีฝีมือในการทำอาหารไทย ในช่วง 2553 ที่คุณทวีศักดิ์
หว่างจันทร์ เริ่มทำการท่องเที่ยว บ้านแม่จวบก็มีการเข้าไปพูดคุยกับทางคุณทวีศักดิ์ หหว่างจันทร์
เรื่องของการทำการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ สมาชิกบ้านแม่จวบได้หาความรู้เพิ่มเติม ได้แก่ การ
เรียนรู้เรื่องการทำดอกไม้ งานจักสานทางมะพร้าว นอกจากนี้ สมาชิกในบ้าน ได้แก่ คุณปียชิตา
แอบเนียม คุณคำฟอง ทองทิง คุณมณฑล แอบเนียม ยังเป็นเครือข่ายการทำงานกับตลาดน้ำคลองลัด

มะยมซึ่งมีคุณชวน ชูจันทร์เป็นแกนนำของตลาด ตั้งแต่ช่วงหลังน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2554 โดยได้ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การต้อนรับ การสาธิตการทำขนมไทย เช่น ลูกชุบ ช่อม่วง ข้าวต้มมัด และการสาธิตงานจักสานทางมะพร้าว ให้กับคณะที่มาศึกษาดูงานจากต่างประเทศ และคณะนักเรียนนักศึกษาในประเทศ ที่บริเวณตลาดน้ำคลองลัดมะยม รวมถึงการทำกิจกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การพาคณะต่าง ๆ เก็บขยะในคลอง และคุณชวน ชูจันทร์ยังได้แนะนำบ้านแม่จวบให้เป็นจุดสำหรับทำกิจกรรมให้กับสมาชิกในโครงการของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยกิจกรรมในครั้งนั้น ทางบ้านแม่จวบได้ทำอาหาร ขนม และกิจกรรมการเรียนรู้ด้านอาหารและการนำชมวิถีชีวิตของบ้านเรือนไทย สวน และต้นไม้ พันธุ์ไม้ในบ้าน ให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ

ต่อมาคุณปิยธิดา แอบเนียม ได้คิดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเยาวชน โดยออกแบบกำหนดการให้คนมาทำกิจกรรมบ้าน ทั้งในแบบพักค้าง และแบบไปกลับ โดยได้นำแนวคิดและกำหนดการดังกล่าวไปนำเสนอกับหมวดสังคมที่โรงเรียนไทยคริสเตียน ซึ่งคุณปิยธิดา แอบเนียมเป็นครูสอนอยู่ที่โรงเรียน ทางโรงเรียนดังกล่าวจึงได้นำนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และมัธยมศึกษาปีที่ 2 และผู้ปกครองจำนวนประมาณ 40 คน มาทำกิจกรรม จำนวน 2 วัน 1 คืน โดยในวันแรก เมื่อมาถึงบ้านจะนำนักเรียนเดินดูต้นไม้ในสวน เพื่อเรียนรู้ว่ามีอะไรบ้าง และเรียนรู้องค์ประกอบของบ้านเรือนไทย จากนั้นไปที่วัดจำปา และกลับมาที่บ้านแม่จวบเพื่อแบ่งกลุ่มทำอาหาร คาวหวาน โดยหาวัตถุดิบจากในสวน มีบางกลุ่มเตรียมที่นอน (กางมุ้ง) เมื่อทานข้าวเสร็จในช่วงกลางคืนจะให้อาบน้ำในคลอง และมีการพูดคุยตอบคำถามในสิ่งที่เด็กสงสัย ส่วนวันที่ 2 จะไปทำกิจกรรมที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ซึ่งกิจกรรมนี้ เด็กๆ ต่างให้ความสนใจเป็นอย่างมาก และยังมีเด็กนักเรียนจากที่ต่าง ๆ เข้ามาทำกิจกรรมทางด้านอาหาร และวิถีชีวิตที่บ้านต่อเนื่องมาเป็นครั้งคราว นอกจากนี้ ยังมีกองถ่ายละคร และรายการต่าง ๆ เข้ามาขอใช้สถานที่ในการถ่ายทำอยู่เรื่อย ๆ

บ้านแม่จวบได้เข้าร่วมกิจกรรมการค้าในตลาดน้ำวัดจำปา ตั้งแต่แรกเริ่ม ซึ่งอยู่บริเวณหลังพื้นที่ที่สร้างพระอุโบสถใหม่ และได้ร่วมค้าขายในตลาดน้ำวัดจำปาที่บริเวณข้างอุโบสถวัดจำปาซึ่งย้ายมาจากจุดเดิมหลังเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ และปัจจุบัน ก็ยังร่วมกิจกรรมการค้าขายที่ตลาดน้ำวัดจำปาบริเวณนอกเขตวัด ด้านทิศตะวันตกของวัดจำปา ริมคลองบ้านไทร และเป็นกำลังสำคัญในการทำตลาดดังกล่าวในปัจจุบัน

ภาพที่ 25 คณะศึกษาดูงานลงเรือจากบ้านแม่จวบข้ามคลองบ้านไทร
(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 21 มิถุนายน 2558)

ปัจจุบันบ้านแม่จวบได้จัดทำ Facebook: บ้านแม่จวบ โดยมีเนื้อหาแนะนำบ้านแม่จวบในฐานะการเป็นแหล่งเรียนรู้ในการทำอาหาร ขนมหวาน อาทิ ขนมหวาน ขนมกรอบเค็ม สาकु ขนมชั้น ถั่วแปบ ขนมกล้วยฟู การจักสานทางมะพร้าว โดยมีภาพบรรยากาศของบ้านบริเวณริมคลองบ้านไทรและสวนของบ้านและกิจกรรมสันตนาการพายเรือในคลองเพื่อเชิญชวนคนมาเยี่ยมชมบ้าน

จากการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่า มีการจัดการที่แบ่งออกตามช่วงเวลาและสถานการณ์ในชุมชนได้เป็น 4 ระยะ คือ ช่วงสถานการณ์ก่อนการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ในปี พ.ศ. 2547 – พ.ศ. 2553 ซึ่งในช่วง 7 ปีแรกนี้ คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำการท่องเที่ยวในชุมชน ได้ตระหนักรู้ในความเสื่อมถอยของวิถีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน จึงได้เข้ามาทำงานในฐานะกรรมการชุมชนวัดจำปา และเริ่มขับเคลื่อนงานฟื้นฟูชุมชนด้วยการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมฟื้นฟูคลองและสัตว์น้ำเป็นหลัก และได้มีแนวคิดในการใช้การท่องเที่ยวเข้ามาใช้ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ชุมชน จากนั้นจึงเข้าสู่ช่วงการจัดการท่องเที่ยวชุมชนในระยะแรก ในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2553 – กันยายน พ.ศ. 2554 ในช่วงเวลาหนึ่งปีกว่านี้ คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ได้กระตุ้นและสร้างการรับรู้ให้คนในชุมชนเกาะศาลเจ้ามองเห็นคุณค่าของท้องถิ่น โดยเริ่มจากงานบวงสรวงศาล

เจ้าพ่อจ้อยและจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชุมชน เผยแพร่ให้คนที่มาเที่ยวงานได้รับรู้ โดยได้เปิดบ้านสองบุตรของตนเองให้ผู้คนที่มาเที่ยวชมเป็นครั้งแรก โดยเชิญชวนคนในชุมชนเข้ามาร่วมจำหน่ายสินค้าของชุมชน ซึ่งงานดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างมาก จากนั้นจึงเริ่มมีการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยมีนักท่องเที่ยวล่องเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมมาเที่ยวชมในชุมชน มีการพัฒนารูปแบบการนำเสนอเรื่องราวสินค้า ของที่ระลึก นำไปสู่การมีส่วนร่วมของเครือข่ายและคนในชุมชนที่มีแนวคิดสอดคล้องกันในการร่วมกันเปิดบ้านต้อนรับนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็มีการก่อตั้งตลาดน้ำวัดจำปาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2554 โดยเจ้าอาวาสวัดจำปา ผู้อำนวยการการศึกษานอกโรงเรียน และคนในชุมชนจำนวนหนึ่ง

การท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า เข้าสู่ภาวะชะงักงันเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม จนต้องมีการหยุดการท่องเที่ยวเพื่อฟื้นฟูบ้าน กว่า 6 เดือน ตั้งแต่เดือนตุลาคมพ.ศ. 2554 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555 โดยผลจากเหตุการณ์น้ำท่วมทำให้สวนผลไม้ล้มตายจำนวนมาก ต่อมาในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2555 – ปัจจุบัน เป็นช่วงที่การท่องเที่ยวได้รับความนิยมสูงสุด มีนักท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมเป็นจำนวนมาก บางวันมีนักท่องเที่ยวกว่า 500 คน โดยการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นในกลุ่มการท่องเที่ยววิถีถิ่นเป็นหลัก

4. การวิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า

การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก มีหน่วยงาน สถาบันการศึกษาเข้ามาศึกษา มีการเผยแพร่เรื่องราวไปสู่สื่อมวลชน ขณะเดียวกันคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าก็เปิดบ้านและทำกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยวมากขึ้น ทำให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยว และเกิดความภาคภูมิใจที่มีคนมาเยี่ยมชมและชื่นชม มีการตระหนักในการรักษาวิถีอัตลักษณ์ของชุมชนมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าของหลายกลุ่ม รวมถึงผู้ประกอบการจากภายนอกที่ผ่านมา ที่มีแนวคิด วิธีการและเป้าหมายที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ กับคนในชุมชนอีกทั้ง ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนเกาะศาลเจ้าในบางเรื่องก็ยังไม่ได้นำมาใช้อย่างเหมาะสม และมีข้อดีที่ต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุง จึงจำเป็นต้องมีการศึกษารวบรวมข้อคิดเห็นจากบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมทั้งจากคนในและคนนอก เพื่อนำไปจัดทำแนวทางการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าต่อไป

4.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า

4.1.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นจากคนใน

ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ เกานำการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้ามองว่าชุมชนเกาะศาลเจ้าว่ามีจุดแข็งอยู่ที่ความโดดเด่นด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชุมชน และสิ่งแวดล้อม ผู้คนในชุมชนเป็นคนดั้งเดิมที่อยู่สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนจึงผูกพันกับพื้นที่ มีความรอบรู้เรื่องราวของชุมชนตัวเองเป็นอย่างดี การประสานงานติดต่อสัมพันธ์จึงไม่ยากเท่าใดนัก แต่ขณะเดียวกันคนในชุมชนบางส่วนขาดประสบการณ์ และความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีแนวความคิดที่เน้นผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก จนละเลยการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมดั้งเดิม ทำให้เกิดภาวะไร้ระเบียบ และมองว่าการที่ชุมชนถูกปิดล้อมโดยหมู่บ้านจัดสรรรอบด้านถือเป็นผลดีที่ทำให้สภาพแวดล้อมในชุมชนมีความเงียบสงบ และการเปลี่ยนแปลงในอนาคตจากการเวนคืนที่ดินจะทำให้ยากขึ้นเพราะหมู่บ้านจัดสรรเหล่านี้มีราคาแพงหลังละหลายสิบล้านบาทต้องใช้เงินทดแทนจำนวนมาก แต่มีอุปสรรคในด้านระเบียบทางราชการและการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำหน้าที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชนเกาะศาลเจ้าเฉพาะในส่วนพื้นที่ที่จัดทะเบียนเป็นชุมชนกับกรุงเทพมหานคร คือบริเวณ หมู่ 5 แขวงบางระมาดเท่านั้น แต่พื้นที่เกี่ยวเนื่องของชุมชนเกาะศาลเจ้าใน หมู่ 9 แขวงจิมพลี จะไม่ได้รับการดูแลจากทางราชการ รวมถึงการขาดงบประมาณสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

4.1.2 คนในชุมชน

จากการศึกษา พบปะ สนทนา สัมภาษณ์ กับคนในชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาส วัดจำปา ผู้นำ และสมาชิกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว ทั้งในชุมชนเกาะศาลเจ้าและตลาดน้ำวัดจำปา พบว่าหลังจากมีการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนมานานกว่า 5 ปี ทำให้ โดยมีนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมาด้วยเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม การเดินทางโดยทางรถยนต์มีเป็นส่วนน้อย พื้นที่จัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวจะอยู่ในฝั่งชุมชนเกาะศาลเจ้า และพื้นที่ต่อเนื่อง มีสมาชิกที่ร่วมกิจกรรม จำนวน 8 หลัง ได้แก่ บ้านสองบุตรี ร้านกาแฟป้าน้อย บ้านโฮมสเตย์ คุณวันชัย หว่างจันทร์ บ้านเครื่องหอม บ้านโฮมสเตย์คุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์ บ้านคุณสาวตรี บ้านประดิษฐ์ บ้านสวนหมอด้อย และบ้านสวนริมคลอง มีนักท่องเที่ยวบางคนที่ตั้งใจเดินทางเข้ามาไหว้พระทำบุญที่วัดจำปาและเข้าไปจับจ่ายซื้อของในตลาดวัดจำปาบ้าง แต่มีจำนวนไม่มากนัก

จุดเด่น

1. วิถีชุมชนยังรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมแบบวิถีไทย
2. มีคูคลอง ต้นไม้ พื้นที่สีเขียว และสภาพแวดล้อมที่ดี

จุดอ่อน

การไม่ร่วมมือกันพัฒนาท้องถิ่นของคนในชุมชนบางส่วน

ปัญหา อุปสรรค

1. ขาดความเป็นธรรมในการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ข้อมูลการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา ผลประโยชน์ในส่วนที่เป็นรายได้จากการท่องเที่ยวขึ้นของแต่ละบ้านนั้น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มหรือสมาชิกในแต่ละบ้านที่ใช้นาผลิตภัณฑ์ สินค้าจำหน่ายแต่เพียงอย่างเดียว จำพวกอาหารการกิน ผัก ผลไม้ ขนม ไปสการ์ด ซึ่งสินค้ามีปริมาณไม่มาก และราคาข่อมเยาว์ รายได้ถือว่าไม่คุ้มค่ากับการเตรียมการเท่าใดนัก แต่คนในชุมชนมองว่าเป็นรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพประจำ ในวันหยุดสุดสัปดาห์ แต่มีบางครั้งที่จะได้รับค่าตอบแทนในส่วนการบำรุงสถานที่ ค่าวิทยากร ค่าจัดกิจกรรมสาธิตจากคณะผู้มาศึกษาดูงานจากสถาบันการศึกษา ชุมชน และจากเครือข่ายการท่องเที่ยว แต่ที่ชุมชนยังคงมีการจัดการท่องเที่ยวต่อเนื่องมาตลอด เพราะเห็นว่าชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างความตื่นตัวให้คนในท้องถิ่นให้เกิดความภาคภูมิใจ ชุมชนมีชีวิตชีวามากขึ้นกว่าเดิม ขณะเดียวกันรายได้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางเรือของตลาดน้ำคลองลัดมะยมที่ใช้ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นที่รองรับการท่องเที่ยว ที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากใช้บริการ แต่มีการแบ่งปันรายได้ส่วนนี้เพื่อบำรุงชุมชนในการดูแลรักษาศาลเจ้าพอจู้ย เพียงปีละ 10,000 บาท ไม่ถึง ร้อยละ 1 ของรายได้ที่ได้รับจากการจัดการท่องเที่ยว ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นไม่ได้กระจายตัว

ภาพที่ 26 เรือทัวร์นำนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมวิถีชุมชนเกาะศาลเจ้า
(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 20 กันยายน 2557)

2. ขาดอำนาจต่อรองในการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งเกิดจากการเข้ามาของ “คนนอก” โดยเฉพาะในกรณีของการท่องเที่ยวทางน้ำจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มหลัก โดยผู้จัดการท่องเที่ยวได้กำหนดเวลาเยี่ยมชมชุมชนเกาะศาลเจ้าทั้งหมดเพียงแค่ 45 นาที ซึ่งเป็นเวลาที่น้อยมาก ไม่เพียงพอที่นักท่องเที่ยวจะเที่ยวชมชุมชนได้อย่างทั่วถึง

3. ความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกันในการจัดการการท่องเที่ยว โดยกลุ่มที่จัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า มีแนวคิด 2 แนวคิด แนวคิดแรกของกลุ่มจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่มีแกนนำคือ คุณทวีศักดิ์ หวางจันทร์ คือการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนเป็นหลัก และมองเรื่องเศรษฐกิจของชุมชนเป็นเรื่องรอง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มตลาดน้ำวัดจำปา ที่มีแนวคิดในการทำการค้าขาย เพื่อหวังผลทางเศรษฐกิจและเน้นการกระจายรายได้เป็นหลัก ทำให้คนในชุมชนยังไม่ค่อยร่วมมือกันทำงานในเรื่องการท่องเที่ยวและการพัฒนาเรื่องอื่นๆ ของชุมชนมากเท่าที่ควร

4. กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจึงกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ โดยที่คนในชุมชนเองก็ไม่มีสิทธิ์ในการบริหารจัดการกลุ่มท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ได้ ผู้ประกอบการเรือนำเที่ยวเป็นผู้กำหนดเวลาเยี่ยมชม และต้องการนำเรือกลับไปรับนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ที่รออยู่ที่ตลาดน้ำคลองลัดมะยมให้เร็วที่สุดเพื่อเพิ่มจำนวนเที่ยววิ่งเรือ เพราะคนนอกที่จัดการท่องเที่ยวและคนขับเรือต้องการหารายได้จากเพิ่มจำนวนเที่ยวเรือให้มากที่สุด โดยที่คนในชุมชนไม่ได้มีสิทธิ์กำหนดแต่อย่างใด นักท่องเที่ยวจึงไม่มีเวลาเพียงพอมาเดินเที่ยวชมตลาดน้ำวัดจำปาได้อย่างทั่วถึง

ข้อเสนอแนะ

1. อนุรักษ์ชุมชนวิถีแบบดั้งเดิมไว้
2. รักษาธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ลำคลองให้คงอยู่
3. ให้คนในชุมชนค้นหาคุณค่าของตัวเองให้มากขึ้น
4. ร่วมกันนำเสนอเพิ่มแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาให้มากขึ้น
5. มีการเสาะแสวงหากลุ่มนักท่องเที่ยวใหม่ๆ หรือกลุ่มที่สนใจในการเรียนรู้เฉพาะทางในชุมชนให้มาเยี่ยมชมชุมชนให้มากขึ้น
6. จัดทำป้ายในการบอกข้อมูลนักท่องเที่ยวให้ได้รับความสะดวกเพื่อทราบว่ามีสถานที่สำคัญใดบ้าง

4.1.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นจากคนนอก กลุ่มคนนอก ประกอบด้วย นักท่องเที่ยว ผู้ที่มาเรียนรู้ เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่ปฏิบัติงานด้านที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในชุมชน โดยจากการสำรวจความคิดเห็นนักท่องเที่ยวโดยการใช้แบบสอบถามนักท่องเที่ยวจำนวน 50 คน ที่มาท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2558 ถึงวัตถุประสงค์ของการมาเยี่ยมชม และการรับรู้เรื่องราวของชุมชน และความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนได้สรุปผล ดังนี้

นักท่องเที่ยวเกือบทั้งหมดมีวัตถุประสงค์เพื่อเดินทางมาท่องเที่ยว และมีความชอบในวัฒนธรรมวิถีชุมชนและสิ่งแวดล้อม โดยเดินทางมาด้วยเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม โดยมีความชื่นชอบกิจกรรมในการเดินเที่ยวชมบรรยากาศ การบรรยายถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาของชุมชน ชื่นชอบการเดินทางชมสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และอรรถาธิบายไม้ตรีของชุมชนตามลำดับ นักท่องเที่ยวมากกว่าครึ่งหนึ่งต้องการใช้เวลาในการใช้เวลาเยี่ยมชมชุมชนเพิ่มเป็น 1 ชั่วโมง 30 นาที ถึง 2 ชั่วโมง สิ่งที่ต้องการให้ปรับปรุง คือ เพิ่มสถานที่ในการเยี่ยมชมให้มากขึ้น รองลงมาคือการปรับปรุงมลภาวะทางเสียงของเรือที่ใช้ โดยผู้ที่มาเยี่ยมชมส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า จะกลับมาเยี่ยมชมที่นี่อีกในอนาคต ทั้งนี้ ได้มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมให้มีการอนุรักษ์วิถีชุมชนเกาะศาลเจ้าให้ดำรงอยู่ต่อไป และมีการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพิ่มเติม

ภาพที่ 27 ทำน้ำหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อยสะท้อนภาพสังคมชนวน้ำในอดีต
(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 5 ตุลาคม 2557)

ในส่วนความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เข้ามาดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว คุณศิริวรรณ ปลื้มมาก นักพัฒนาการท่องเที่ยวชำนาญการ สังกัดกองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว มองว่าพื้นที่ชุมชนนั้นเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก มีเอกลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทยในอดีต เป็นพื้นที่ที่สามารถเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวสวนในกรุงเทพฯ ในสมัยก่อนที่ยังต้องพึ่งพาสายน้ำในการดำรงชีวิตได้อย่างดี ทำเลที่ตั้งชุมชนที่เข้าถึงได้ทั้งทางบกและทางน้ำเอื้อให้เกิดการท่องเที่ยวได้ทั้งสองทางสร้างความได้เปรียบให้กับชุมชน แกนนำและคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าจำนวนหนึ่งมีความรู้ ความสามารถในการทำงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนได้เป็นอย่างดี หากสามารถขยายแนวความคิด และการสร้างความเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้กับทุกคนได้ การพัฒนาชุมชนเกาะศาลเจ้าก็จะมีพลัง และจะประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น ในส่วนของอุปสรรคในการท่องเที่ยว ได้แก่ การขาดป้ายชี้ทางและน่าจะมีป้ายเล่าความเป็นมาของชุมชน และบ้านต่าง ๆ โดยย่อ และชุมชนบางกลุ่มยังมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวทรัพยากรหลายอย่างทั้งทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถนำมาพัฒนาสร้างสรรค์ต่อยอดต่อไปได้ในอนาคต ซึ่งน่าจะมีการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีคุณค่า ของชุมชนเป็นการเฉพาะมากยิ่งขึ้น เพื่อยกระดับชุมชนเกาะศาลเจ้าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่เป็นที่รู้จักในระดับเมือง โดยคำนึงถึงความสามารถในรองรับของพื้นที่ และความสุขที่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวจะได้รับอย่างสมดุล

ในส่วนของผู้เจ้าหน้าที่จากฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตคลองเต้ ซึ่งรับผิดชอบเรื่องของการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าจำนวน 3 ราย ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ทางสำนักงานเขตมีหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของเฉพาะพื้นที่ชุมชนวัดจำปา ในพื้นที่หมู่ 5 แขวงบางระมาด ซึ่งเป็นพื้นที่จัดทะเบียนเป็นชุมชนในสังกัดกรุงเทพมหานคร เท่านั้น โดยไม่ได้ดูแลพื้นที่ หมู่ 9 แขวงจิมพลี ที่ยังไม่ได้จัดทะเบียนเป็นชุมชน โดยทางสำนักงานเขตมีภารกิจด้านความสะอาด ความเป็นระเบียบ สุขอนามัย เยาวชน ผู้สูงอายุ เศรษฐกิจชุมชน มีกิจกรรมที่ดำเนินการเรื่องของการส่งเสริมเงินออม การเปิดทางน้ำไหลในคูคลองรอบชุมชน โครงการด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม การอบรมทำแผนชุมชน กองทุนแม่ของแผ่นดิน และช่วยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวชุมชนผ่านเฟสบุ๊คของสำนักงานเขต และเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางชุมชนได้ทำหนังสือแจ้งมาอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ ได้มองว่าประชาชนขาดความสามัคคีในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เช่น การเก็บกวาดรักษาความสะอาดจะไม่ออกมาร่วมมือกัน

ส่วนการวางแผนในอนาคตนั้น ทางสำนักงานเขตคลองเต้ยังไม่มีโครงการในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนในส่วนที่อยู่นอกพื้นที่ชุมชนวัดจำปา แต่จะมีนักวิชาการเกษตรเข้าไปให้คำแนะนำเฉพาะเรื่องการเกษตรโดยมีการประชุมร่วมกับกรมส่งเสริมการเกษตร ในนามของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร เขตคลองเต้ เดือนละ 1 ครั้ง และมองว่าการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาจากชุมชนว่ามีส่วนดีช่วยประชาชนได้ทำการค้าขาย กระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน และมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มเติม เช่น โฮมสเตย์ เป็นพื้นที่ให้คนเข้ามาศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนได้ แต่การท่องเที่ยวอาจทำให้เกิดการขัดแย้งของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน กระทั่งกลายเป็นส่วนตัวของคนชุมชน และอาจมีมิชชันนารีแอบแฝงมาในคราบน้ำกท่องเที่ยว

ตารางที่ 1 สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นของคนในและคนนอกชุมชนเกาะศาลเจ้า

ข้อคิดเห็น	คนในชุมชน	คนนอกชุมชน
จุดเด่นของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> -ความโดดเด่นด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยว -คนผูกพันกับพื้นที่ มีความรอบรู้เรื่องราวของชุมชนตัวเองเป็นอย่างดี -ชุมชนยังรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมแบบวิถีไทย -มีคูคลอง ต้นไม้ พื้นที่สีเขียว และสภาพแวดล้อมที่ดี 	<ul style="list-style-type: none"> -เป็นแหล่งที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ มีเอกลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทยในอดีต -เป็นพื้นที่ที่สามารถเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างดี -ทำเลที่ตั้งชุมชนที่เข้าถึงได้ทั้งทางบกและทางน้ำสร้างความได้เปรียบให้กับชุมชน -แกนนำและคนในชุมชนเกาะศาลเจ้ามีความรู้ ความสามารถในการทำงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนได้ -บรรยากาศของชุมชนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ -อัธยาศัยไมตรีของคนในชุมชน
จุดอ่อนของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> -การขาดความสามัคคีของคนในชุมชนบางส่วน -คนในชุมชนบางส่วนขาดประสบการณ์ และความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 	<ul style="list-style-type: none"> -ขาดป้ายชี้ทาง และป้ายสื่อความหมายในชุมชน
ปัญหา/อุปสรรค	<ul style="list-style-type: none"> -ขาดอำนาจต่อรองในการจัดการการท่องเที่ยวกับคนนอกชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - การท่องเที่ยวทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกันของกลุ่ม

ตารางที่ 1 สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นของคนในและคนนอกชุมชน
เกาะศาลเจ้า (ต่อ)

ข้อคิดเห็น	คนในชุมชน	คนนอกชุมชน
	<ul style="list-style-type: none"> -ขาดความเป็นธรรมในการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว -มีความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกันในการจัดการท่องเที่ยว -กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจึงกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ -ระเบียบทางราชการและการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐที่มองว่าการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนเกาะศาลเจ้าเฉพาะในส่วนที่จดทะเบียนเป็นชุมชนกับทางกรุงเทพมหานคร 	<p>ต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้การดำเนินงานไม่สอดคล้องกัน</p>
ข้อเสนอแนะ	<ul style="list-style-type: none"> -อนุรักษ์ชุมชนวิถีแบบดั้งเดิมไว้ -รักษาธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ถ้าคลองให้คงอยู่ -คนในชุมชนค้นหาคุณค่าของตัวเองให้มากขึ้น -นำเสนอเพิ่มแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาให้มากขึ้น -เสาะแสวงหากลุ่มนักท่องเที่ยวใหม่ๆ หรือกลุ่มที่สนใจในการเรียนรู้เฉพาะทางในชุมชนให้มาเยี่ยมชมชุมชนให้มากขึ้น -จัดทำป้ายในการบอกข้อมูลนักท่องเที่ยวให้ได้รับความสะดวกเพื่อทราบว่ามีสถานที่สำคัญใดบ้าง 	<ul style="list-style-type: none"> -ควรมีการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีคุณค่า ของชุมชนเป็นการเฉพาะมากยิ่งขึ้น -ควรเพิ่มสถานที่ในการเยี่ยมชมให้มากขึ้น -ควรอนุรักษ์วิถีชุมชนเกาะศาลเจ้าให้ดำรงอยู่ต่อไป -ควรมีการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพิ่มเติม

4.2 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน อุปสรรค และโอกาส ในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้า

จากการศึกษาสำรวจด้วยวิธีการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวเกี่ยวกับคนในชุมชน และการใช้แบบสอบถาม จำนวน 50 ชุด การเสวนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม มาทำการวิเคราะห์เพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชนเกาะศาลเจ้า และนำไปเป็นแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

จุดแข็ง

1. ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวมีคุณค่า น่าสนใจ มีความหลากหลาย ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ในย่านบางระมาด เรื่องเล่าบุคคลสำคัญของชุมชนบูรณ ระหว่างจันทร์ เรื่องราวตลาดน้ำหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย ด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรมที่วัดจำปา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่น่าสนใจ ได้แก่ การภูมิปัญญาการแทงหยวก บ้านหว่างจันทร์ บ้านเครื่องหอม ภูมิปัญญาชาวสวนที่บ้านหมอ ต้อย บ้านทองใบ บ้านแม่จวบ

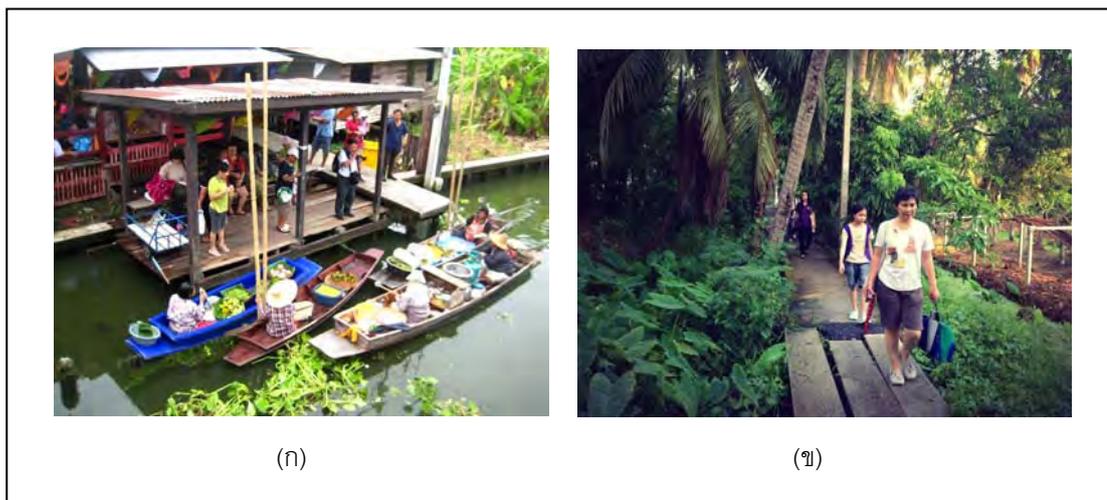
2. เกณฑ์ในการทำการท่องเที่ยวที่มีวิสัยทัศน์ ความสามารถ ได้แก่ คุณทิวศักดิ์ ที่มองเรื่องความยั่งยืนและต้องการรักษาคุณค่า อัตลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ และเป็นคนที่เสียสละ อดทน

3. คนในชุมชนมีความรู้ทางด้านภูมิปัญญาหลายคน อาทิ คุณทิวศักดิ์ ระหว่างจันทร์ คุณสาลินี มัณฑะวงศ์ หรือป้าน้อยร้านกาแฟ ที่มีอัธยาศัยดี มีความซื่อตรงในการค้าขาย ส่วนสมาชิกของบ้านหว่างจันทร์ คุณภักดี ก็มีความคิดสร้างสรรค์ในการทำแป้งพวง ไพฑูรย์มีความรู้ในงานช่างไม้ งานแทงหยวก นาวาเอกบุญตัน บุญจันทร์ หรือหมอต้อยมีความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาการทำสวน ความรู้เรื่องเรือ และความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ คุณสาวิตรี ปั้นประดิษฐ์ มีฝีมือทำขนมไทย มีอัธยาศัยดี บ้านทองใบ มีความรู้ในวิถีชาวสวน มีความรู้ในการทำอาหาร มีน้ำใจในการให้บริการ อาทิ การพายเรือข้ามฟากส่งนักท่องเที่ยวโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย บ้านแม่จวบ มีอัธยาศัยดี มีความรู้เรื่องการทำอาหาร ขนม มีอัธยาศัยในการดูแลต้อนรับแขก ส่วนคนในชุมชน ส่วนใหญ่มีมิตรไมตรีดี พร้อมต้อนรับคนนอกที่มาเยี่ยมชม มีความยิ้มแย้มแจ่มใส และแม่ค้าที่เป็นคนในชุมชนก็มีอัธยาศัยดี พุดจาไพเราะ ขายของราคาปกติ

4. ความคุ้มค่าของเงินที่ใช้จ่ายในการเดินทางเข้ามาเยี่ยมชม โดยมีค่าใช้จ่ายเพียงค่าพาหนะเดินทางเท่านั้น เมื่อมาถึงชุมชนก็ไม่มีค่าใช้จ่ายในการเข้าเยี่ยมชมแต่อย่างใด แต่ถ้าเดินทางทางเรือกับทัวร์จากตลาดน้ำลัดมะยม จะเสียค่าบริการ คนละ 50 บาท และเมื่อเข้ามา

ท่องเที่ยวแล้ว สินค้า อาหารการกินที่จำหน่ายในชุมชน ราคาที่เท่ากับร้านค้าทั่วไปที่ขายกันปกติ และมีสินค้าบางอย่างก็ถูกกว่าราคาท้องตลาดทั่วไป เช่น ขนมไทย ผลไม้

5. กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่มีองค์ประกอบเรื่องราว เนื้อหา และการกำหนดจุดแวะชมที่น่าสนใจได้อย่างน่าสนใจมาก ดังนี้

ภาพที่ 28 วิถีวัฒนธรรม และบรรยากาศที่รุ่มรื่นสร้างความประทับใจให้กับผู้มาเยี่ยมชม

(ก) บรรยากาศค้าขายในงานประจำปีศาลเจ้าพ่อจ้อย พ.ศ. 2553

(ข) บรรยากาศสวนที่รุ่มรื่น

(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 24 เมษายน 2553 และ 4 เมษายน 2558)

5.1 การวางแผนทางการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ บ้านทิวศักดิ์ ร้านกาแฟ บ้านเครือญาติ ตระกูลหว่างจันทร์ บ้านหมอต้อย บ้านสวนริมคลอง

5.2 มีการเลือกสถานที่จุดแวะชมที่เหมาะสมในการเดินทางท่องเที่ยว

5.3 เนื้อหาที่แฝงอยู่ในสถานที่ในเส้นทางมีการผสมผสานอย่างลงตัว ทั้งในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของย่านบางระมาด เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าพ่อจ้อย เรื่องวิถีชีวิตดั้งเดิมในการเดินทาง วิถีชาวลอง การอพยพของผู้คนในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ดำเนินฝ้ายหวาน เรื่องงานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมของวัดจำปา บ้านเรือนไทย และบ้านโฮมสเตย์ เรื่องของวิถีชาวสวนในอดีตที่บ้านหมอต้อย เนื้อหาเรื่องระบบนิเวศต้นไม้ในสวน สภาพคลอง สัตว์น้ำ เนื้อหาของงานช่างไม้ของบ้านโฮมสเตย์ เรื่องภูมิปัญญาด้านอาหาร เช่นการทำลอดช่อง เรื่องการแทงหยวก

5.4 ระยะทางตามเส้นทางนั้นไม่ไกลจนเกินไป เป็นระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร

5.5 กำหนดเวลาที่เยี่ยมชมที่สถานที่ในเส้นทางรวมทั้งเหมาะสม ประมาณ 2 ชั่วโมง

5.6 สินค้าดี สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของชุมชนเกาะศาลเจ้า บางส่วนเป็นของที่มีคุณค่าอย่างยิ่งเช่น แป้งพวง ในด้านที่เป็นอาหารการกิน ได้แก่ ผัก ผลไม้ ถือว่าคุณภาพดี อาหารที่ได้จัดบริการในช่วงกิจกรรมพิเศษหรือในวาระสำคัญก็มีรสชาติอร่อย เช่น น้ำพริกกะปิ ปูหลน หมี่กรอบ พะโล้ ในส่วนสินค้าหรือของเล่นย้อนยุค เช่น ปิ่นแก้วไม้ งานกระดาษ ก็มีคุณค่าในแง่ความรู้สึกรักของคนมาเยี่ยมชมเอ็นให้รำลึกถึงอดีต

6. สภาพแวดล้อมและองค์ประกอบของชุมชนมีความโดดเด่น มีเรื่องของศาสนสถาน และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ชุมชน มีศาลลงไหลผ่าน มีพื้นที่สีเขียวมาก น้ำในคลองมีคุณภาพดี ไม่เน่าเหม็น บ้านเรือนไม่แออัด มีความเงียบสงบ ร่มรื่น น่าอยู่อาศัย

จุดอ่อน

1. ความไม่เป็นเอกภาพของคนในท้องถิ่นในการทำงานด้านการท่องเที่ยว เห็นได้จากกรที่มีกลุ่มท่องเที่ยวใหญ่ๆ ในชุมชน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ และกลุ่มของตลาดน้ำวัดจำปา ที่มีแนวคิดในการทำงานที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มของคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ เน้นการอนุรักษ์วิถีชุมชนเป็นหลัก โดยการนำเสนอภูมิปัญญาของพื้นที่ และเน้นการรักษาสิ่งแวดล้อมไปด้วย และนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวที่กระจายบทบาทความสำคัญของสมาชิกในชุมชนทั่วพื้นที่ค่อนข้างทั่วถึง รวมถึงเน้นการเยี่ยมชมวิถีชีวิตของแต่ละบ้านอย่างเป็นธรรมชาติ ส่วนกลุ่มตลาดน้ำวัดจำปาเน้นการส่งเสริมเศรษฐกิจและรายได้ของชุมชน โดยการนำสินค้าของชุมชนมาจำหน่ายเป็นหลักก่อน โดยการจัดตั้งตลาดการค้าขึ้นใหม่ และขาดการเชื่อมโยงกิจกรรมทางการท่องเที่ยวกับผู้นำทางศาสนา ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดจำปา มีเพียงการชมวัด ไหว้พระ และทำบุญที่วัดเท่านั้น

2. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ ความเข้าใจในการทำงานด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งจากสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ แต่ละคนต่างมีความเชี่ยวชาญ ความรู้เฉพาะด้าน เช่น ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และการทำผลิตภัณฑ์ แต่ไม่มีใครที่มีความรู้ และประสบการณ์ตรงในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมาก่อน มีเพียงคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ที่ได้พยายามเรียนรู้

สร้างประสบการณ์โดยการไปศึกษาดูงาน พบปะแลกเปลี่ยน หรือประชุมหารือกับกลุ่มเครือข่าย การท่องเที่ยวภาคประชาสังคม กลุ่มนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา เช่น อาจารย์ของคณะ โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในส่วนของผู้อื่น ก็ได้เรียนรู้จากการทำงานจริงในชุมชน

3. ขาดสิ่งอำนวยความสะดวก ห้องน้ำมีอยู่บริเวณวัดจำปา ด้านข้างบ่อน้ำมนต์ จำนวน 4 ห้อง และบริเวณหลังเมรุ จำนวนประมาณ 10 ห้อง (แต่ไม่ได้มีการเปิดใช้งานทุกห้อง) ซึ่ง ห้องน้ำที่วัดห่างจากจุดท่องเที่ยวเรียนรู้ในชุมชนเกาะศาลเจ้าหลายร้อยเมตร ส่วนในชุมชนก็มี ห้องน้ำส่วนตัวของแต่ละบ้านเท่านั้น ซึ่งอาจไม่เพียงพอและไม่สะดวกในการใช้บริการหากมี นักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก

4. ขาดระบบสื่อความหมายทางการท่องเที่ยว ได้แก่ ป้ายชี้ทาง ป้ายแสดงแผนผัง ที่ตั้งของสถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน ป้ายบอกเล่าเรื่องราวของสถานที่ ขาดเอกสารแนะนำการท่องเที่ยว ของชุมชน เวลาคนมาถึงจะไม่รู้ข้อมูลความเป็นมา ไม่รู้ว่ามีอะไรที่น่าสนใจบ้าง ไม่รู้เส้นทาง การเดินทางท่องเที่ยว มีเพียงป้ายชั่วคราวที่ทำจากแผ่นพลาสติก บอกทางไปวัดจำปา หรือการเขียนป้ายใส่ กระดาษบอกทางไปลงเรือ โดยปัจจุบันต้องใช้คนในการต้อนรับและบอกคนเหล่านี้ทั้งหมด แม้จะเป็นความตั้งใจของคุณทวิศักดิ์ให้ผู้มาเยี่ยมชมมีการสนทนากับคนในพื้นที่ แต่หลายครั้งก็เกิด ปัญหาเมื่อมีคนมาเยี่ยมชมมากๆ การให้การต้อนรับและบอกเล่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของ ชุมชน ก็ไม่ทั่วถึง หรือกรณีที่คุณทวิศักดิ์ หรือสมาชิกบ้านต่าง ๆ ไม่อยู่ นักท่องเที่ยวก็จะสับสนใน ทิศทาง และเนื่องจากไม่ทราบระยะทางการเดิน และกิจกรรมต่าง ๆ ไม่สามารถวางแผนในการใช้ เวลาเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนได้ มีนักท่องเที่ยวบางส่วนรีบเดินไปรอที่ปลายทาง บางส่วนก็เดินทาง มาล่าช้ากว่าที่กำหนดไว้

5. คนในชุมชนเข้าร่วมในการทำงานทางการท่องเที่ยวน้อยเกินไป โดยกลุ่มที่มี ส่วนร่วมในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวในปัจจุบัน จะเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องมีผู้เกี่ยวข้องในการทำงาน อยู่ 3 กลุ่ม คือ คนการต้อนรับ คนขายสินค้า และคนให้บริการให้กับนักท่องเที่ยวโดยตรงเท่านั้น ราว 50 คน จากประชากรซึ่งถือว่าเป็นจำนวนไม่มาก และยังมีชาวเขาวชนที่เข้ามาสนใจเรียนรู้งาน ทางภูมิปัญญา มาต้อนรับนักท่องเที่ยว และรวมถึงกลุ่มผู้สูงอายุบางส่วนที่ยังไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยว

6. ขาดการทำกรประชาสัมพันธ์และการตลาด การท่องเที่ยวทุกกลุ่มในชุมชน เป็นเผยแพร่แบบปากต่อปาก และอาศัยสื่อมวลชนในการทำกรเผยแพร่แบบเป็นครั้งคราว ส่วนผู้

ที่มาก็พึงพิจารณาจัดทัวร์เรือของตลาดน้ำคลองลัดมะยมเป็นหลัก และผ่านการจัดกิจกรรมของสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว ที่พาคนมาดูงานเป็นครั้งคราว

7. ขาดการพัฒนา รูปแบบของกิจกรรมทางการเรียนรู้ให้มีความครอบคลุม กว้างขวางมากขึ้น ในปัจจุบันนี้ ได้มีกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญา วิถีชีวิตชุมชนที่จะมีการสาธิตให้ ชม เช่นการแทงหยวก การทำขนม ซึ่งใช้เวลาในการชมไม่นานนัก และมีการให้ข้อมูลเพียงสังเขป น่าจะมีการพัฒนาการเรียนรู้ในระดับที่ลึกซึ้งขึ้นเพื่อให้เข้าใจที่มา คุณค่า ความหมายส่วนประกอบ ของวัตถุศิลปะรูปแบบของผลิตภัณฑ์ บริบทของการใช้งาน รวมทั้งกิจกรรมทางด้านนิเวศ เช่น การ ดูนก เพื่อตอบสนองกับกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจเฉพาะทาง

อุปสรรค

1. การเข้ามาลงทุนของนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ที่พยายามเข้ามาซื้อที่ดินของ ชุมชน มากขึ้นเรื่อย ๆ แล้วสร้างกำแพงหมู่บ้านสูง สร้างความรู้สึกแปลกแยก

2. คนในชุมชนขาดอำนาจการต่อรอง การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้ากว่า ร้อยละ 90 ขึ้นอยู่กับเจ้าของธุรกิจการเดินทางเรือท่องเที่ยวของตลาดน้ำคลองลัดมะยม ซึ่งจะนำคนมา เที่ยวชมในวันเสาร์ อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ว่างอยู่ตั้งแต่ 4-24 เที่ยว/วัน มีนักท่องเที่ยวอยู่ที่ วันละ 80-500 คน โดยสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการบำรุงสถานที่ท่องเที่ยวในเกาะศาลเจ้า ปีละ ประมาณ 10,000 บาท คำนวณเป็นค่าบำรุงเพียง 0.25 บาท ต่อนักท่องเที่ยว 1 คน ซึ่งถือว่าเป็น ผลตอบแทนที่ต่ำมาก โดยเจ้าของธุรกิจเดินเรือ ๆ เป็นผู้กำหนดเอง ชาวชุมชนไม่มีอำนาจต่อรอง เพราะถ้ามีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางเรือท่องเที่ยวไปยังที่อื่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าก็จะไม่มีคนเข้ามา ท่องเที่ยว สินค้าขายไม่ได้ นอกจากนี้ การกำหนดเวลาเที่ยวชมบ้านต่าง ๆ ในชุมชน ได้แก่ ศาลเจ้า พ่อจู้ย บ้านสองบุตร ร้านกาแฟ บ้านเครื่องหอม บ้านโฮมสเตย์ บ้านคุณสาววิตรี บ้านประดิษฐ์ บ้าน สวนหมอค้อย บ้านสวนริมคลอง (บ้านตระกูลทองใบ) รวม 9 แห่ง ในเวลาเพียง 45 นาที ซึ่งไม่ เพียงพอต่อการเยี่ยมชมให้ทั่วถึง เพราะเจ้าของธุรกิจการเดินทางเรือท่องเที่ยวฯ เมื่อจอดเรือส่ง นักท่องเที่ยวที่ศาลเจ้าพ่อจู้ยแล้ว ก็จะวนเรือกลับไปรับนักท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมโดย ทันที และให้นักท่องเที่ยวกลับกับเรือลำต่อไปที่มาถึง ซึ่งช่วยให้เพิ่มรอบในการเดินเรือ ได้มากขึ้น เป็นสองเท่า ผลเสียตกอยู่กับนักท่องเที่ยวที่ไม่สามารถใช้เวลาชมชุมชนได้นาน ผู้ค้าบางบ้านก็ไม่มี นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เนื่องจากเวลาน้อย ทำให้จำหน่ายของได้ไม่หมด และกิจกรรมการ ท่องเที่ยวทางเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม ไม่มีเวลาเยี่ยมชมวัดจำปา และตลาดน้ำวัดจำปา ทำให้

เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อกันของคนในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ทั่วถึง เกิดความเข้าใจว่าความตั้งใจที่จะเกิดขึ้นไม่ให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนอย่างทั่วถึง

ภาพที่ 29 นักท่องเที่ยวขึ้นชมบรรยากาศวิถีไทยกับสายน้ำย่านคลองบางระมาดบรรยากาศการท่องเที่ยวโดยเรือหางยาว (จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 10 พฤษภาคม 2557)

3. ช่องทางในการสร้างรับรู้การท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้ายังมีน้อย เนื่องจากสื่อมวลชนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องยังไม่รู้จักและไม่ได้ให้ความสำคัญ

4. หน่วยงานของรัฐยังไม่ได้สนับสนุนการดำเนินงานอย่างยั่งยืนที่ต้องใช้ระยะเวลาดำเนินการต่อเนื่องยาวนานในการดำเนินการ

5. นักท่องเที่ยวขาดความรู้ ความเข้าใจในการท่องเที่ยวในเชิงวิถีถิ่น โอกาส

1. การที่รัฐบาลกำหนดเป็นปีท่องเที่ยววิถีไทย ซึ่งสอดคล้องกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า ที่นำเสนอในเรื่องวิถีของคนไทย ทั้งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิตชุมชน หน่วยงานของภาครัฐทั้งกรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร องค์กรบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน น่าจะมีโครงการที่สนับสนุนการฟื้นฟูการท่องเที่ยวในเกาะศาลเจ้า เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความพร้อมและเป็นที่ยอมรับมากขึ้น

2. ที่ตั้งของชุมชนเกาะศาลเจ้ามีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตลิ่งชัน ซึ่งอยู่ใกล้กับพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในย่านกรุงรัตนโกสินทร์ มีระยะทางประมาณ 9 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณแค่ 20 นาที การเข้าถึงชุมชนสามารถเดินทางได้หลากหลายทั้งรถเมล์ รถแท็กซี่ เรือจักรยาน นอกจากนี้ ชุมชนเกาะศาลเจ้าอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม และแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าโอกาสที่จะสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวทางน้ำเชื่อมโยงกับกลุ่มหรือองค์กรการท่องเที่ยวในชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงได้ อาทิ

แหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม เป็นที่รู้จักมาก

ตลาดน้ำตลิ่งชัน ที่ตั้ง ริมคลองชักพระ ถนนชักพระลักษณะเด่น เป็นตลาดน้ำที่ก่อตั้งเพื่อทำการค้าขายกับนักท่องเที่ยวเป็นแห่งแรกของพื้นที่ตลิ่งชัน เมื่อ พ.ศ. 2530 มีการค้าขายอาหารใน โป๊ะแพริมคลอง และการค้าบริเวณถนนตั้งซุ้มค้าขายอาหาร ผลไม้ ขนม ของทานเล่น ต้นไม้ ของที่ระลึกรวมหนึ่งร้อยกว่าราย กิจกรรม การจัดเรือหางยาวท่องเที่ยวคลอง ทุกวันเสาร์ วันอาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ การแสดงดนตรีไทย การนวดแผนไทย การร้องเพลงคาราโอเกะ ตลาดน้ำวัดสะพาน ที่ตั้ง ริมคลองบางน้อย ถนนราชพฤกษ์ลักษณะเด่น เป็นตลาดน้ำที่ตั้งอยู่ในวัดสะพาน และคลองบางน้อยที่มีสภาพแวดล้อมที่ดี เงียบสงบ สามารถรับประทานอาหาร จับจ่ายใช้สอย และไหว้พระ ทำบุญได้ในสถานที่เดียวกัน โดยอาหารที่วัดสะพานจะมีรสชาติดีเนื่องจากผู้ค้าเป็นชาวสวนที่อยู่รอบวัดและละแวกคลองใกล้เคียง อาทิ กว๊วยเตี้ยวเรือ ขนมจินน้ำยา หมูสะเต๊ะ ข้าวเกรียบว่าว

กิจกรรม ไหว้พระ ทำบุญ ให้อาหารปลา นั่งริมคลอง ชมรำละครแก้บน

แหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่ได้รับความนิยม

ตลาดน้ำสองคลองวัดตลิ่งชัน ที่ตั้ง ริมคลองชักพระ หน้าวัดตลิ่งชัน ถนนชักพระลักษณะเด่น อยู่ติดคลองสองด้าน คือคลองชักพระ และคลองวัดตลิ่งชัน ตั้งอยู่ภายในวัดตลิ่งชันซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ มีที่จอดรถกว้างขวาง ผู้ค้าเป็นประชาชนคนท้องถิ่นดั้งเดิมที่อยู่อาศัยใกล้ที่ตั้งตลาด บรรยากาศสงบ เป็นระเบียบ อาหารรสชาติดี ราคาอ่อมเยา อาทิ กว๊วยเตี้ยวหมูสุตรโบราณ หมูสะเต๊ะ ส้มตำปู ขนมเบื้องโบราณ ข้าวต้มมัดจิว เมี่ยงคำโบราณ กิจกรรม ไหว้พระ ทำบุญ ชมสัตว์แปลก ให้อาหารปลา นั่งชมบรรยากาศริมคลอง

ตลาดคลองบางหลวง ที่ตั้ง ริมคลองบางหลวง ซ.เพชรเกษม 28 ลักษณะเด่น ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวง ภายในวัดกำแพงที่ศิลปกรรมทั้งงดงาม มีศิลปะการแสดงกระต๊วแทงเสื่อที่นำ

ชม และอยู่ใกล้บ้านศิลปินซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ในตลาดเน้นจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่มเป็นหลัก ผู้ค้าในตลาดเป็นประชาชนในชุมชนวัดกำแพง

กิจกรรม ไหว้พระ ทำบุญ ให้อาหารปลา ชมบ้านริมน้ำ ชมหุ่นละครเล็ก ชมกระดิว แวงเสื่อสวนผักซานเมือง ที่ตั้ง อยู่ริมคลองบางแวก ซ.เพชรเกษม 88

ลักษณะเด่น อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ เป็นสวนผักที่เหลือน้อยแห่งในเขตเมือง พืชผักที่ขายมีความปลอดภัยต่อการบริโภค และชาวสวนผักมีอาชีพค้าขายไม่ตรีที่ดีเยี่ยม

กิจกรรม การให้ความรู้เรื่องการเกษตร การสาธิตวิถีชาวสวน การปรุงอาหาร การสาธิตทำขนม ทดลองเก็บผัก รดน้ำ พรวนดิน การป้องกันสัตว์มีพิษ

3. อยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าที่สามารถเดินเท้าไปได้ หรือนั่งเรือไปเพียง 5 นาที คือ กลุ่มบ้านตระกูลจุลเสวก เป็นบ้านสวนที่มีพันธุ์ต้นไม้ผสม ผสาน และเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่ชาวพระนครเคยใช้เป็นสถานที่หลบภัยจากการทิ้งระเบิดในช่วงสงครามโลก ครั้งที่ 2

4. มีความเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม และเชิงนิเวศที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เหลือน้อยในกทม. และอยู่ไม่ไกล ที่สามารถจัดการท่องเที่ยวมาทางน้ำ หรือการท่องเที่ยวกลุ่มเล็กเป็นการเฉพาะได้

5. เหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม วิถีชุมชนในเชิงลึก เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่ใกล้ศูนย์กลางเมือง และมีการเดินทางที่สะดวก สถาบันการศึกษาทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านวัฒนธรรม และด้านการท่องเที่ยว และโรงเรียนทางเลือกว่าจะให้ความสำคัญมากขึ้น รวมถึงองค์กร กลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องดังกล่าว ก็น่าจะใช้พื้นที่นี้ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้ เพื่อประหยัดเวลา ลดต้นทุน

6. ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านการสื่อสารมีความก้าวหน้า สะดวก และเครื่องมือในการสื่อสารมีราคาถูกลง ผู้คนเข้าถึงได้ง่าย ต้นทุนในการดำเนินการไม่มากนัก ทำให้การเผยแพร่ทำได้สะดวก รวดเร็ว

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำหลักการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก PEST Analysis ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับกาวิเคราะห์แนวโน้มการตลาด และวิเคราะห์ภาพรวมของธุรกิจในอนาคตมาใช้ โดยอาศัยข้อมูลของการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ประกอบด้วย P (Political) คือ ปัจจัยทางการเมืองและนโยบายของรัฐที่อาจมีความเปลี่ยนแปลง E (Economic) คือ

ปัจจัยทางเศรษฐกิจของประเทศซึ่งเป็นตัวกำหนดกำลังซื้อ S (Social) คือ ปัจจัยทางสภาพสังคม สภาพสังคม วัฒนธรรม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคม ตลอดจนทัศนคติ พฤติกรรม และ T (Technology) คือ ปัจจัยทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ๆ ซึ่งบางครั้งการดำเนินงานต้องอาศัย ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และทักษะในการใช้ประโยชน์ ซึ่งการใช้องค์ประกอบทั้ง 4 เรื่องนี้มา ประกอบการวิเคราะห์ได้ทำให้เห็นถึงปัจจัยเสี่ยง หรือโอกาสต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น นำมาวิเคราะห์ สถานการณ์ และวางแผนในอนาคต

ตารางที่ 2 สรุปการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการจัดการการท่องเที่ยว ของชุมชนเกาะศาลเจ้า

จุดแข็ง	จุดอ่อน	อุปสรรค	โอกาส
-ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีคุณค่า น่าสนใจ มีความหลากหลาย -แกนนำในการทำการท่องเที่ยวที่มีวิสัยทัศน์ ความสามารถ -คนในชุมชนมีความรู้ทางด้านภูมิปัญญาหลาย คน -การเข้าถึงชุมชน สามารถเดินทางได้ -ความคุ้มค่าของเงินที่ใช้จ่ายในการเดินทางเข้ามาเยี่ยมชม -กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีถิ่นมีองค์ประกอบเรื่องราว เนื้อหา และการกำหนดจุดแวะ	-ความไม่เป็นเอกภาพของคนในท้องถิ่นในการทำงานด้านการท่องเที่ยว -ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในการทำงานด้านการบริหารจัดการ การท่องเที่ยว -ขาดสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ -ขาดระบบสื่อความหมายทางการท่องเที่ยว -คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานทางการท่องเที่ยวน้อยเกินไป -ขาดการทำกรประชาสัมพันธ์และการตลาด -ขาดการพัฒนารูปแบบของกิจกรรมทางการ	-การเข้ามาลงทุนของนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในพื้นที่ -คนในชุมชนขาดอำนาจการต่อรอง -ช่องทางในการสร้างรับรู้ การท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้ายังมีน้อย -หน่วยงานของรัฐยังไม่ได้สนับสนุนการดำเนินงานอย่างยั่งยืน -นักท่องเที่ยวขาดความรู้ความเข้าใจในการท่องเที่ยวในเชิงวิถีถิ่น	-การที่รัฐบาลกำหนดเป็นปีท่องเที่ยววิถีไทย ซึ่งสอดคล้องกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า -ที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในย่านกรุงรัตนโกสินทร์ และอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยม มีโอกาสที่จะสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวทางน้ำ เชื่อมโยงกัน -มีความเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม และเชิงนิเวศที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เหลืออยู่น้อย

จุดแข็ง	จุดอ่อน	อุปสรรค	โอกาส
<p>น่าสนใจ</p> <p>-สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ของชุมชนเกาะศาลเจ้ามีคุณค่า น่าสนใจ</p> <p>-สภาพแวดล้อมและองค์ประกอบของชุมชนมีความโดดเด่น</p>	<p>เรียนรู้ให้มีความครอบคลุม</p>		<p>ในกทม.</p> <p>-เหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม วิถีชุมชนในเชิงลึก</p> <p>-ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านการสื่อสารมีความก้าวหน้า สะดวก และเครื่องมือในการสื่อสารมีราคาถูกลง ผู้คนเข้าถึงได้ง่าย</p> <p>ต้นทุนในการดำเนินการ ไม่มากนัก</p> <p>ทำให้การเผยแพร่ทำได้สะดวก รวดเร็ว</p>

4.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ผ่านมา

ความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ผ่านมา นอกเหนือจากความโดดเด่นเรื่องทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีอย่างครบถ้วนแล้วนั้น จากการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพื้นที่โดยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม เข้าไปสัมผัสและร่วมดำเนินงานกับชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า ตลอดระยะเวลา 7 ปี พบว่ามีปัจจัยบางประการที่เกื้อหนุนให้การพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนขับเคลื่อนไปอย่างต่อเนื่อง ผ่านพื้นอุปสรรคมาได้โดยตลอด ดังนี้

1. แคนนำ

คุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ ผู้เป็นแกนนำในการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าผู้ริเริ่มการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า เป็นคนที่ถือกำเนิดในชุมชน มีความรักและความภาคภูมิใจในวิถีวัฒนธรรมของตนในเรื่องของท้องถิ่น มีความเชี่ยวชาญงานภูมิปัญญาที่โดดเด่น ทั้งมีความรอบรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สถาปัตยกรรม งานประเพณี วัฒนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นผู้ที่มีความรู้ มีความอดทน ความเสียสละ โดยลงมือกระทำจริงให้

คนเห็น เรียนรู้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง ขวนขวายการศึกษาเรียนรู้ในทุก ๆ ด้าน พยายามเชื่อมโยงการทำงานของคนในชุมชนที่มีขีดจำกัดกับกลุ่มองค์กรภายนอก เพื่อสนับสนุนการทำงานในชุมชนอย่างเหมาะสม

2. บ้านสองบุตร

เป็นบ้านของคุณทวีศักดิ์ หว่างจันทร์ เป็นสถานที่เริ่มต้นของการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า บ้านหลังนี้เป็นสถานที่เสนอเรื่องราวของชุมชน ประวัติของคนในตระกูล ภูมิปัญญา เป็นแหล่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ความสำคัญของสถานที่ในชุมชนเกาะศาลเจ้า ที่มีบรรยากาศน่าสนใจ แปลกใหม่ สถาปัตยกรรมของบ้านสองบุตรเป็นแบบทรงไทยประยุกต์ใช้วัสดุเป็นไม้และกระเบื้องดินเผาให้ความรู้สึกที่อบอุ่น สวยงาม น่าประทับใจ การกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในบ้านให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างครบถ้วนและหลากหลาย ทั้งเรื่องของการต้อนรับ การให้ความรู้ เรื่องของจุดจำหน่ายสินค้า ที่รับประทานอาหาร ที่พักผ่อน กิจกรรมภายในบ้านที่สร้างขึ้นสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนภายในบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอยู่จริง มีความน่าสนใจ ทำให้ผู้มาเยี่ยมชมประทับใจ จนอยากที่จะเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่อื่น ๆ ในชุมชน

3. ความสัมพันธ์ในระบบเครือข่าย

โครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายทำให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน พร้อมทั้งจะรับฟังข้อมูลและสนับสนุนการทำงานร่วมกันเป็นไปโดยสะดวก เมื่อใดที่เกิดความเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน คนในกลุ่มจัดการการท่องเที่ยวก็กล้าแสดงออกอย่างตรงไปตรงมา มีความจริงใจ พร้อมให้อภัยกัน โดยอาศัยความเป็นเครือข่าย และเป็นเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ทำให้การประสานงานกันทำงานด้านต่าง ๆ ประสบความสำเร็จได้โดย

4. คุณชวน ชูจันทร์

บุคคลภายนอกที่มีอิทธิพลกับการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า คือ คุณชวน ชูจันทร์ ผู้ก่อตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยมจนประสบความสำเร็จ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นิยมมากที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนเกาะศาลเจ้า เป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์ในการให้แนวคิด และกระตุ้นคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าให้เห็นคุณค่าที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งในเรื่องของการเยี่ยมชมบ้าน และการทำกิจกรรมเชื่อมโยงร่วมกันในเรื่องของสิ่งแวดล้อม และการจัดเรือท่องเที่ยว และการนำกลุ่มศึกษาดูงานเข้ามาในชุมชน นับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าขึ้น

5. เครือข่ายการท่องเที่ยว

ในการจัดการการท่องเที่ยวให้พัฒนาไปข้างหน้าสิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ สร้างเครือข่ายในการทำงาน โดยมีเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคมซึ่งชุมชนเกาะศาลเจ้าเข้าร่วมเป็นสมาชิกเข้าร่วมบุกเบิกตั้งแต่ปี 2553 ถือเป็นองค์กรหลักช่วยสนับสนุนการดำเนินงาน โดยเป็นการรวมตัวของชุมชน และสมาชิกที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการท่องเที่ยว วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาท้องถิ่นที่เชี่ยวชาญ และเป็นผู้ที่เน้นการทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง โดยได้สนับสนุนการแบ่งปันความรู้ การให้กำลังใจ และเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ ให้เข้ามาเยี่ยมชม ชุมชนเกาะศาลเจ้าเพิ่มมากขึ้น และหน่วยงานราชการที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีบทบาทในเรื่องของการส่งเสริมความรู้ การพัฒนาศักยภาพบุคลากร การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากที่ต่าง ๆ ให้เชื่อมโยงการทำงานกับชุมชน ตั้งแต่ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

6. กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ

กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้ามีรูปแบบและเนื้อหาที่มีอัตลักษณ์ สะท้อนความเป็นไปของชุมชน ครอบคลุมทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ธรรมชาติ เส้นทางในการเที่ยวชมไม่ต้องเดินย้อนกลับมายังจุดเริ่มต้น มีระยะทางราว 1 กิโลเมตร และจุดแวะเยี่ยมชมก็มีความน่าสนใจ ทั้งในเรื่องสถาปัตยกรรม บ้านภูมิปัญญา บ้านโฮมสเตย์ สวนผลไม้ มีจุดจำหน่ายสินค้าของท้องถิ่นเหมาะสมและลงตัว ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจกับผู้ที่มาเยี่ยมชมได้อย่างดี

7. สำนักกรักบ้านเกิด

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจจำนวนมาก แต่ถ้าขาดซึ่งความเสียสละ ความมีจิตสาธารณะเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นที่ตนถือกำเนิดมา การฟื้นฟูชุมชนและพัฒนาการท่องเที่ยวก็เป็นไปได้ยาก การที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งมีสำนักกรักบ้านเกิด ถือเป็นหัวใจสำคัญที่นำไปสู่จุดเริ่มต้นของการทำงาน จากคนคนเดียวไปสู่คนหลายคน จนเกิดกลุ่มกิจกรรมในชุมชนเพิ่มขึ้นหลายกลุ่ม และเมื่อการทำงานเกิดปัญหา มีอุปสรรค แต่เมื่อคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนของตนแล้ว จะเกิดแรงใจพยายามที่จะฝ่าฟันอุปสรรคให้ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีถิ่นอย่างยั่งยืนตลอดไป

จากการศึกษาพบว่าชุมชนเกาะศาลเจ้ามีคุณค่าความสำคัญทั้งในด้านพื้นที่ ซึ่งอยู่ในย่านคลองบางระมาดเป็นพื้นที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีลำคลองหลายสายเชื่อมโยงไปยังพื้นที่โดยรอบ ได้แก่ คลองบางระมาด คลองบ้านไทร คลองบัว ในอดีตใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ผู้คนในชุมชนเป็นชาวไทยพุทธที่อยู่สืบต่อมาหลายอายุคน มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ความเชื่อในท้องถิ่น และด้านนิเวศ และผลิตภัณฑ์สินค้าในท้องถิ่น ซึ่งแสดงถึงอัตลักษณ์วิถีชุมชนที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก ส่วนในด้านการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าเริ่มต้นจากการตระหนักในความเสื่อมถอยของวิถีวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมในชุมชนของคนใน ทำให้คนในได้แก่ คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ได้ลุกขึ้นมาจัดการฟื้นฟูชุมชนให้กลับมามีชีวิตชีวา โดยเริ่มจากงานด้านสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่เน้นการนำเสนออัตลักษณ์ที่โดดเด่นและมีคุณค่าของชุมชนเกาะศาลเจ้า และขยายผลไปสู่กลุ่มที่ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวหลายกลุ่มภายในชุมชน โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวหลักจะมาจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นทำให้เกิดผลกระทบในด้านบวก คือ การเกิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ และเกิดรายได้จากการท่องเที่ยว และผลกระทบในด้านลบ ได้แก่ การมีความคิดทางการทำงานที่ไม่สอดคล้องกันทำให้ขาดความเป็นเอกภาพ และกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวภายนอกมีอิทธิพลในการกำหนดรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวมากจนเกินไป ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีจุดแข็งในเรื่องของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว และมีบุคลากรที่มีความสามารถ แต่ยังมีจุดอ่อน คือการขาดความเป็นเอกภาพในการทำงาน และขาดการทำการตลาด ซึ่งผลการศึกษาข้างต้นสามารถนำไปพัฒนาการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าไปสู่แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้อย่างยั่งยืนได้

บทที่ 5

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

จากการศึกษาข้อมูลประวัติความเป็นมา พัฒนาการของชุมชนเกาะศาลเจ้า และการศึกษาการท่องเที่ยววิถีถิ่นของคนในชุมชนเกาะศาลเจ้า เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ทำให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนเกาะศาลเจ้าในฐานะพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน แวดล้อมด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่า การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าที่เริ่มจาก “คนใน” กลุ่มหนึ่งที่ตระหนักรู้ถึงคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนจึงได้ร่วมกันดำเนินงานต่างๆ เพื่อฟื้นฟูชุมชน ทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา จนก่อให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ซึ่งได้ส่งผลกระทบในเชิงบวกและเชิงลบกับคนในชุมชน จึงควรหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้าให้เหมาะสมและยั่งยืน โดยนำแนวคิดและหลักการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงาน ฐานทุนและโอกาสที่ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีอยู่ เพื่อใช้ในการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เพื่อการยกระดับชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ และดำรงรักษาพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์แห่งนี้ให้ดำรงอยู่ต่อไป

1. แนวคิดด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนกับการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

จากการที่คนในท้องถิ่นได้ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม วิถีวัฒนธรรม และมีจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเป็นระยะเวลาประมาณ 7 ปีแล้ว ก่อให้เกิดการพัฒนารูปแบบองค์กร แนวคิด และกิจกรรมทางการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชน ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ดังปรากฏจากการที่มีผู้มาเยี่ยมชมชุมชนจำนวนหลายพันคนในแต่ละเดือน มีสื่อมวลชนมาทำข่าวจนชุมชนเกาะศาลเจ้ามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วประเทศ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ขณะเดียวกันผลที่เกิดขึ้นแม้จะเป็นประโยชน์แก่

ชุมชนเกาะศาลเจ้าในภาพรวม แต่ยังมีคนในชุมชนส่วนหนึ่งที่ยังไม่เข้าใจแนวคิดเรื่องการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่เน้นการรักษาอัตลักษณ์คุณค่าและวิถีดั้งเดิมของชุมชนซึ่งกลุ่มท่องเที่ยววิถีถิ่น

ชุมชนเกาะศาลเจ้าใช้เป็นกรอบแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มตน โดยการนำเสนอคุณค่าเรื่องราวของตนควบคู่กับการจำหน่ายสินค้า และเน้นการรักษาสภาพแวดล้อมดั้งเดิมของชุมชนให้เป็นธรรมชาติและเป็นระเบียบ จึงมีนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบและช่วยอุดหนุนสินค้าในบ้านของสมาชิกกลุ่มนี้มากกว่าในจุดอื่น ๆ ที่มีการปรับปรุงพื้นที่จำหน่ายสินค้าผิดแผกไปจากที่เคยเป็นอยู่ ไม่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของชุมชน จนนักท่องเที่ยวไม่ให้ความสนใจกิจการหรือซื้อสินค้า ซึ่งคนในชุมชนบางส่วนมองว่าการผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวยังคงกระจุกตัวในบางพื้นที่ ไม่มีการกระจายอย่างทั่วถึง ความร่วมมือสอดประสานของคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าเพื่อร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมาจึงยังไม่ราบรื่นเท่าที่ควร

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จากการศึกษาสรุปความหมายได้ว่าหมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล บูรณาการการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กัน ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน และสร้างโอกาสการเข้าถึงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรม โดยคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนานั้น

นอกจากนี้ ควรนำหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่สอดคล้องกับการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยว วิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้ามาใช้ ดังนี้ (Shirley Eber อ้างถึงโดยบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548)

1. ใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล ใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ทั้งทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ธรรมชาติ เท่าที่จำเป็น โดยใช้ความระมัดระวัง เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ให้คงอยู่อย่างยาวนานขึ้น
2. การลดการบริโภคและลดกิจกรรมที่ทำให้เกิดของเสีย ขยะ หรือสิ่งปฏิกูล ให้มีการบริโภคและใช้สอยทรัพยากรอย่างเหมาะสมเท่าที่จำเป็น เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของทั้งคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวผู้มาเยี่ยมชมเยือน
3. การรักษาความหลากหลาย มีการดำเนินการในการค้นหาคุณค่าของทรัพยากรในชุมชน ให้มีความหลากหลาย ตอบสนองต่อการดำรงอยู่ และความพึงพอใจของผู้เกี่ยวข้องเพื่อสร้างความน่าสนใจ และให้ความสำคัญกับสิ่งที่มีอยู่ให้ดำรงอยู่สืบไป
4. บูรณาการการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับการพัฒนาตามมิติด้านต่าง ๆ

ในท้องถิ่น ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในแหล่งท่องเที่ยวควบคู่ไปกับประโยชน์ของนักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการ

5. ส่งเสริมเศรษฐกิจภายในท้องถิ่น โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นต้องช่วยก่อให้เกิดรายได้และการพัฒนาทางเศรษฐกิจในชุมชนทั้งในด้านการจ้างแรงงาน การขายสินค้า การจัดกิจกรรม การให้บริการ เพื่อสนับสนุนให้คนเหล่านี้ร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่น

6. เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอนตั้งแต่การวางแผน การดำเนินการพัฒนา การแก้ไขปัญหา

7. มีการหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว และสาธารณชนทั่วไป อาทิ กลุ่มที่ดำเนินการการท่องเที่ยวในชุมชน ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว โรงเรียน องค์กรชุมชน หน่วยงานราชการ เพื่อสร้างความเข้าใจและความราบรื่นในการทำงานร่วมกัน และลดข้อขัดแย้ง

8. การฝึกอบรม พัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความเข้าใจและประสิทธิภาพในการทำงาน ทำให้การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมีคุณภาพ

9. การตอบสนองต่อความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมายทางการตลาด การตอบสนองและคำนึงถึงความรู้สึก ความมุ่งหวัง และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต้องสอดคล้องกับอัตลักษณ์และการดำรงอยู่ของทรัพยากรและประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับ

10. มีการศึกษา วิจัย การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การทบทวนแก้ไขและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น โดยการพูดคุยหรือ สอบถามความคิดเห็นหรือติดตามข่าวสารในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน และสร้างพื้นที่ในการพบปะหารือทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

สถานการณ์ของการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าในปัจจุบัน ที่มีเมื่อนำนักท่องเที่ยวเข้ามาผ่านทางเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมมาท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้ามากถึงร้อยละ 90 โดยเยี่ยมชมศาลเจ้าพ่อจ้อย บ้านสองบุตรี เชื่อมโยงพื้นที่ต่อเนื่องไปยัง ร้านกาแฟ บ้านเครื่องหอม บ้านโฮมเสตย์ บ้านสวนหมอดี้อย บ้านขนมคุณตุ้ และบ้านตระกูลทองใบ ซึ่งเป็นบ้านของสมาชิกในกลุ่มที่มีคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ เป็นแกนนำ แต่มีนักท่องเที่ยวเพียงส่วนน้อยที่เดินทาง

ด้วยรถยนต์เข้ามาในชุมชนเกาะศาลเจ้าทางด้านวัดจำปา มาอุดหนุนสินค้าของกลุ่มผู้ค้าตลาดน้ำวัดจำปา ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มคนที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการเรียนรู้อีกเป็นจำนวนมากที่รับรู้เรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้าผ่านสื่อที่เผยแพร่ตามช่องทางต่าง ๆ มีความประสงค์จะเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชน แต่ไม่ทราบข้อมูลการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ การติดต่อขอเข้าชมบ้าน และการจัดกิจกรรมในชุมชน โดยที่กลุ่มธุรกิจจากภายนอกเป็นผู้กำหนดกลไกการจัดการการท่องเที่ยว การแวะชมสถานที่ ระยะเวลาในการเยี่ยมชม และรายได้จากการจัดการท่องเที่ยวที่คนในพื้นที่ได้รับในสัดส่วนไม่มากนักจากการค้าขายสินค้าเพียงเล็กน้อย ทั้งที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าที่มีอยู่เป็นจำนวนมากยังไม่ได้รับการสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชนและผู้มาเยือนอย่างเต็มที่ ด้วยสาเหตุสำคัญคือ คนในชุมชนขาดการเพิ่มพูนศักยภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว และการสร้างสรรค์กิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งการวิเคราะห์ผลจากการศึกษาได้แสดงถึงปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้า ดังนี้

2.1 ปัจจัยด้านการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่น

การจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้ามีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2552 โดยเกิดจากความคิดที่ต้องการฟื้นฟูชุมชนที่มีความชบเซา สภาพแวดล้อมธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรม วิถีวัฒนธรรมเริ่มเลือนหาย โดยคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ เชิญชวนคนในชุมชนร่วมแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นลำดับแรก หลังจากนั้นจึงใช้งานประเพณีบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออัยผสมผสานกับกิจกรรมฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชนเกาะศาลเจ้านำเสนอแก่สาธารณชนเป็นครั้งแรก โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร และเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม จนนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเกาะศาลเจ้าในเวลาต่อมา ประกอบด้วย กลุ่มจัดการท่องเที่ยวจากคนในชุมชน ได้แก่ กลุ่มท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า กลุ่มตลาดน้ำวัดจำปา กลุ่มบ้านแม่จวบ และจากกลุ่มภายนอกชุมชน คือผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางน้ำจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม โดยที่สมาชิกในกลุ่มมีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ทำให้แนวความคิดด้านการท่องเที่ยวไม่สอดคล้องกันไปด้วย การดำเนินงานจึงไม่สอดคล้องประสานกัน ทำให้การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและการขับเคลื่อนการพัฒนาในด้านอื่นๆ ในพื้นที่ขาดประสิทธิภาพลงไป ก่อให้เกิดผลกระทบต่อจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า ดังนี้

2.1.1 ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว

ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในทรัพยากรธรรมชาติ เพราะตั้งอยู่ในบริเวณย่านคลังสินค้าที่แวดล้อมด้วยลำคลองสำคัญ และมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ภายในชุมชนเกาะศาลเจ้ามี วัดจำปา ศาลเจ้าพ่อจู้ย บ้านเรือนที่มีอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาที่น่าสนใจ แวดล้อมด้วยลำคลองล้อมรอบ มีสวนผลไม้ และสภาพธรรมชาติที่สวยงาม แต่การที่คนในชุมชนบางส่วนขาดความรู้ ความเข้าใจเรื่องการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการรักษาเรื่องราวอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของตน จึงมีการกระทำต่อสิ่งที่มีคุณค่าอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์จนทรัพยากรเหล่านั้นเสื่อมคุณค่าลง อาทิ การต่อเติมและใช้วัสดุที่ไม่เหมาะสมบริเวณอาคารสำคัญในศาสนสถาน การปลูกสร้างตั้งวางสิ่งของในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การทำกิจกรรมร้องเพลงคาราโอเกะที่ใช้เสียงรบกวนผู้อื่นโดยไม่จำเป็น ขณะเดียวกัน มีกลุ่มจัดการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวในด้านศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม งานประเพณี แต่ถือว่ายังน้อยเกินไป เพราะบางกลุ่มให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวภายในกลุ่มของตนมากกว่า เหตุผลประการหนึ่งเพราะคนในชุมชนขาดความรู้เรื่องการอนุรักษ์ และการดำเนินงานในเรื่องเหล่านี้มีความซับซ้อนเกินกว่าที่จะกระทำได้ง่าย

2.1.2 ด้านอำนาจต่อรองในการบริหารจัดการ

การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันมุ่งเน้นความสำคัญ เรื่องการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยมิตรไมตรี การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความน่าสนใจ การพัฒนาสินค้า อาหารการกิน และการรักษาสภาพแวดล้อมในชุมชนให้น่าอยู่ แต่คนในชุมชนยังขาดศักยภาพเรื่องการจัดการการท่องเที่ยว จึงต้องพึ่งพาผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมนำคนมาเที่ยวที่ชุมชนเกาะศาลเจ้า ส่งผลให้การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวแทบจะทุกเรื่อง ทั้งสถานที่เยี่ยมชม เส้นทางเดิน ช่วงเวลาในการเข้าชม ระยะเวลาที่ใช้ และการแบ่งปันรายได้เพื่อบำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยว สิทธิขาดในการจัดการทั้งหมดขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมว่าจะตัดสินใจแวะที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าหรือไม่ จะจัดเรือมาที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าทั้งวันหรือมาในช่วงเช้าหรือช่วงบ่าย จะให้นักท่องเที่ยวขึ้นที่จุดไหน หรืออยู่นานเท่าใด สิ่งเหล่านี้ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะถ้าลงทุน ลงแรงพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวและคิดกิจกรรมใหม่ ๆ ขึ้น แต่ถ้ากลุ่มผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมไม่เห็นด้วย ไม่ปรับเวลาเยี่ยมชมชุมชน

ให้สอดคล้องกัน การพัฒนาเหล่านั้นก็ไร้ความหมาย เนื่องด้วยไม่ได้มีการวางแผนทางการจัดการ การท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าได้ด้วยตนเอง หรือมีการจัดการท่องเที่ยวทั้งทางบกและทางน้ำร่วมกับผู้ประกอบการกลุ่มอื่น ๆ

2.1.3 ด้านแนวความคิดการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนที่ไม่สอดคล้องกัน

การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเนื่องที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดแนวความคิดที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการสร้างสรรค์กิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป เนื่องจากชุมชนเกาะศาลเจ้ามีความโดดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยวในด้านสิ่งแวดล้อมและวิถีชุมชนที่น่าสนใจ กลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมโดยใช้ฐานทุนภายในของชุมชนดังกล่าวและมีการถ่ายทอดเรื่องราวผ่านการพูดคุยสนทนาที่น่าสนใจ กับนักท่องเที่ยวจนสร้างความประทับใจกับนักท่องเที่ยว และช่วยอุดหนุนสินค้าเพื่อตอบแทนน้ำใจ ในขณะเดียวกัน กลุ่มที่เน้นในเรื่องของการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดเรื่องราวหรือจัดสร้างบรรยากาศแวดล้อมของพื้นที่ให้คนได้สัมผัสและเห็นคุณค่าของชุมชน นักท่องเที่ยวบางส่วนไม่เกิดความประทับใจ จึงไม่ได้อุดหนุนสินค้าของคนกลุ่มนี้ ทำให้แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนในบางสถานที่ได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวไม่มากนักจึงมีรายได้ที่แตกต่างกัน ซึ่งคนชุมชนบางส่วนเข้าใจว่ามีการกีดกันไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมหรืออุดหนุนสินค้าในกลุ่มของตน โดยที่ไม่ได้ทบทวนหาสาเหตุที่แท้จริงว่ากลุ่มของคนขาดแนวคิดและวิธีการในการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสอดคล้องกับอัตลักษณ์ที่ชุมชนมีอยู่แต่ประการใด จึงขาดความเป็นเอกภาพในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวและงานด้านอื่น ๆ

2.1.4 ด้านการส่งเสริมรายได้และเศรษฐกิจชุมชน

คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าและสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว ชุมชนเกาะศาลเจ้าจำนวนมากที่มีความรอบรู้เรื่องประวัติศาสตร์ ประเพณี ภูมิปัญญา และมีทักษะความชำนาญงานด้านต่าง ๆ แต่คนกลุ่มนี้มีโอกาสเข้าถึงผลประโยชน์หรือหารายได้ได้น้อยมาก นอกจากจะทำการค้า จำหน่ายผลิตภัณฑ์ อาหารการกิน ของที่ระลึกเพียงเท่านั้น มีแต่เพียงได้ภาคภูมิใจ แต่ไม่อาจเลี้ยงปากท้องได้ เนื่องด้วยเพราะขาดการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมในการนำความรู้และภูมิปัญญาเหล่านั้นสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ดึงดูดความน่าสนใจเพื่อสร้างรายได้ให้กับผู้คนเหล่านั้นได้โดยอ้อม

2.2 ปัจจัยด้านฐานข้อมูล

ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นชุมชนเก่าแก่มีความเป็นมาหลายร้อยปี มีศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา การดำเนินวิถีชุมชนที่สืบเนื่องกันมาอย่างน่าสนใจ แต่การศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องต่างๆ เหล่านี้ยังมีน้อยมาก ข้อมูลบางเรื่องที่เป็นความรู้เฉพาะทางจึงสูญหายไปพร้อมกับผู้รู้ และผู้สูงวัยที่เสียชีวิตไปจำนวนมาก โดยที่คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าจำนวนไม่มากที่สนใจศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในชุมชนส่งผลให้ข้อมูล เรื่องราวของชุมชนและทรัพยากรภายในชุมชนจำนวนมากที่ถูกมองข้ามความสำคัญ ไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม มีเพียงกลุ่มจัดการท่องเที่ยวบางกลุ่มที่นำเรื่องราวประวัติศาสตร์วิถีชีวิตมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยว โดยที่การขาดความรู้เรื่องราวคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ทั้งด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม และอาคารเก่าแก่สำคัญในศาสนสถานถูกเปลี่ยนแปลงทำลาย ลดคุณค่าลงไป ซึ่งอาจเกิดจากเจตนาและการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หากมีการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมคุณค่าในด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเกาะศาลเจ้า และนำเสนอต่อสาธารณะ อาจทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้รับความสนใจและสนับสนุนในการอนุรักษ์ พัฒนามรดกทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนมากยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ จะส่งผลดีต่อการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน

2.3 ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วม

ด้วยสภาพสังคมและการดำเนินวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันที่มีการออกไปประกอบอาชีพและศึกษาเล่าเรียนภายนอกเป็นหลัก เวลาว่างสำหรับการทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนมีน้อยลง ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนที่ผ่านมาจึงเป็นเรื่องของสมาชิกในกลุ่มท่องเที่ยวต่างๆ ที่สนใจเรื่องการอนุรักษ์วิถีชุมชน โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนเกาะศาลเจ้ามีส่วนร่วมกับการท่องเที่ยวเพียงแค่การรับรู้ว่ามี การเปิดบ้านในชุมชนให้คนเข้าเยี่ยมชม การค้าขายอาหารการกินในบริเวณต่างๆ เพียงเท่านั้น แต่การที่คนในชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวทำให้คนบางส่วนมองว่าการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเรื่องของคนบางกลุ่มไม่ใช่เรื่องของชุมชนใน ส่วนรวม ชุมชนไม่ได้รับประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม จึงไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวและไม่ร่วมสนับสนุนการทำงาน ส่วนประโยชน์ในด้านของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและความภาคภูมิใจที่ผู้คนมองเห็นคุณค่าของชุมชนนั้น ไม่ได้ส่งผลให้คนบางกลุ่มยอมรับเรื่องการท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้นแต่อย่างใด เพราะเรื่องของวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นเรื่องที่จับต้องไม่ได้ และต้องใช้

ระยะเวลายาวนานจึงจะเห็นการเปลี่ยนแปลง จึงควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการทำงานด้านการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

2.4 ปัจจัยด้านการส่งเสริมการตลาด

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมในชุมชนเกาะศาลเจ้าส่วนใหญ่ จะลงเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมมาท่องเที่ยวในชุมชนในวันหยุดสุดสัปดาห์ และใช้เวลาในการเยี่ยมชมประมาณ 45 นาที จึงเดินทางกลับไปทางเรือ มีนักท่องเที่ยวเพียงร้อยละ 10 ที่เดินทางมาโดยรถยนต์ด้วยตนเอง หรือมากับคณะศึกษาดูงานเป็นการเฉพาะ จากการศึกษาพบว่าช่องทางการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ชุมชนเกาะศาลเจ้านั้น นักท่องเที่ยวจะรับทราบข้อมูลการท่องเที่ยวแบบปากต่อปาก มีการเผยแพร่โดยสื่อมวลชนเป็นครั้งคราวผ่านทางเฟสบุ๊ค “บ้านสว่างจันทร์” และ “ทิวศักดิ์ หว่างจันทร์” และจากการประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานทางการท่องเที่ยว อาทิ กองการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร และเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่าการประชาสัมพันธ์และการทำการตลาดเพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายเป็นการพึ่งพาองค์กรภายนอกเป็นหลัก โดยเฉพาะการพึ่งพิงการท่องเที่ยวของกลุ่มตลาดน้ำคลองลัดมะยม ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการนำการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าทั้งหมดไปผูกพันอยู่กับช่องทางการตลาดเพียงแห่งเดียว หากในอนาคตการจัดการจัดกิจกรรมเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมลดน้อยลง หรือยกเลิกไป ก็จะทำให้การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าต้องล้มเลิกไปเช่นกัน ซึ่งถือเป็นความเสี่ยงที่ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าไม่อาจควบคุมได้ และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ ไม่อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน เพราะนักท่องเที่ยวที่มาจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมมีข้อจำกัดเรื่องเวลาทำให้ไม่อาจเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง ทั้งที่ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวนั้นมีจำนวนมาก ทำให้การพัฒนาอย่างไม่เป็นไปอย่างที่ควร ดังนั้น ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าจึงควรให้ความสำคัญกับการใช้จุดแข็งที่ชุมชนมีอยู่ในด้านของทรัพยากรการท่องเที่ยวให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีอยู่จำนวนมาก

3. ฐานทุนและโอกาสของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่ใช้ในการจัดการ

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชนที่โดดเด่น และมีประสบการณ์ในการเรียนรู้การฟื้นฟูท้องถิ่น และการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกว่า 7 ปี โดยพื้นที่แห่งนี้มีความได้เปรียบที่การท่องเที่ยวในชุมชนกำลังได้รับความนิยม ซึ่งเป็นฐานทุนในการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นได้เป็นอย่างดี อันได้แก่

3.1 ทุนสำนึกกรักบ้านเกิด คือ การที่แกนนำและคนในชุมชนมีความรู้ ความตั้งใจ เสียสละ ที่จะฟื้นฟูสภาพวิถีวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมในชุมชนให้กลับมาใช้ชีวิตจึงร่วมกัน สร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่าง ยั่งยืน จึงถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชน

3.2 แนวความคิดการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวอัตลักษณ์และ วิถีของชุมชนที่มีอยู่โดยการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณีและนำเสนอสิ่งเหล่านั้นต่อ ผู้มาเยี่ยมชม โดยไม่เน้นการก่อสร้างสิ่งแปลกใหม่อันอาจลดคุณค่าวิถีและอัตลักษณ์ของชุมชนลง ไป เป็นการแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นการทำการท่องเที่ยวที่น่าสนใจและแตกต่าง จากที่อื่น

3.3 มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าและมีความหลากหลาย อันได้แก่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนที่เก่าแก่มากที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ สถาปัตยกรรมของ วัดจำปา ศาลเจ้าพ่ออุ้ย บ้านเรือนในชุมชน ประเพณีความเชื่อพิธีกรรม ภูมิปัญญาการแทงหยวก วิถี ชีวิตการทำสวนผลไม้ สภาพสิ่งแวดล้อมที่น้ำยังมีคุณภาพดี มีพื้นที่สีเขียวที่อุดมสมบูรณ์ มีนกนานา ชนิดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่นนก ปลาพันธุ์ต่างๆ ทรัพยากรเหล่านี้ สามารถนำมาพัฒนาเป็น แหล่งท่องเที่ยวและสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ที่น่าสนใจได้

3.4 ความได้เปรียบของทำเลที่ตั้งชุมชนเกาะศาลเจ้าที่อยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับ ความนิยมของย่านตลิ่งชัน อาทิ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลาดน้ำวัดสะพาน บ้าน ศิลปินคลองบางหลวง บ้านพิพิธภัณฑ์ ประกอบกับกระแสการท่องเที่ยวในสังคมที่โหยหาอดีต และ ชอบชื่นชมบรรยากาศธรรมชาติพื้นที่สีเขียว และแม่น้ำลำคลอง เป็นโอกาสสำคัญในการพัฒนาการ ท่องเที่ยวของชุมชน

4. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าซึ่งเป็น จุดอ่อนและอุปสรรค นำไปพิจารณาร่วมกับฐานทุนและโอกาสที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ เกี่ยวเนื่องมีอยู่ จึงขอเสนอแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ เกี่ยวเนื่องเป็น 8 แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และนิเวศวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว
2. แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยววิถีถิ่น

3. แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่น และการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

4. แนวทางการพัฒนากิจกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวิถีถิ่น

5. แนวทางการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว

6. แนวทางการพัฒนาการตลาดและการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว

7. แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว

8. แนวทางการพัฒนาข้อมูลสารสนเทศทางการท่องเที่ยว

ในการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าจะต้องให้ความสำคัญกับแก้ไขข้อบกพร่องที่ชุมชนมีอยู่และควรมีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างบูรณาการอย่างครบถ้วนในทุกมิติ ดังมีรายละเอียดดังนี้

4.1 แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และนิเวศวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีทรัพยากรวัฒนธรรม ภูมิปัญญา แต่ได้นำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการการท่องเที่ยวเท่านั้น และผู้ที่เข้าถึงคุณค่า ได้รับความรู้ ความเพลิดเพลินคือกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นหลักและสภาพแวดล้อมที่ดีหลายประการแต่มีเพียงกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวที่เล็งเห็นความสำคัญของทรัพยากรเหล่านี้ จึงควรดำเนินการ ดังนี้

1. จัดการถ่ายทอดภูมิปัญญาการแทงหยวก การจักสานทางมะพร้าว การเผาข้าวหลาม ความรู้เรื่องเรือ พันธุ์ไม้ ระบบนิเวศน์ในคลอง หรือภูมิปัญญาอื่นใดที่กำลังจะเสื่อมสูญ โดยจัดเสวนาเรื่องภูมิปัญญา วิถีชุมชนของชุมชนเกาะศาลเจ้า หน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย เพื่อสร้างการรับรู้คุณค่าเรื่องราวต่าง ๆ ในพื้นที่ และเมื่อมีผู้ให้ความสนใจอยากศึกษา เรียนรู้ จึงจัดกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านั้นจัดตามรูปแบบ วิธีการที่เหมาะสมต่อไป อาทิ จัดอบรมในห้องบรรยาย จัดกิจกรรมเรียนรู้ภาคสนามในสถานที่จริง หรือการเปิดโอกาสให้ร่วมลงมือทำจริงในฐานะผู้ช่วยตามแบบอย่างการถ่ายทอดความรู้ของคนในยุคก่อน โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบ และขอรับการสนับสนุนจากสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว

2. ยกย่องปราชญ์ชุมชนโดยค้นหา คัดเลือก และสนับสนุนผู้รักษาภูมิปัญญาของชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นในชุมชนเห็นว่าสังคมไม่ทอดทิ้งผู้สร้างประโยชน์ให้ส่วนรวม จะได้เกิดแรงจูงใจในการรักษาวัฒนธรรมให้มากขึ้น โดยจัดทำใบประกาศเกียรติคุณ

การหาทุนทรัพย์เกี่ยวพัน โดยเชิญเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวความรู้ หรือการสาธิต ในด้านที่ถนัดแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชมและมอบคำตอบแทนให้อย่างเหมาะสม โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว

3. จัดตั้งกองทุนฟื้นฟูทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชน โดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่กำลังเสื่อมสูญ โดยจัดกิจกรรมระดมทุน ในรูปแบบการจัดงานทางวัฒนธรรม หรือจัดการท่องเที่ยวรอบพิเศษ โดยไม่หักค่าใช้จ่าย หรือการกำหนดให้รายได้จากการจัดการท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะ ต้องจัดสรรกองทุน และควรนำเงินจากกองทุนมาใช้ที่เหมาะสม เร่งด่วนให้เห็นผลงานเป็นรูปธรรม โดยพิจารณาคัดเลือกจากทรัพยากรที่มีความสำคัญที่ใกล้ภาวะจะดับสูญ และส่งผลกระทบต่อคนในจำนวนมากเป็นกิจกรรมนำร่อง อาทิ การช่วยเหลือประชาชนชุมชน โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว และเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม

4. จัดกิจกรรมอนุรักษ์คูคลอง ประกวด “หน้าบ้านนำมอง” อนุรักษ์ให้บ้านเรือนริมคลอง รักษาความสะอาดเรียบร้อย สร้างจิตสำนึกให้กับคนในท้องถิ่นในการอนุรักษ์คูคลอง จัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาบ้านริมคลอง คัดเลือกบ้านที่เข้าเกณฑ์เพื่อมอบรางวัลเชิดชูเกียรติ และจัดกิจกรรมเยี่ยมบ้านนำมอง โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบ ร่วมกับสำนักงานเขตตลิ่งชัน สำนักสิ่งแวดล้อม

5. จัดตั้งอาสาสมัครรักษาดินเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักในคุณค่าทรัพยากรของชุมชนให้กับคนในท้องถิ่น และเกิดความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่น ช่วยบริการอำนวยความสะดวกให้กับผู้มาเยี่ยมชมเยือนสร้างความประทับใจในการต้อนรับ โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว

4.2 แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยววิถีถิ่น

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและมีคุณค่าเหมาะสมกับการเรียนรู้ แต่คนในชุมชนขาดการนำเสนอเรื่องราวในรูปแบบที่น่าสนใจและขาดการเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ ในชุมชน จึงควรดำเนินการ ดังนี้

1. จัดอบรมด้านการท่องเที่ยววิถีถิ่น พัฒนาความรู้ ทักษะเฉพาะทางของบุคลากร เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเรื่องราวคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชน อาทิ การ

ประชาสัมพันธ์ เทคนิคการนำชม การใช้ภาษาต่างประเทศ ให้กับสมาชิกกลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าทุกกลุ่ม และคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าที่สนใจ โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบ สนับสนุนโดยสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ทั้งนี้ เน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง โดยการสร้างกิจกรรมขึ้นจริงแล้ว มอบหมายให้สมาชิกรับภารกิจ ไปปฏิบัติ โดยมีผู้ที่มีประสบการณ์ให้คำแนะนำ ยิ่งสร้างกิจกรรมได้บ่อยครั้งเท่าใดก็จะส่งผลให้ผู้ที่ร่วมปฏิบัติมีการพัฒนาความสามารถได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

4.3 แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่น และการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การจัดการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้ภาคส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเกาะศาลเจ้าให้มีความยั่งยืน สามารถธำรงรักษาคุณค่าของวิถีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ต่อไปได้ จึงควรพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเกาะศาลเจ้า ดังนี้

1. กำหนดรูปแบบโครงสร้างการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าในลักษณะศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า โครงสร้างประกอบด้วย เลขานุการศูนย์ประสานงาน ๑ 1 คน ผู้ประสานงาน 1 คน กรรมการแต่งตั้งจากตัวแทนกลุ่มกิจกรรมกลุ่มละ 1 คน อาจเชิญบุคคลภายนอกที่มีประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวหรือด้านอื่นๆ เป็นที่ปรึกษาได้ตามความเหมาะสม โดยมีการรวมตัวของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่โดยรอบนั้น อาจรวมตัวโดยยึดหลักพื้นที่ หรือตามลักษณะกิจกรรม หรือตามวัตถุประสงค์ใด ๆ เป็นการเฉพาะก็ได้ โดยให้แต่ละกลุ่มมีอิสระจากกัน สามารถกำหนดนโยบาย วิธีการดำเนินงาน กิจกรรมของกลุ่มตนได้ และมีการเชื่อมโยงกลุ่มทุกกลุ่มในรูปแบบเครือข่าย โดยทุกกลุ่มต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า และสร้างโอกาสในการเข้าถึงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวร่วมกัน ให้มีการประชุมกรรมการศูนย์ประสานงาน ๑ ร่วมกันเดือนละครั้ง เนื้อหาการประชุมคือการนำประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานมาแบ่งปันกัน ถ้ามีปัญหาอุปสรรคที่ต้องการการสนับสนุนก็ให้แจ้งต่อที่ประชุม เพื่อที่กลุ่มอื่น ๆ จะให้คำแนะนำและ

สนับสนุนการดำเนินงานได้ตามความสมัครใจ โดยทางสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยวให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด

4.4 แนวทางการพัฒนากิจกรรม และผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวิถีถิ่น

ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในย่านเกาะศาลเจ้าและย่านบางระมาด ล้วนมีความน่าสนใจ จึงควรจัดกิจกรรมนำเสนอวัฒนธรรม ประเพณีเหล่านี้ และยกระดับคุณภาพของสินค้าและบริการ ดังนี้

1. ปรับเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงสถานที่น่าใจในชุมชนเกาะศาลเจ้าอย่างทั่วถึง เริ่มต้นจาก วัดจำปา ตลาดน้ำวัดจำปา ร้านขายของชำ ลานหน้าห้องสมุด ศาลเจ้าพ่อจู้ยี้ บ้านสองบุตรี ร้านกาแฟ บ้านเครื่องหอม บ้านโฮมเสตย์ สวนแก้วมังกร บ้านสวนหมอดี บ้านขนมคุณตุ๋น บ้านสวนตระกูลทองใบ บ้านแม่จวบ เพื่อสร้างโอกาสและกระจายรายได้ให้กับชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าให้มากยิ่งขึ้น โดยคำนึงถึงผลกระทบในการดำรงชีวิตอย่างปกติสุขของคนในชุมชน

2. จัดกิจกรรมสอนการทำขนม อาหารไทยโบราณ โดยเชิญผู้อาวุโสที่มีฝีมือการปรุงอาหารมาเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่สนใจ และนำความรู้ที่ได้ไปจัดทำอาหาร ขนม จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว ที่หน้าบ้านตนเอง หรือฝากขายในจุดท่องเที่ยวในชุมชนที่ได้รับความนิยม เช่น บ้านสองบุตรีร้านกาแฟ หรือบ้านโฮมเสตย์ โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้ดำเนินการ

4.5 แนวทางการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว

ควรให้ความสำคัญกับคนทุกกลุ่มในการเข้าถึงการบริการสาธารณะและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มคนที่มีความบกพร่องทางกายก่อให้เกิดประโยชน์กับคนในท้องถิ่นได้รับความสะดวก ปลอดภัย เป็นประโยชน์กับทุกกลุ่ม โดยดำเนินการ ดังนี้

1. จัดสร้างสุขาสาธารณะ เพื่อให้บริการแก่ผู้มาเยี่ยมชมอย่างเพียงพอในชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยศึกษาข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการห้องสุขาในพื้นที่ ศึกษาคัดเลือกพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการก่อสร้างห้องสุขา ออกแบบห้องสุขาให้มีความเหมาะสมกลมกลืนสะดวกแก่คนทุกกลุ่ม วางระบบจัดการดูแลห้องสุขา

2. จัดทำทางลาด ทางเชื่อมของเส้นทางสัญจรภายในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุในชุมชนเอง และรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ และสูงอายุให้เข้ามาท่องเที่ยวชุมชนมากขึ้น

3. ระบบสื่อความหมายทางวัฒนธรรม โดยการจัดทำป้ายแผนภูมิ ติดตั้งบริเวณทางเข้าชุมชน หน้าวัดจำปา ท่าเรือหน้าศาลเจ้าพ่ออุ้ย และป้ายเล่าเรื่องติดตั้งในสถานที่ท่องเที่ยวทุกแห่งในชุมชน เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจในคุณค่าความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ช่วยให้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างทั่วถึง เชื่อมโยงสถานที่ที่น่าสนใจอย่างครบถ้วน รู้ถึงภาพรวมของชุมชนเกาะศาลเจ้า และวางแผนในการใช้เวลาอย่างเหมาะสมในการเยี่ยมชมชุมชน โดยกรมการท่องเที่ยวเป็นผู้สนับสนุน

4.6 แนวทางการพัฒนาการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว

เพื่อให้สาธารณชนได้รับรู้เรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้าในฐานะที่เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชน และระบบนิเวศที่คงไว้ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าที่หาได้ยากในกรุงเทพมหานคร ควรดำเนินการ ดังนี้

1. นิเทศสัมพันธ์สื่อมวลชน โดยจัดกิจกรรมท่องเที่ยววิถีถิ่นสัญจรให้สื่อมวลชนทุกแขนงเข้ามาศึกษา ทำข่าว เพื่อช่วยเผยแพร่เรื่องราวคุณค่าของชุมชนสู่สาธารณะ และเป็นการเพิ่มช่องทางการเผยแพร่ไปยังกลุ่มเป้าหมายเพื่อเกิดการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

4.7 แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว

แสวงหา สร้างความสัมพันธ์ ส่งเสริม และสนับสนุนความร่วมมือในการดำเนินงาน เชื่อมโยงแนวคิด และเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนกับพื้นที่อื่น

1. จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคู่ขนาน จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยง ของชุมชนท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียง เชื่อมโยงเนื้อหาที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของท้องถิ่น และวิถีวัฒนธรรมในย่าน เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้สนใจเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ และสร้างเศรษฐกิจโดยรวมของชุมชนของแหล่งท่องเที่ยวในย่านตลิ่งชัน อาทิ เชื่อมเส้นทางวัฒนธรรมกับสายน้ำจากเกาะศาลเจ้าสู่คลองบางหลวง จัดล่องเรือผ่านคลองบางระมาด คลองชักพระ คลองบางหลวง

4.8 แนวทางการพัฒนาข้อมูล สารสนเทศทางการท่องเที่ยว

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ มีวัฒนธรรมที่น่าสนใจ แต่ขาดการศึกษาข้อมูล หรือการรวบรวมองค์ความรู้อย่างทั่วถึง อย่างเป็นระบบ โดยดำเนินการ ดังนี้

1. จัดทำชุดความรู้เพื่อความเข้าใจถึงฐานชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจ ครอบคลุมความรู้ เกี่ยวกับเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ โดยรอบทั้งในด้านข้อมูลพื้นฐาน

ทั่วไป ข้อมูลทางทรัพยากรการท่องเที่ยว จัดทำเป็นข้อมูลสารสนเทศ เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาและเผยแพร่การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า และให้บริการแก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาความรู้เฉพาะทาง

2. จัดทำข้อมูลเรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้าในระบบดิจิทัล และจัดทำในรูปแบบของแผ่นซีดี และนำไฟล์ข้อมูลเผยแพร่ให้ผู้ที่สนใจดาวน์โหลดข้อมูลได้จากเว็บไซต์ เพื่อให้การเผยแพร่เป็นไปอย่างทั่วถึง และสะดวก ทั้งยังเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในการผลิตสื่อ

การเตรียมความพร้อมชุมชนก่อนพัฒนา

ในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเนื่องให้ประสบความสำเร็จนั้น จะดำเนินงานโดยคำนึงถึงความหลากหลายของผู้คนที่แตกต่างกันทั้งความคิด ความรู้ ประสบการณ์ โดยเฉพาะเรื่องผลกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ ดังนั้น ขั้นตอนการสร้างความรู้ เข้าใจต่อคนในชุมชนให้พร้อมรับการพัฒนากิจการการท่องเที่ยววิถีถิ่นเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง คือ การใช้หลัก “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” แนวทางทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2551 หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด) โดยต้องมีการประชาสัมพันธ์ ชี้แจง เชิญชวนประชาชนในชุมชนให้เกิดการยอมรับ การรับฟังความคิด ความต้องการ และประเมินศักยภาพขีดความสามารถของชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อปรับแนวคิด รูปแบบการดำเนินงาน แผนงาน และกิจกรรมต่างๆ ที่จะดำเนินการให้มีความลงตัว เหมาะสม จากนั้น จึงค่อยเข้าสู่ขั้นตอนการอนุรักษ์และพัฒนาตามแนวทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าตามที่กำหนดไว้ โดยมีขั้นตอนดำเนินงานดังนี้

- 1 ศึกษาข้อมูลท้องถิ่นของชุมชนเกาะศาลเจ้า
- 2 แสวงหาแนวร่วม เครือข่ายความร่วมมือ
- 3 กระตุ้นและสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 4 กำหนดแผนงาน แนวทาง โครงการ กิจกรรม การดำเนินงาน
- 5 กำหนดแนวความคิด จุดมุ่งหมาย พื้นที่ในการฟื้นฟูและพัฒนา
- 6 ดำเนินการพัฒนาตามแนวทางการดำเนินงาน
- 7 สร้างการรับรู้ เผยแพร่การดำเนินงานสู่สาธารณะ
- 8 ประเมินผลการดำเนินงาน
- 9 ทบทวนการดำเนินงาน

ภาพที่ 30 ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่น่าสนใจ
(จากการถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อ 4 กรกฎาคม 2556)

5. บทสรุป ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า

เพื่อให้ทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้ากำหนดไว้ ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย และเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกโครงการต้นแบบที่มีความเป็นไปได้สูง โดยกำหนดหลักเกณฑ์พิจารณาว่า กิจกรรมที่ดำเนินการนั้น มีความจำเป็นเร่งด่วน สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน งานที่ต้องไม่ยากและซับซ้อนเกินไป ใช้งบประมาณและทรัพยากรมากไม่มากจนเกินไป และชุมชนพึ่งพาตนเองเป็นหลักในการดำเนินการได้ ผลกระทบในด้านลบมีไม่มากและควบคุมได้ ซึ่งได้กำหนดโครงการต้นแบบที่ควรดำเนินการ ได้แก่ การทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศึกษาข้อมูล หรือการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนเกาะศาลเจ้าอย่างเป็นระบบ โดยนำข้อมูลที่ได้นำไปต่อยอด พัฒนาเป็นกิจกรรม และจัดทำสื่อเผยแพร่ อาทิ การจัดทำแผนที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนเกาะศาลเจ้า การจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นศึกษาให้กับเยาวชนและผู้สนใจ โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า ร่วมกับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ขอรับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) และการจัดงานเทศกาลนำเสนอมรดกวัฒนธรรม วิถีชุมชนที่แสดงถึงอัตลักษณ์น่าสนใจ

ของชุมชนเกาะศาลเจ้าและย่านบางระมาดในรูปแบบที่สร้างสรรค์ โดยชุมชนเกาะศาลเจ้า ร่วมกับ
สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว และเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม

ข้อคิดที่ควรคำนึงในการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า และประสบการณ์การทำงานของผู้วิจัยในฐานะผู้ปฏิบัติงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นและการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นระยะเวลา 25 ปี พบว่าในท้องถิ่นที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประสบความสำเร็จล้วนมีองค์ประกอบและกระบวนการดำเนินงาน ดังนี้

ทุน หมายถึง สิ่งที่ดี มีคุณค่าความสำคัญมีประโยชน์ที่ท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีมาแต่ดั้งเดิมใช้เป็นฐานทุนในการดำเนินงาน ได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนสำนึกรักบ้านเกิด ทุนทางการเงิน ทุนทางสติปัญญา

คนใน หมายถึง การริเริ่มหรือมีการตั้งต้นดำเนินการต้องเริ่มจากคนในท้องถิ่นที่มีความตื่นตัว ตระหนักรู้ ถึงความสำคัญของการพัฒนา

แกนนำ หมายถึง ผู้ทำหน้าที่เป็นแกนนำหรือผู้นำในการบุกเบิกการดำเนินงาน ที่เป็นผู้ลงมือทำ คอยชี้แจง สร้างความเข้าใจ ประสานงานกับผู้อื่นเพื่อขับเคลื่อนงาน มิใช่ถูกชี้นำหรือกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยบุคคลภายนอก

ค้นหา หมายถึง การค้นหาจุดดี จุดเด่น เอกลักษณ์ที่มีคุณค่าซึ่งเป็นทุนดั้งเดิมของตนเอง

แนวความคิด หมายถึง การกำหนดจุดมุ่งหมายการดำเนินงาน โดยมีแนวคิดคำนึงถึงการรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าของท้องถิ่นให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนและเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

มีส่วนร่วม หมายถึง การชี้แจง ทำความเข้าใจ และเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ คิด ตัดสินใจ และดำเนินการ

จุดเปลี่ยน หมายถึง การเกิดสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พัฒนาไปสู่ความสำเร็จหรือความล้มเหลว

พลังจากภายใน หมายถึง เกิดการขับเคลื่อนงานที่เกิดจากพลังความเข้มแข็ง และการตื่นตัวร่วมมือร่วมใจของประชาชนในท้องถิ่น

บูรณาการ หมายถึง การดำเนินการครอบคลุมการพัฒนาในมิติที่หลากหลาย ผสมผสาน เชื่อมโยงกัน อาศัยความร่วมมือกันอย่างประสาน สอดคล้องของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน

เริ่มจากจากสิ่งเล็ก หมายถึง เริ่มทำในสิ่งที่ย่อย ไม่ซับซ้อน เริ่มต้นจากงานเล็ก ๆ ไปสู่ งานที่ใหญ่ขึ้นตามลำดับอย่างค่อยเป็นค่อยไป

กระจายผลประโยชน์ หมายถึง คำนึงถึงการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม โดย สร้างโอกาสแก่ทุกคนอย่างทั่วถึง

ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การคำนึงถึงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการพัฒนาและหามาตรการ ในการป้องกันและแก้ไข

เครือข่าย หมายถึง มีการสร้างภาคีเครือข่ายร่วมสนับสนุนการดำเนินงาน

รู้จักปรับตัว หมายถึง การเรียนรู้ ประเมินสถานการณ์ และปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง ในการดำเนินการเหมาะสม

ต่อเนื่อง หมายถึง ต้องดำเนินการทุกสิ่ง ทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นมาจนถึงขั้นตอน สุดท้าย เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องยาวนาน ไม่มีที่สิ้นสุด อย่างเป็นพลวัตร

ภาพที่ 31 แสดงองค์ประกอบ และกระบวนการการพัฒนาของชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ (จัดทำโดยผู้วิจัย, 2558)

การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นการจัดการท่องเที่ยวรูปแบบเฉพาะที่เน้นการรักษาคุณค่าอัตลักษณ์ที่มีอยู่เดิมของท้องถิ่น ควบคู่การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งคนในชุมชนบางส่วนยังไม่ค่อยเข้าใจ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องพยายามสร้างความเข้าใจให้มากขึ้น โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และการให้ความสำคัญกับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยนำฐานทุนและโอกาสที่ชุมชนมีอยู่มาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด และดำเนินการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่เหมาะสมทั้ง 8 แนวทาง อย่างบูรณาการ ควบคู่กันไปให้เกิดความสมดุลเพื่อนำให้ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ที่ยั่งยืนต่อไป

บทที่ 6

สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร

ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องตั้งอยู่ในเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานครเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุยาวนานกว่า 500 ปี เป็นชุมชนที่ยังคงรักษาวิถีวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมในชุมชนไว้ได้เป็นอย่างดีซึ่งชุมชนในลักษณะนี้หลงเหลืออยู่น้อยมากในเมืองหลวง แต่ในปัจจุบันมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมเกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินซึ่งเปลี่ยนมือจากชุมชนเกษตรแหล่งผลิตอาหารเป็นหมู่บ้านจัดสรรเข้ามาแทนที่ ทำให้ชุมชนเก่าแก่ที่อยู่ใกล้เคียง และพื้นที่สวนผลไม้เริ่มหายไป เหลือเพียงชุมชนเกาะศาลเจ้าที่ยังดำรงวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมแทบจะสมบูรณ์ ประกอบกับคนในชุมชนบางส่วนได้ตระหนักรู้และฟื้นฟูวิถีชุมชนให้กลับมามีชีวิตชีวากครั้งหนึ่ง โดยใช้การท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือใช้การจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ และการดำรงอยู่ของวิถีวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม โดยนำเสนอเรื่องราว คุณค่า ซึ่งเป็นอัตลักษณ์อันโดดเด่น ของชุมชน ขณะเดียวกันได้มีการจัดการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมที่อยู่ใกล้เคียงเข้ามาในชุมชนเกาะศาลเจ้าอย่างต่อเนื่องส่งผลกระทบต่อทั้งในด้านบวก คือ การตื่นตัวในการอนุรักษ์วิถีชุมชนและสิ่งแวดล้อม การสร้างรายได้ แต่ผลกระทบในด้านลบ คือชุมชนมีความคิดที่ไม่เป็นหนึ่งเดียวกันนัก และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวผู้ประกอบการภายนอกจะเป็นผู้ได้รับเป็นส่วนใหญ่ โดยที่คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าขาดอำนาจต่อรองและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งต้องพึ่งพาการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มผู้ประกอบการจากภายนอกเป็นหลัก ส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า ที่มุ่งหวังให้เกิดการดำรงอยู่ของวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเกิดอุปสรรคได้

ในการศึกษานี้ ได้กำหนดพื้นที่ศึกษาคือ ชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นพื้นที่ศึกษาหลัก และพื้นที่เกี่ยวเนื่องเป็นพื้นที่ศึกษารอง พื้นที่ “ชุมชนเกาะศาลเจ้า” ในที่นี้ หมายถึง พื้นที่ที่มีคูคลองล้อมรอบ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ หมู่ 5 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร โดยใช้คูคลองที่โอบล้อมพื้นที่ชุมชนทั้ง 4 ด้าน คลองบ้านไทรทางด้านเหนือ คลองบางระมาดทางด้านตะวันออก และด้านใต้ และคลองลัดวัดจำปาทางด้านตะวันตกส่วน “พื้นที่เกี่ยวเนื่อง” หมายถึง

พื้นที่ด้านเหนือของชุมชนเกาะศาลเจ้า บริเวณหมู่ 9 แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร และพื้นที่ด้านใต้ของชุมชนเกาะศาลเจ้า ริมคลองบางระมาด ของกลุ่มเครือญาติตระกูลจุลเสวก

การศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง และนำเสนอแนวทางการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นด้วยการนำเสนอคุณค่า และอัตลักษณ์ของชุมชนให้เป็นที่ไปอย่างเหมาะสม สนองประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญและนำเสนอแนวทางการจัดการชุมชนเกาะศาลเจ้าสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้อย่างยั่งยืนเพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ในการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้กรอบแนวคิดด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

คุณค่า ความสำคัญของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

ด้านพื้นที่ พบว่าในเขตตลิ่งชันบริเวณย่านคลองบางระมาดตั้งแต่วัดช่างเหล็ก วัดมะกอกถึงวัดจำปา มีวัดสำคัญ ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีการบูรณะในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จำนวนมาก นับตั้งแต่วัดช่างเหล็ก วัดเรไร วัดมณฑป วัดสมรภักดิ์ วัดทอง วัดกระจิง วัดจำปา วัดมะกอก และวัดโพธิ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่และความมั่งคั่งของชุมชนชาวสวน ด้วยพื้นที่ย่านนี้เต็มไปด้วยลำคลองหลายสายที่เชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ คลองบางระมาด คลองบ้านไทร คลองบัว จึงมีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลักโดยใช้เรือแจว ต่อมาได้พัฒนามาใช้เรือแท็กซี่ และเรือหางยาวตามลำดับ เพื่อเดินทางเข้าสู่พระนครที่ย่านเทเวศร์ ทำพระจันทร์ ปากคลองตลาด รวมทั้งมีการใช้เส้นทางรถไฟจากสถานีตลิ่งชันไปยังที่ต่างๆ ได้ ส่วนการคมนาคมทางบกหรือถนนจะใช้เส้นทางถนนเส้นวัดมะกอก ผ่านชุมชนตลิ่งชัน สถานีตำรวจตลิ่งชัน ที่ว่าการอำเภอตลิ่งชัน ไปถึงสะพานข้ามคลองชักพระ และต่อรถประจำทางผ่านย่านบางขุนนนท์ สู่น้ำศิริราช ต่อมาเมื่อมีการก่อสร้างถนนบรมราชชนนี และถนนหลายสายที่ก่อสร้างตามมามาไปสู่การเปลี่ยนแปลงเป็นทางบกเป็นหลักไปในที่สุด

ด้านผู้คน พบว่า คนในชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นชาวไทย นับถือศาสนาพุทธ เป็นคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยมาหลายชั่วอายุคน มีบุคคลภายนอกเข้ามาอยู่อาศัยกันน้อยมาก เมื่อแต่งงานแล้วก็ปลูกบ้านอยู่ในที่ดินเดิม ทำให้มีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้นจนเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมาการตัดถนนกาญจนาภิเษก และทางด่วนเพิ่มขึ้นมากมาย ทำให้ผู้คนจากภายนอกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในพื้นที่ย่านตลิ่งชันมากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาที่ดิน การเกิดหมู่บ้านจัดสรรมากมาย

ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ประกอบด้วย

1. ประเภทประวัติศาสตร์ พบว่ามีเรื่องราวของวัดจำปา ซึ่งมีหลวงพ่อโชคดี พระพุทธรูปลอยน้ำ ปูนปั้นที่หน้าบันอุโบสถและวิหาร และศาลาการเปรียญ เป็นสิ่งที่ชุมชนภาคภูมิใจ ศาลเจ้าพ่อจ้อยที่ชาวชุมชนต่างเคารพนับถือ เรื่องราวของบุคคลสำคัญ อาทิ พระครูอรุณกิจจาทร (ช่วงสุวรรณ โชโต) นายสุมนบุญ สว่างจันทร์ และเรื่องราวการหนีภัยสงคราม ที่ล้วนมีปรากฏให้ศึกษาเรียนรู้

2. ประเภทนิเวศวัฒนธรรม นับว่าเป็นความโดดเด่นของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่ยังคงรักษาพื้นที่และสภาพแวดล้อมของชาวสวนดั้งเดิมไว้ได้มากท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงโดยรอบ ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องยังมีเรื่องราวของการปลูกบ้านเรือนการใช้เรือชนิดต่างๆ ในอดีต อาชีพ ทำสวน ไม้ยืนต้นและสวนพืชล้มลุก การทำนา การค้าขายสินค้าของสวน และมีสิ่งแวดล้อมที่ยังสมบูรณ์ ที่สามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้ เช่น การชมพันธุ์ไม้ของท้องถิ่น และการชมนกนานาชนิด

3. ประเภทประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อพบว่าที่วัดจำปา มีงานตักบาตรเทโววัดจำปางานบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อยที่ได้จัดขึ้นทุกปี ตลอดจนมีเรื่องราวของการละเล่นขอทานกระยาสารที่เลิกไปเมื่อหลายสิบปีก่อน และยังมีเรื่องราวความเชื่อในเรื่องลี้ลับชวนพิศวงของเรือยายหวาน

4. ประเภทแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ บ้านสองบุตร บ้านเครื่องหอม โสมสเคย์บ้านสว่างจันทร์ บ้านจักสานทางมะพร้าว บ้านสวนหอมด้อย บ้านสวนคุณตุ้ บ้านสวนริมคลอง (ป้ายตระกูลทองใบ) บ้านแม่จวบ ที่ล้วนสะท้อนถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้

ด้านการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

จากการศึกษาพบว่าการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องสามารถแบ่งออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้

1. สภาพการณ์ก่อนการเกิดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง (พ.ศ.2547 – มีนาคม 2553)

ในช่วง 7 ปี ก่อน พ.ศ.2553 หรือก่อนมีการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง พบว่า ชุมชนมีความเงียบเหงา ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดน้อยลง ประกอบกับคนในชุมชนออกไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่มากขึ้น สภาพสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง เช่น ความสะอาดในลำคลอง และมีการใช้พื้นที่บางส่วนชุมชนไปในเชิงเรื่องยาเสพติด ทำให้คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ซึ่งเป็นคนในตระกูลเก่าแก่มีความคิดที่ต้องการพัฒนาให้ชุมชนดีขึ้น จึงเริ่มต้นด้วยกิจกรรมการก่อตั้งชมรมรักษาลาน้ำศาล ในพ.ศ. 2552 ขึ้น โดยเชิญชวนชาวบ้านทั้งในพื้นที่ หมู่ 5 แขวงบางระมาด และพื้นที่หมู่ 9 แขวงจิมพิลี่ ช่วยกันลุกขึ้นมาฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และสัตว์น้ำในคลองบ้านไทร บางระมาด โดยมีสำนักงานเขตตลิ่งชันเข้ามาให้การสนับสนุน จากนั้นได้ร่วมกับคุณชวณ ชูจันทร์ ผู้ก่อตั้งตลาดน้ำคลองลัดมะยม จัดกิจกรรมล่องเรือทำบุญ ถวายเทียนพรรษา โดยการมาแวะที่วัดจำปา และเกาะศาลเจ้าด้วย โดยคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ได้ความคิดมาจากการไปศึกษางานที่บ้านหาดเลี้ยว จังหวัดสุโขทัย ที่เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นวิถีดั้งเดิม โดยไม่กระทบกับวิถีชีวิตของผู้คน

2. การเกิดและการเติบโตของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ระยะแรก (เมษายน 2553 – กันยายน 2554)

จากนั้นในปลายพ.ศ. 2552 คุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ได้ประสานงานกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร เพื่อเสนอแนวทางของการจัดการสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า และต่อมาก็ได้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมใหญ่ในชุมชนขึ้นร่วมกันเป็นครั้งแรก คือ งานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออู๊ยะประจำปี ในเดือนเมษายน 2553 โดยมีการจัดกิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างๆ ของชุมชนเสริมเพิ่มเติม ปรากฏว่างานกิจกรรมนี้ประสบความสำเร็จอย่างดี มีผู้คนเข้ามาชมงานจำนวนหลายร้อยคน เกิดความประทับใจ ซึ่งภายหลังการจัดงานเพียง 1 สัปดาห์ คุณชวณ ชูจันทร์ ได้ร่วมกับคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ จัดการท่องเที่ยวอย่างจริงจังขึ้น โดยคุณชวณ ชูจันทร์ได้จัดเส้นทางและเที่ยวเรื่อนำนักท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมจอดแวะชุมชนเกาะศาลเจ้าทุกวันเสาร์ วันอาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ โดยแวะจอดที่หน้าศาลเจ้าพ่ออู๊ยะ และกำหนดสถานที่เที่ยวชมระยะแรกที่ศาลเจ้าพ่ออู๊ยะ และบ้านสองบุตรของคุณทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์เป็นหลัก ต่อมาได้มีการรวมตัวของกลุ่มคนใน

ชุมชนเกาะศาลเจ้าอีกกลุ่มหนึ่งโดยการนำของประธานชุมชนที่เห็นช่องทางการค้าขายจึงได้จัดกิจกรรม “เทศกาลขนมหวาน อาหารคาว” เพื่อจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่มที่บริเวณลานสาธารณะของชุมชน เพื่อขายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยว คุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์เห็นว่าการจัดการค้าดังกล่าวนั้นผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ไม่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ชุมชนของตน จึงขอพักการเปิดบ้านสองบุตรต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นการชั่วคราว ทำให้ชุมชน หว่างจันทร์ไม่จัดเรือจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมนำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าอีกเนื่องจากเห็นว่าขาดจุดดึงดูดที่น่าสนใจทำให้กิจกรรมการค้าของกลุ่มประธานชุมชนวัดจำปาต้องยุติลงไปด้วย ต่อมาภายหลังคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ได้เชิญชวนผู้ที่มีแนวคิดในการทำการอนุรักษ์วิถีชุมชน โดยไม่เน้นในเรื่องของรายได้เป็นหลัก และต้องไม่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองเพื่อการท่องเที่ยวให้ร่วมเปิดบ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าเพิ่มเติม อาทิ ร้านอาหารแพบ้านน้อย บ้านคุณไพฑูรย์ หว่างจันทร์ บ้านสวนริมคลอง (บ้านตระกูลทองใบ) การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าจึงเกิดขึ้นและเติบโตเป็นที่รู้จักในช่วงราว 1 ปี 5 เดือน ก็ต้องประสบปัญหาและชะงักลงระยะหนึ่ง

3. ภาวะชะงักงันของการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง (ตุลาคม 2554 – กุมภาพันธ์ 2555)

ในช่วงเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมในย่านตลิ่งชัน รวมถึงชุมชนเกาะศาลเจ้า เป็นเวลา 1 เดือนเศษ ระดับน้ำท่วมสูงกว่า 1 เมตร การใช้ชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเป็นไปอย่างยากลำบาก เส้นทางคมนาคมทางบกถูกตัดขาด ขาดแคลนอาหาร น้ำดื่ม สวนผลไม้ที่ยังหลงเหลืออยู่ได้รับความเสียหายเกือบหมดสิ้น ภาวะน้ำท่วมลดลงในเดือนพฤศจิกายน หลังจากนั้นชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าได้ใช้เวลาอีกหลายเดือนไปกับการซ่อมแซมบ้านเรือนและเรือสวนที่ได้รับความเสียหาย ทำให้การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าต้องหยุดลงชั่วคราวเป็นเวลากว่า 6 เดือน

4. การฟื้นตัวของ การท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ระยะที่ 2 (มีนาคม 2555 – ปัจจุบัน)

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2555 หลังจากภาวะน้ำท่วมระหว่างเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน 2554 การฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้าจึงเกิดขึ้นทั้งเพื่อการอยู่อาศัยและการเตรียมต้อนรับนักท่องเที่ยว มีการปรับปรุงบ้านในชุมชน และมีการเพิ่มจุดแวะท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าเพิ่มขึ้นอีกหลายจุด ได้แก่ บ้านเครื่องหอม บ้านสวนหอมด้อย และบ้านสวนคุณตุ้ ซึ่งมีผู้สนใจเข้า

มาท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าทางเรือมากขึ้น สูงสุดถึงวันละ 20 เที่ยว จำนวนกว่า 500 คนต่อวัน โดยผู้ประกอบการเดินเรือท่องเที่ยวของตลาดน้ำคลองลัดมะยมซึ่งเป็นบุคคลภายนอก เป็นผู้กำหนดเวลาในการเยี่ยมชมชุมชนในเวลาเพียง 45 นาที ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้ามีรายได้หลักจากการท่องเที่ยวด้วยการจำหน่ายสินค้าผัก ผลไม้จากสวน และของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่มีมูลค่าไม่สูงมากนัก คนในชุมชนเกาะศาลเจ้ายังขาดอำนาจต่อรอง ต้องพึ่งพิงระบบการจัดการการท่องเที่ยวจากกลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวจากภายนอกเป็นหลัก

ขณะเดียวกันตั้งแต่ช่วงปี 2554 เป็นต้นมา ทางวัดจำปาและคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าส่วนหนึ่งได้ร่วมกันก่อตั้งตลาดน้ำวัดจำปาขึ้นบริเวณที่ดินของวัดจำปา ซึ่งอยู่ในละแวกเดียวกันกับชุมชนเกาะศาลเจ้า เพื่อจำหน่ายสินค้าจำพวกอาหาร เครื่องดื่ม ผัก ผลไม้และของสวน โดยผู้ค้าเป็นชาวละแวกวัดจำปาราวร้อยละ 20 และผู้ค้าจากบุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาสมทบอีกกว่าร้อยละ 80 โดยที่ตลาดน้ำวัดจำปาเน้นการขายสินค้าเพื่อสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังมีคนในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องคือ บ้านแม่จวบ เปิดบ้านของตนเองเที่ยวเพิ่มเติมอีกจุดหนึ่ง เน้นการทำกิจกรรมการเรียนรู้กับกลุ่มเยาวชนและครอบครัว ซึ่งผลจากการมีกลุ่มคนที่หลากหลาย ต่างแนวคิด และประสบการณ์ ทำให้คนกลุ่มต่าง ๆ มีวิธีการทำงานที่ต่างกัน ส่งผลให้คนในชุมชนมีความคิดเห็นที่ไม่ค่อยเป็นเอกภาพนัก หลากหลายทางความคิด ปัจจุบันจึงยังไม่ค่อยร่วมมือทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมนัก

จากการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าพบว่าคนในชุมชนเกาะศาลเจ้ามีความตื่นตัว ตระหนักรู้คุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและฐานทุนที่ตัวเองมีอยู่ มีวิสัยทัศน์มองเห็นการณ์ไกลจึงใช้การท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือสนับสนุนการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนเกาะศาลเจ้า ควบคู่กับการสร้างเศรษฐกิจของคนในชุมชนควบคู่กัน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้ามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยศักยภาพของคนในเป็นหลักใหญ่ แต่จำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์หาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค เพื่อหาแนวทางการพัฒนาดีขึ้นต่อไป

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค

จากการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ได้มีการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า ดังนี้

จุดแข็ง ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าล้วนมีคุณค่า มีลักษณะโดดเด่น มีความเป็นอัตลักษณ์ โดยเฉพาะด้านวิถีถิ่น และทรัพยากรบุคคลที่มีความสามารถ ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น โดดเด่น บุคลิก และทำงานด้านการท่องเที่ยวมาหลายปี ถือว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ มีวิสัยทัศน์ และความสามารถ เช่นคุณทวิศักดิ์ หว่างจันทร์ ที่ยังสามารถเป็นแกนนำจัดการการท่องเที่ยวครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี ส่วนคนในพื้นที่ล้วนมีภูมิปัญญามากมาย คนในชุมชนมีธรรมาภิบาลที่ดี นอกจากนี้ ที่ตั้งของชุมชนอยู่ใกล้กับใจกลางพระนคร ค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวไม่สูง กิจกรรมน่าสนใจ ผลกระทบที่มีคุณค่า ชุมชนมีองค์ประกอบที่หลากหลายสมบูรณ์

จุดอ่อน ความมีส่วนร่วมยังไม่มากพอ ความพร้อมของคนในด้านความรู้เรื่องการจัดการยังเข้าใจไม่ทั่วถึง สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอ ขาดระบบสื่อความหมาย การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนควรมีมากกว่าที่เป็นอยู่ ขาดความเชี่ยวชาญด้านการตลาด ขาดการพัฒนารูปแบบกิจกรรมให้ครอบคลุมมากขึ้น

โอกาส รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีไทย ชุมชนเกาะศาลเจ้าตั้งอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจำนวนมาก (เช่น ตลาดน้ำสองคลองวัดคลังชั้น ตลาดน้ำวัดสะพาน ตลาดคลองบางหลวง)

อุปสรรค แนวโน้มการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์จากพื้นที่โดยรอบกำลังรุกคืบ กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวภายนอกที่มีส่วนกำหนดการท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้า มีอิทธิพลในการกำหนดรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเป็นหลัก ทำให้ชุมชนไม่มีอำนาจต่อรองเท่าที่ควร สื่อมวลชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องมักไม่ค่อยเห็นความสำคัญและไม่ได้สนับสนุน นโยบายรัฐยังไม่ได้สนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างจริงจัง นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักขาดความรู้ และยังไม่ค่อยมีความเข้าใจในแนวคิดการท่องเที่ยววิถีถิ่น

ข้อเสนอแนะ

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้า

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าซึ่งเป็นจุดอ่อนและอุปสรรค นำไปพิจารณาร่วมกับฐานทุนและโอกาสที่ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องมีอยู่ จึงขอเสนอแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเป็น 8 แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และนิเวศวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีงานทางด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่มีคุณค่าหลายด้าน จึงควรอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่และแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความโดดเด่นของชุมชนเกาะศาลเจ้า ดังนี้

1. จัดการถ่ายทอดภูมิปัญญาการแทงหยวก การจักสานทางมะพร้าว การเผาข้าวหลาม ความรู้เรื่องเรือ พันธุ์ไม้ ระบบนิเวศน์ในคลอง หรือภูมิปัญญาอื่นใดที่กำลังจะเสื่อม โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบ และขอรับการสนับสนุนจากสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว

2. ยกย่องปราชญ์ชุมชน สนับสนุนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จะได้เกิดแรงจูงใจในการรักษาวัฒนธรรมให้มากขึ้น โดยจัดทำใบประกาศเกียรติคุณ การหาทุนทรัพย์เกื้อหนุน โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว

3. จัดตั้งกองทุนฟื้นฟูทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าโดยจัดกิจกรรมระดมทุน และควรรนำเงินจากกองทุนมาใช้เหมาะสม เร่งด่วนให้เห็นผลงานเป็นรูปธรรม โดยพิจารณาคัดเลือกจากทรัพยากรที่มีความสำคัญที่ใกล้ภาวะเสื่อมสูญมาทำกิจกรรมนำร่อง โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว และเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม

4. จัดกิจกรรมอนุรักษ์คูคลอง ประกวด “หน้าบ้านนำมอง” อนุรักษ์ให้บ้านเรือนริมคลองรักษาความสะอาดเรียบร้อย สร้างจิตสำนึกให้กับคนในท้องถิ่นในการอนุรักษ์คูคลอง โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบ ร่วมกับสำนักงานเขตตลิ่งชัน สำนักสิ่งแวดล้อม

5. จัดตั้งอาสาสมัครรักษาดินเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และเกิดความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่น ช่วยบริการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่มาเยี่ยมชมเยือน โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว

2. แนวทางการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการท่องเที่ยววิถีถิ่น

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและมีคุณค่าเหมาะสมกับการเรียนรู้ แต่คนในชุมชนขาดการนำเสนอเรื่องราวในรูปแบบที่น่าสนใจ จึงควรดำเนินการ ดังนี้

จัดอบรมด้านการท่องเที่ยววิถีถิ่น พัฒนาความรู้ ทักษะเฉพาะทางของบุคลากร อาทิ การประชาสัมพันธ์ เทคนิคการนำชม การใช้ภาษาต่างประเทศ โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็น

ผู้รับผิดชอบ สนับสนุนโดยสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

3. แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่น และการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้ภาคส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเกาะศาลเจ้าให้มีความยั่งยืน สามารถธำรงรักษาคุณค่าของบวรวิถีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ต่อไปได้ จึงควรพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเกาะศาลเจ้าให้มีความมีประสิทธิภาพ โดยค้นหาแกนนำ การจัดทำกิจกรรม การสร้างกระบวนการการทำงาน การพัฒนาบุคลากร การจัดรูปองค์กร ดังนี้

1. กำหนดรูปแบบโครงสร้างการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าในลักษณะศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยววิถีถิ่นชุมชนเกาะศาลเจ้า โครงสร้างประกอบด้วย เลขานุการศูนย์ประสานงาน ๑ คน ผู้ประสานงาน 1 คน กรรมการแต่งตั้งจากตัวแทนกลุ่มกิจกรรมกลุ่มละ 1 คน อาจเชิญบุคคลภายนอกที่มีประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวหรือด้านอื่นๆ เป็นที่ปรึกษาได้ตามความเหมาะสม โดยให้แต่ละกลุ่มมีอิสระจากกัน สามารถกำหนดนโยบาย วิธีการดำเนินงาน กิจกรรมของกลุ่มตนได้ และมีการเชื่อมโยงกลุ่มทุกกลุ่มในรูปแบบเครือข่าย โดยทุกกลุ่มต้องมีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน ให้มีการประชุมกรรมการศูนย์ประสานงาน ๑ ร่วมกันเดือนละ โดยทางสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยวให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด

4. แนวทางการพัฒนากิจกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวิถีถิ่น

กำหนดรูปแบบกิจกรรมทางการท่องเที่ยววิถีถิ่นในย่านเกาะศาลเจ้า และย่านบางระมาด ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของความเป็นไทย และการดำรงชีวิตของท้องถิ่น และพัฒนาคุณภาพของสินค้าและบริการ ให้เกิดเชื่อมโยงสถานที่และกิจกรรมทางการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างทั่วถึง เพื่อสร้างโอกาสและกระจายรายได้ให้กับชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าให้ทั่วถึงยิ่งขึ้น โดยดำเนินการ ดังนี้

1. ปรับเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงสถานที่ที่น่าสนใจในชุมชนเกาะศาลเจ้าอย่างทั่วถึง เริ่มต้น จาก วัดจำปา ตลาดน้ำวัดจำปา ร้านขายของชำ ลานหน้าห้องสมุด ศาลเจ้าพ่อจ้อย บ้านสองบุตรี ร้านกาแฟ บ้านเครื่องหอม บ้านโฮมเสตย์ สวนแก้วมังกร บ้านสวนหมอด้อย บ้านขนมคุณตุ๋น

บ้านสวนตระกูลทองใบ บ้านแม่จวบ เพื่อสร้างโอกาสและกระจายรายได้ให้กับชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าให้มากยิ่งขึ้น โดยคำนึงถึงผลกระทบในการดำรงชีวิตอย่างปกติสุขของคนในชุมชน

2. จัดกิจกรรมสอนการทำขนม อาหารไทยโบราณ โดยเชิญผู้อาวุโสที่มีฝีมือการปรุงอาหารมาเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่สนใจ และนำความรู้ที่ได้ไปจัดทำอาหารขนม จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว โดยชาวชุมชนเกาะศาลเจ้าเป็นผู้ดำเนินการ

5. แนวทางการพัฒนาสิ่งแวดล้อมความสะดวกทางการท่องเที่ยว

ให้ความสำคัญกับคนทุกกลุ่มในการเข้าถึงการบริการสาธารณะและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มคนที่มีความบกพร่องทางกายก่อให้เกิดประโยชน์กับคนในท้องถิ่นได้รับความสะดวก ปลอดภัย เป็นประโยชน์กับทุกกลุ่ม โดยดำเนินการ ดังนี้

1. จัดสร้างสุขาสาธารณะ เพื่อให้บริการแก่ผู้มาเยี่ยมชมเยือนอย่างเพียงพอในชุมชนเกาะศาลเจ้า ออกแบบห้องสุขาให้มีความเหมาะสมกลมกลืนสะดวกแก่คนทุกกลุ่ม

2. จัดทำทางลาด ทางเชื่อมของเส้นทางสัญจรภายในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุในชุมชนเอง และรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการ และสูงอายุให้เข้ามาท่องเที่ยวชุมชนมากขึ้น

3. จัดสร้างระบบสื่อความหมายทางวัฒนธรรมโดยการจัดทำป้ายแผนภูมิ ติดตั้งบริเวณทางเข้าชุมชนหน้าวัดจำปา ทำเรื่อหน้าศาลเจ้าพ่อจ้อย และป้ายเล่าเรื่องติดตั้งในสถานที่ท่องเที่ยวทุกแห่งในชุมชน เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจในคุณค่าความหมายของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง โดยกรมการท่องเที่ยวเป็นผู้สนับสนุน

6. แนวทางการพัฒนาการตลาดและการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว

เพื่อให้เกิดการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชน และระบบนิเวศที่คงไว้ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าที่หาได้ยากในกรุงเทพมหานครควรดำเนินการ ดังนี้

นิเทศสัมพันธ์สื่อมวลชน โดยจัดกิจกรรมท่องเที่ยววิถีถิ่นสัญจรให้สื่อมวลชนทุกแขนงเข้ามาศึกษา ทำข่าว เพื่อช่วยเผยแพร่เรื่องราวคุณค่าของชุมชนสู่สาธารณะ ดำเนินการโดยสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานกรุงเทพ

7. แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว

เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ส่งเสริม และสนับสนุนความร่วมมือในการดำเนินงาน เชื่อมโยงแนวคิด และเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนกับพื้นที่ แลกเปลี่ยนความรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงแผนในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวชุมชน ควรดำเนินการ ดังนี้

1. จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนจัดงานจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงของชุมชนท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียง เชื่อมโยงเนื้อหาที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของท้องถิ่น และวิถีวัฒนธรรมในย่าน อาทิ เชื่อมเส้นทางวัฒนธรรมกับสายน้ำจากเกาะศาลเจ้าสู่คลองบางหลวง

8. แนวทางการพัฒนาข้อมูล สารสนเทศทางการท่องเที่ยว

ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ มีวัฒนธรรมที่น่าสนใจ แต่ขาดการศึกษาข้อมูล หรือการรวบรวมองค์ความรู้อย่างทั่วถึงและเป็นระบบ จึงควรมีการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจ รวบรวมและนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ ซึ่งข้อมูลสารสนเทศจะครอบคลุมความรู้ เกี่ยวกับเกาะศาลเจ้าและพื้นที่โดยรอบ โดยดำเนินการ ดังนี้

1. จัดทำชุดความรู้เพื่อความเข้าใจถิ่นฐานชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าสนใจ จัดทำเป็นข้อมูลสารสนเทศ เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาและเผยแพร่การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้า และให้บริการแก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาความรู้เฉพาะทาง

2. จัดทำข้อมูลเรื่องราวของชุมชนเกาะศาลเจ้าในระบบดิจิทัล และจัดทำในรูปแบบของแผ่นซีดี และนำไฟล์ข้อมูลเผยแพร่ให้ผู้ที่สนใจดาวน์โหลดข้อมูลได้จากเว็บไซต์ เพื่อให้การเผยแพร่เป็นไปอย่างทั่วถึง และสะดวก

การจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้านั้นเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับมิติการพัฒนาในหลายมิติทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่จะต้องดำเนินการบูรณาการการพัฒนาในแต่ละด้านควบคู่กัน มิใช่เน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเท่านั้น และในการดำเนินงานต้องอาศัยความรู้ในหลายสาขา ในลักษณะสหวิชา ทั้งทางด้าน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี นิเวศวิทยา การตลาด การสื่อสาร การอนุรักษ์ ซึ่ง “คนใน” ที่อยู่ชุมชนเกาะศาลเจ้าเพียงลำพังอาจไม่ได้มีความรู้ที่ครอบคลุมรอบด้าน ต้องอาศัย “คนนอก” บุคคล และองค์กรภายนอกเข้ามาสนับสนุน และประสานงาน เพื่อเสริมการทำงานที่เกินขีดความสามารถของชุมชน ซึ่งการทำงานที่กล่าวมาต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานที่ต่อเนื่อง ยาวนานเป็นระยะเวลาหลายปี จึงไม่ควรจะเร่งรัดให้เกิดผลสำเร็จโดยทันที เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยสิ้นเชิง เนื่องด้วยการทำงานต้องมี

ปัจจัยทั้งภายในที่เป็นอุปสรรค และปัจจัยภายนอก ที่อยู่เหนือการควบคุม โดยแผนงานที่วางไว้อาจมีข้อบกพร่อง ผิดพลาด ไม่เป็นไปตามที่คาดการณ์ไว้ก็เป็นได้ ต้องมีการเรียนรู้ ทบทวน ปรับปรุง แก้ไขตลอดเวลา

โดยรูปแบบการทำงานที่จะทำให้ชุมชนเกาะศาลเจ้าประสบความสำเร็จ ควรอยู่ในรูปแบบที่ให้ชุมชนรวมตัวกัน ดำเนินงานแต่ละด้านอย่างอิสระ มีระบบการประสานเชื่อมโยงกันในลักษณะศูนย์กลางของชุมชน โดยให้ชุมชนเป็นผู้จัดทำแผนงาน โครงการ และหน่วยงานราชการ หรือองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องเป็นผู้พิจารณา เมื่อหน่วยงานเห็นไปได้ถึงความเป็นไปได้และความคุ้มค่า จึงสนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนดำเนินการเอง และจัดหาบุคลากรเข้ามาถ่ายทอดความรู้ในบางเรื่องที่ชุมชนต้องการ พร้อมมอบหมายเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานเป็นผู้ประสานงานหลัก ปฏิบัติงานในลักษณะเกาะติด และส่งตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการกระตุ้น ติดตาม ประเมินผลได้อย่างใกล้ชิด ซึ่งจะทำการจัดการการท่องเที่ยววิถีถิ่นในชุมชนเกาะศาลเจ้าก้าวไปสู่แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและประสบความสำเร็จ

รายการอ้างอิง

- จิตรา อนุศาสนนันท์. (2555). “การเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวและการจัดการตลาดน้ำคลองลัดมะยม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทวิศักดิ์ หว่างจันทร์. (2545). “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสถาปัตยกรรมวัดจำปา.” วิทยานิพนธ์ปริญญา สาขาสถาปัตยกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- _____. (2554). “จากบางระมาดถึงเกาะศาลเจ้า.” วารสารเมืองโบราณ. 37, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม)
- _____. (2554). “งานศิลปกรรมช่างวัดจำปา” วารสารเมืองโบราณ. 37, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม)
- ชนกฤต สังข์เฉย. (2550). **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ Tourism and Hospitality Industry 765 101**. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศ เพชรบุรี. นครปฐม:มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- _____. (2549). **การพัฒนาและการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- ประภาพร บำรุงไทย. (2556). “การจัดการเชิงอนุรักษ์ตลาดลาดชะโด.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรีชา แดงโรจน์. (2554). **อุตสาหกรรมท่องเที่ยวสู่ศตวรรษที่ 21**. กรุงเทพฯ: โฟว์ แอนด์ โฟร์ พรินติ้ง
- พลอยชมพู จุฑิยาภรณ์. (2553). “การสื่อสารชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำคลองลัดมะยม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มณีวรรณ ผิวนิม และคนอื่นๆ. (2546). “รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาการและผลกระทบของการท่องเที่ยว กรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำ.” กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2552). “การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โครงการศึกษาเพื่อการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตก สถาบันคลังสมองแห่งชาติ ภายใต้มูลนิธิส่งเสริม ทบวงมหาวิทยาลัย.” กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2553). “รายงานการวิจัยกลยุทธ์การพัฒนาธุรกิจจัดบริการการท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศ: กรณีศึกษาจังหวัดภูเก็ต.” กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาวิทยาการจัดการ. (2545). เอกสารการสอนชุดวิชา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทยเสนอต่อกรุงเทพมหานคร. แผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2548 – 2552.
- วอลเตอร์ เจ ไมสัน. (2549). ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชียแปซิฟิก, แนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: แสงสว่างเวิลด์เพรส.
- วิษญุตา ทองแดง และศรัณย์ ทองปาน. (2555). **ขุมทางคลังชั้น ย่านเก่า [ก่อน]** กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธา.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2544). “รายงานการวิจัยความเชื่อและพิธีกรรมในชีวิตของชาวสวนย่านคลองบางระมาด.” กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2548). **กรุงเทพฯ มาจากไหน?** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์. (2555). “ย่านคลังชั้น: ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลง.” **วารสารดำรงวิชาการ**. 11, 1 (มกราคม-มิถุนายน).
- สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กองการท่องเที่ยว ร่วมกับคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2550). **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการชุมชนท่องเที่ยว (การสำรวจและจัดทำแผนดำเนินการ เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของกรุงเทพมหานคร ด้านชุมชนท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ย่านตลาดน้ำคลังชั้นและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตคลังชั้น**. กรุงเทพฯ.
- _____. (2554). **โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นย่านเก่าในกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ.

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

- คำฟอง ทองทึง. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์.
- จินตนา ทองใบ. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 28 มีนาคม.
- ชุลีพร ศรีสุวรรณ. (2558). นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ. สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม.

- ทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 3 มีนาคม, 22 พฤศจิกายน.
- _____. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม, 25 เมษายน.
- นิภา จุลเสวก. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 28 มีนาคม.
- บัวลอย สุขน้อย. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน.
- บุญตัน บุญจันทร์. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 17 มกราคม, 18 มกราคม.
- บุญเรือน สุภกาญจนะ. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม.
- ปียธิดา แอบเนียม. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์.
- พระครูสุนทรจริยาภิรม. (2558). เจ้าอาวาสวัดจำปา. สัมภาษณ์, 24 มกราคม.
- พัฒนา ชาญใจจักร. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์.
- ไพฑูรย์ ห่วงจันทร์. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 11 มกราคม.
- ภักดี ห่วงจันทร์. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม.
- มณฑล แอบเนียม. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์.
- ราชศักดิ์ ขำสังข์. (2558). นักพัฒนาสังคมปฏิบัติการ. สัมภาษณ์, 1 พฤษภาคม.
- ละมุน สุขมันศักดิ์. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 18 มกราคม.
- ลำเจียก โชติกะสุภา. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน.
- วรรณรา บุญยืน. (2558). บุคคลภายนอก ผู้นำการจัดทำตลาดน้ำวัดจำปา. สัมภาษณ์, 14 เมษายน.
- สมบุญ ทองใบ. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 14 เมษายน.
- สมพงษ์ ทองใบ. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 10 เมษายน.
- สมศักดิ์ ขำมี. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 10 เมษายน.
- สาลินี มั่นทะวงศ์. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน.
- สาวิตรี ปั้นประดิษฐ์. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม.
- สำเภา ขำมี. (2558). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 28 มีนาคม.
- สุรีย์ จุลเสวก. (2557). ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า. สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นายระพีพัฒน์ เกษโกศล
ที่อยู่	107 ซอยฉิมพลี 14/2 หมู่บ้านมณฑนา แขวงฉิมพลี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2521	สำเร็จการศึกษาประถมศึกษา จากโรงเรียนปวโรฬารวิทยา
พ.ศ. 2526	สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนอำนวยการศิลป์
พ.ศ. 2530	สำเร็จการศึกษาปริญญาโทเศรษฐศาสตรบัณฑิต จากคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
พ.ศ. 2544	ได้รับวุฒิปัตริ์ โครงการพัฒนาทักษะบุคลากรด้านการท่องเที่ยว จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2546	ได้รับวุฒิปัตริ์ หลักสูตร “Advanced Seminar on Tourism Quality” จากสถาบัน Galicia Advanced Center for Tourism Studies (CSHG) Santiago de Compostela ราชอาณาจักรสเปน
พ.ศ. 2548	ได้รับเกียรติบัตรการอบรม “14 ตุลาศึกษา” จากมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2553	ได้รับวุฒิปัตริ์หลักสูตรผู้บริหารมหาชนระดับต้น จากสถาบันพัฒนาข้าราชการกรุงเทพมหานคร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2553 - ปัจจุบัน	นักพัฒนาการท่องเที่ยวชำนาญพิเศษ หัวหน้ากลุ่มงานพัฒนาการท่องเที่ยว สังกัดกองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2553 - ปัจจุบัน	เลขานุการเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม
พ.ศ. 2557 - ปัจจุบัน	ที่ปรึกษาสมาคมจักรยานเพื่อสุขภาพไทย
ประสบการณ์การทำงาน	
พ.ศ. 2544 - ปัจจุบัน	ผู้บรรยายพิเศษด้านการท่องเที่ยว ด้านวัฒนธรรม และด้านการพัฒนาสังคมให้กับสถาบันอุดมศึกษา องค์กรทางธุรกิจท่องเที่ยว องค์กรชุมชนด้านท่องเที่ยวและวัฒนธรรม

- พ.ศ. 2553 - ปัจจุบัน จัดตั้ง และประสานการดำเนินงานของสมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวภาคประชาสังคม กว่า 60 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการ ธุรกิจ หน่วยงานภาครัฐ สถานศึกษา และองค์กร ไม่สังกัดภาครัฐ
- พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน สร้างสรรค์และดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมกว่า 400 กิจกรรม อาทิ ล่องเรือสืบสานตำนานอาทิ ล่องเรือคลองบางกอกน้อย คลองพระโขนง ล่องเรือแม่น้ำเจ้าพระยา ยามราตรี เดินเท้าย่านเก่า จักรยานรอบกรุงรัตนโกสินทร์ จักรยานชมสวน รถท่องเที่ยวสองชั้นชมกรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. 2544 - ปัจจุบัน จัดทำป้ายสื่อความหมายเพื่อเล่าเรื่องราว ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมทั่วกรุงเทพฯ กว่า 600 จุด
- พ.ศ. 2546 - ปัจจุบัน จัดทำโครงการด้านพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวจำนวนกว่า 4,000 คน
- พ.ศ. 2549 - 2553 จัดทำโครงการด้านการอนุรักษ์และพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 7 พื้นที่ ได้แก่ ย่านเยาวราช ย่านบ้านบุ ย่านบางมด ย่านหนองจอก ย่านบางกระดี ย่านตลิ่งชัน ย่านกุฎีจีน และย่านนางเลิ้ง
- พ.ศ. 2553 จัดทำโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นย่านเก่า 30 แห่ง ในเขตกรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. 2544 - ปัจจุบัน จัดทำคู่มือชมกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก คู่มือชมกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออกคู่มือท่องเที่ยวจักรยาน 10 เส้นทาง คู่มือท่องเที่ยวจักรยานรอบกรุงรัตนโกสินทร์ หนังสือบางกอกสัญจร หนังสือ 100 พิพิธภัณฑสถาน คู่มือท่องเที่ยวแม่น้ำลำคลอง คู่มือท่องเที่ยวย่านบางรัก คู่มือท่องเที่ยว ย่านเยาวราช คู่มือท่องเที่ยวกรุงรัตนโกสินทร์ หนังสือมุมมองใหม่ กรุงเทพฯ เล่ม 1 และเล่ม 2 คู่มือท่องเที่ยวบางกอกน้อย คู่มือวันเดียวเที่ยว กรุงเทพฯ นิตยสารโฟกัสบางกอก คู่มือของดีกรุงเทพฯ (2557)